

A mezőbándi ásatások.

Őskori telepnyomok és temető, La-Tène izlésű temetkezés, népvándorláskori temető.

A Mezőbánd határában feltárt és alább ismertetendő archaeologiai leletek figyelmünket már csak azért is megérdemlik, mert a Mezőségről, az erdélyi részek e nagy kiterjedésű és alakilag, geographiailag egyaránt egységes területéről e nemben a mezőbándiak az első olyan régészeti emlékek, amelyek nem szorványosan, hanem rendszeres ásatások útján kerültek elő s így első sorban vannak arra hivatva, hogy a Mezőség területének történetéhez megbízható archaeologiai adatokkal szolgáljanak.

1. kép. A temetődomb látképe.

Fig. 1. Colline du cimetière.

Akik ezt lehetővé tették, akik messzemenő erkölcsi támogatásukkal munkánkat megkönnyítve a hazai tudomány és közművelődés előmozdításán fáradoztak, fogadják ez úton is leghálásabb elismerésünket és köszönetünket. Első helyen Hajdu Sándor mezőbándi földbirtokos urat említjük, aki az első leleteket megmentette s dr. Agyagássy Károly urnak, Marostorda vármegye főorvosának szolgáltatta át, aki viszont ezekről az első hirt a vele atyafiságos viszonyban álló Kováts Ede kolozsvári kereskedő úr közvetítésével juttatta el intézetünkhöz s egyben a szorványosan előkerült leleteket is múzeumunknak adományozta. Nem kisebb hálával tartozunk azonban csikszentmihályi Sándor Pál mező-

bándi nagybirtokos urnak, aki a területet ásatások czéljaira mindjárt első megkeresésünkre a legnagyobb szivességgel engedte át s múzeumunk javára a birtokában levő szorványos leletekről is kész örömet lemondott mi által lehetővé tette, hogy az ásatások folyamán előkerült leletek őskori csoportját jobban megértsük. De nem hallgathatjuk el a nevét Vécsey Lajos községi jegyző urnak sem, aki intézetünket a helyszínén az első erkölcsi támogatásban részesítette s azután is — általában a község intelligenciájával egyetemben mindvégig meleg érdeklődést tanúsított az ásatások iránt s ott, ahol segítségünkre lehetett — jóakarató támogatásával sohasem késett.

Mezőbánd nagyközség Marostorda vármegyében, a Mezőség délkeleti sarkában, a mezőbándi tó, illetve a tavon keresztül folyó Kapus patak (katonai térképen Lekencze völgy) balpartján fekszik.¹ Az ásatások területe tehát a Kapus patak közvetítésével a Maros folyó jobbparti vízköréhez tartozik, vagyis ahhoz a hosszanti folyóvölgyhöz, amely az erdélyi részek középső zónáját kelet-nyugati irányban dominálja. Másrészt azonban az erdélyi medence geographiailag egységes nagy területének, a csaknem 6000 km² kiterjedésű Mezőségnek is szerves tagja s az itt idők folyamán kifejlesztett tőrendszerek közvetlen környéke úgyannyira, hogy a régmúlt időkben itt lakó és ide temetkező népek településének feltételeit egy ma még pontosan meg nem határozható időtől kezdve jogosan kereshetjük épen a vízdús tőrendszerekben.

A falú északnyugati végétől két jókarban tartott út vezet ki. (L. a 2. kép jobb alsó sarkában a katonai térképet.) Egyik északnyugati irányt követve a „Derékujja“ felé vezet, a másik nyugati irányát délnyugatira változtatva leereszkedik a mezőbándi tó, illetve a Kapus patak már nagyrészt kiszáradt széles völgyébe s mindenütt a falú és tóvölgy között emelkedő magaslatok északnyugati lábánál vezet Mezőkapus község felé. Ez utóbbi út mellett a 303 magassági pontnál magános ház áll s ezzel átellenben, a völgy tulsó oldalán északnyugati irányú keskeny völgy, az ú. n. Hideg völgy nyílik Mezőgerebenes felé. E keskeny völgy bejáratánál balra (nyugatra) a szántóul szolgáló „Rózsapad“ nevű lankás domboldal terül el, jobbra (keletre) pedig egy kb. 30 m. relativus magasságú domb emelkedik ki a Kapus patak völgyéből, melyet észak felől hosszanti sekély nyereg köt össze a La Hirtope (△ 458. térképünkön nem látszik,) magaslat déli nyúlványaival.

Az ásatások ez utóbbi magaslat elődombjának tetején, a Hideg völgy bejárata és a Felhágó nevű dűlő közt folytak ott, ahol a katonai térképen (2. kép jobb alsó sarkában) T betű áll. A domb látképét² az

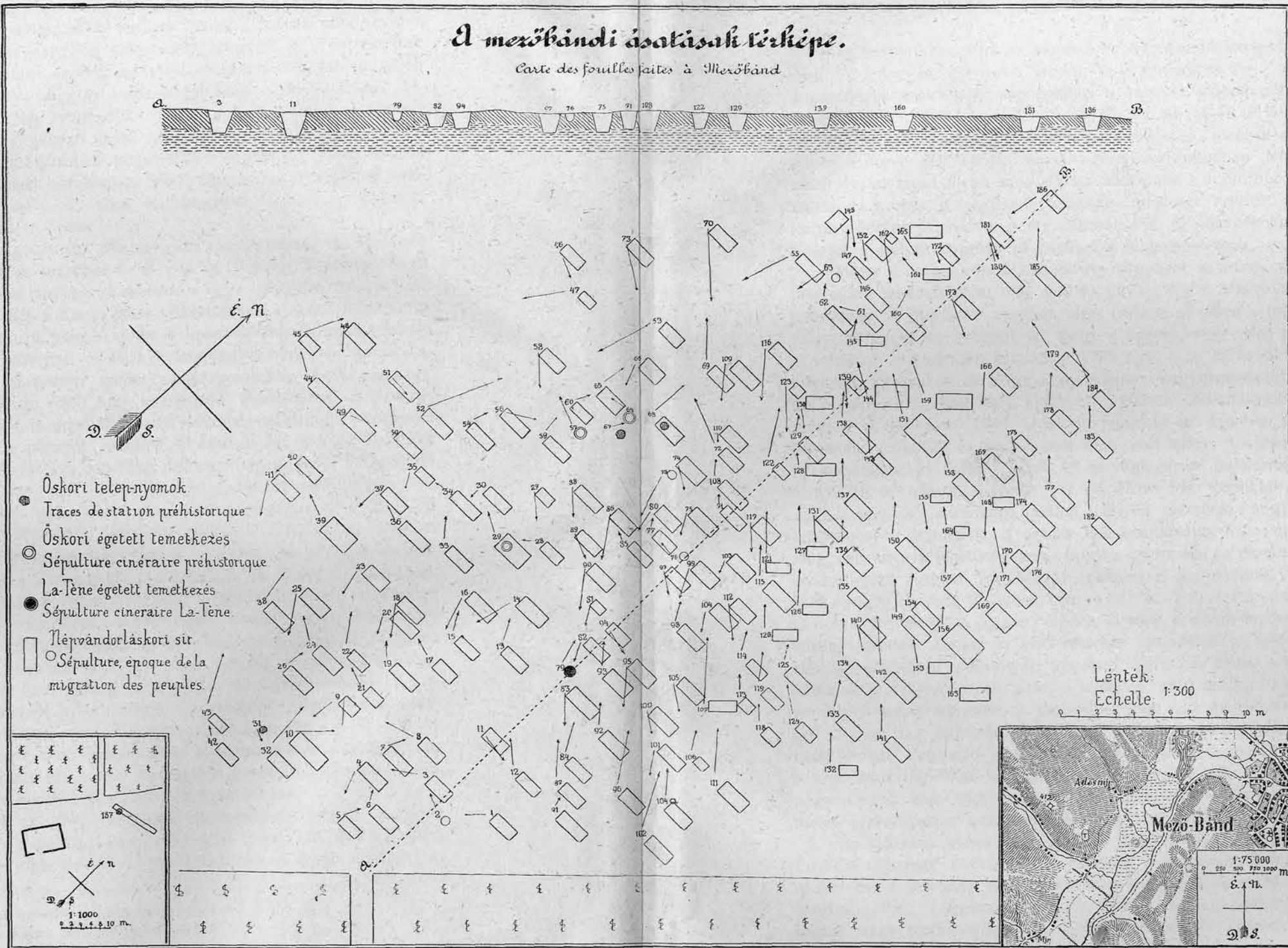
¹ A czimlapra nyomott térképen 9. sz. alatt.

² Felvétele a Kapus patak völgyéből történt.

A mezőbándi ásatások térképe.

Carte des fouilles faites à Mezöbánd

2. kép. Az ásatások térképe két melléktérképpel.
Fig. 2. Carte des fouilles avec deux petites cartes jointes.

1. képen mutatjuk be, ahol az ásatások helyét a dombtetőn kis földhányás jelzi. A domb egész környéke Sándor Pál úr birtokában van s az ő tulajdonát alkotják azok a gazdasági épületek is, amelyek a domb alján épültek. Ezek közül az, amelyik közvetlenül a domb déli lábánál áll (2. kép jobb és bal alsó sarkában), alsó határa annak a szőlősnek, amelyet a földtulajdonos a domb déli lejtőjén annak egész magasságában létesített. Az 1906. év folyamán újabb szőlőültetés alkalmával a domb homloka táján találtak rá azokra a régészeti leletekre, melyeket részint Agyagássy Károly főorvos úr, részint pedig Sándor Pál úr ajándékozott intézetünknek s melyek nyomán az ásatásokat fogantatosítottuk.

Mikor e sorok írója a helyszínén megjelent, a domb déli lejtője már egész terjedelmében meg volt forgatva s így e részen nem akadt tennivalója. A dombtető azonban még érintetlenül állott s miután nagy valószínűséggel tételezhettük fel, hogy a temető, vagy telep nagy része itt terült el, a rendszeres ásatásokat 1906 nov. 5-én itt kezdtük el és folytattuk ugyanazon év decz. 12-ig, mikor a nagymennyiségben leesett hó és hirtelen beállott nagy hideg az ásatások abbahagyására kényszerített. A következő 1907. esztendő július 14-én azonban újra megkezdttük a munkát és amikor már nem volt kilátás további eredményes munkára, az ásatásokat jul. 25-én véglegesen befejeztük. Ez idő alatt 2950 m² felásott területen 187 sír, illetve lelet került kibontásra.

E kedvező eredményt azáltal sikerült elérnünk, hogy a telektulajdonos a dombtetőt is szőlő ültetésre kívánta felhasználni s így meg volt adva a lehetőség arra, hogy a gyorsabb és tisztább munkát eredményező forgató (rigolirozó) rendszerrel ásathassunk. A területet kelet-nyugati irányban 15—20 m. hosszú és 1¹/₂—2 m. széles szelvényekre osztottuk fel, melyeket azután rendre, egyiket a másik mellett, a szűztalajig felástunk. Amikor az első szelvény csoporttal a temető szélét elértük, az előbbi szelvények végében újabb és újabb szelvényeket jelöltünk ki s ilyen formán azon a területen, ahol dolgoztunk, minden talpalatnyi helyet felástunk. A szelvények irányának megállapítása céljából az első nap kubikoló rendszerrel folyt a munka s a kubikokban talált síroknál konstatált nyugat-keleti tájolás szolgált aztán útmutatással a szelvények irányának megválasztásánál. Ezzel az eljárással elértük azt, hogy a sírok nagy tömege egész hosszában bele esett a nyugat-kelet irányú szelvényekbe, ami munkánkat nagyban megkönnyítette.

Az előkerült leletek természetüket illetőleg két csoportra oszlanak. Egyikbe tartoznak a *sírleletek*, a másikba a *telepmaradványok*, mely utóbbiakat a későbbi időből származó temetkezések során ismételten megbolygattak. Telepmaradványokat csak 3 esetben találtunk s így a leletek nagy zöme sírlelet. A kétféle természetű emlékek azonban chronologiailag három különböző, egymástól időben messze eső kort

képviselnek és pedig: legrégebbiek a telepmaradványok, melyekkel egykorú, vagy közel egykorú három égetett urna temetkezés. Ezeket az előkerült emlékek alapján a praehistorika *bronzkori* szakaszába kell utalnunk. Egyetlen égetett temetkezés képviseli a *La-Tène ízlést*, míg a többi (180) sírlelet a *népvándorlás korából* származik, tehát kora középkori.

A temető térképén (2. kép) a különböző természetű és korú leletek jelölésére más és más jelt használtunk már csak azért is, hogy a leletek folyó számozása, melytől a leírás során sem térhettünk el — a térkép szemlélésénél zavart ne okozzon. Egyébként a térképet úgy szerkesztettük, hogy az irányt minden sírtól a következő nagyobb számú sírhoz nyilvánsszó mutatja.

A leletek ismertetésénél legcélszerűbben járunk el, ha chronologiai sorrendben tárgyaljuk azokat s szólunk

- I. a bronzkori leletekről,
- II. a La-Tène ízlésű temetkezésről és
- III. a népvándorláskori temetőről.

I.

A bronzkori leletek

természetüket illetőleg kétfélek: A) telepmaradványok, B) égetett temetkezések. C) alatt soroljuk fel a telep, illetve temető szorványos emlékeit.

A) Telepmaradványokat

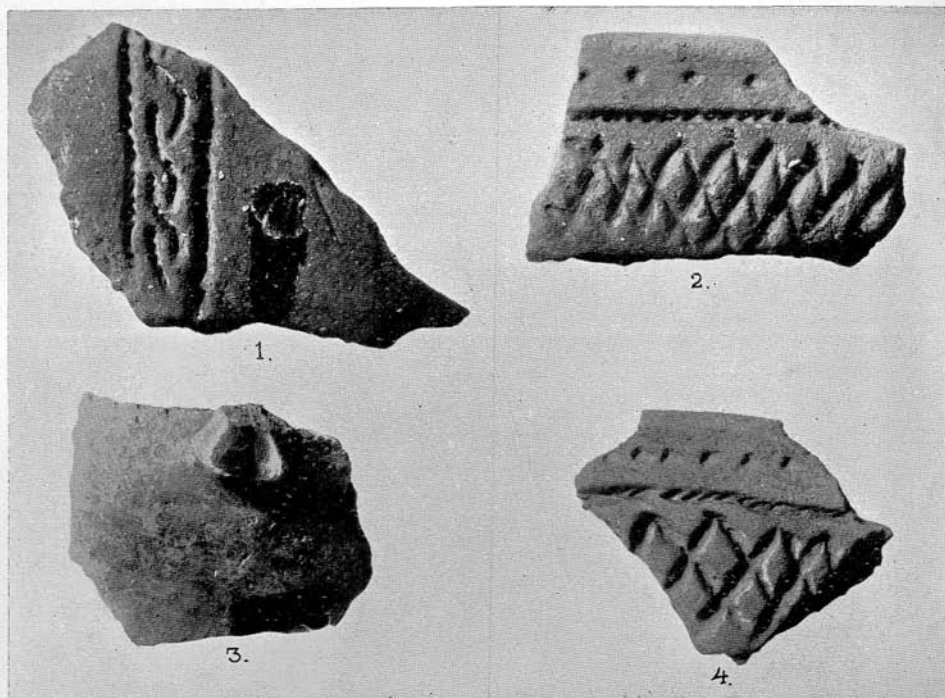
két helyen konstatáltunk: a népvándorláskori temető területén, a dombtetőn és a domb déli lábánál. Ide sorolhatók még azok a szorványosan előkerült leletek, amelyek a domb déli és délnyugati lejtőjén szőlő ültetés alkalmával kerültek elő s amelyek részint Sándor Pál úr, részint Agyagássy Károly úr adományából kerültek múzeumunkba.

A telepet úgy a dombtetőn, mint a domb alján földbe mélyített üregek, illetve földfoltok alakjában konstatáltuk. Az egykori üregek tökéletes formáit már nem állapíthattuk meg, de bizonyos, hogy mindenik 110—120 czm. átmérővel biró henger alakhoz közel álló üreg volt s mélységük 140—180 czm. között váltakozott.

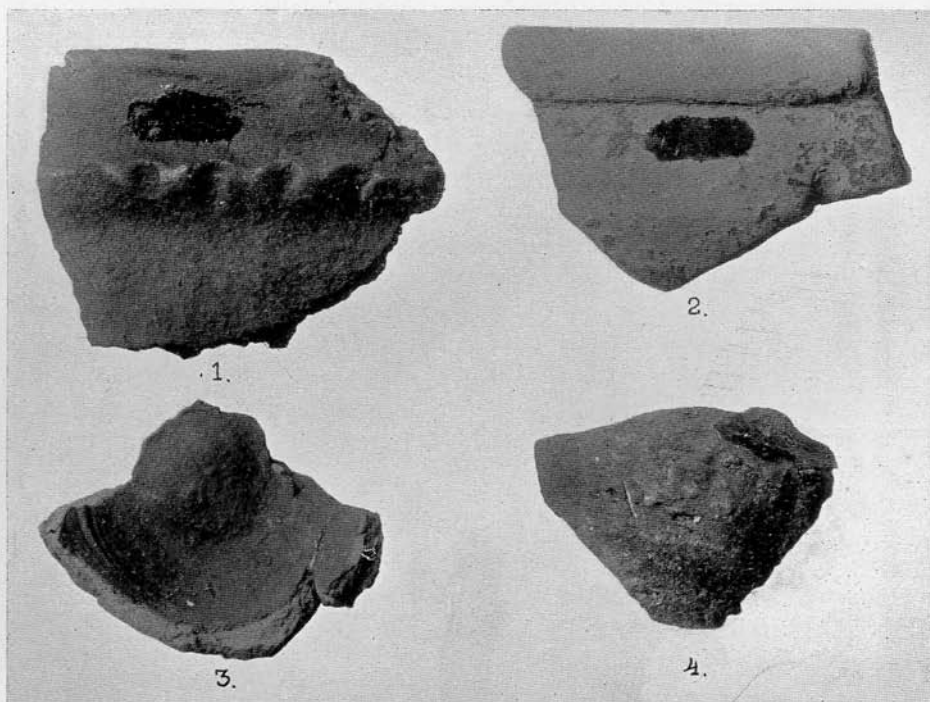
Temetőnk dombján 3, a domb alján pedig 1 ilyen üregre találtunk, melyek a térképen mint 31., 67., 68. és 187. lelet vannak megjelölve.¹

1. *üreg* (XXXI. lelet). A népvándorláskori sírok hosszánegyszögös

¹ A népvándorláskori temető leírásánál XXXI., LXVII., LXVIII. és CLXXXVII. lelet.

3. kép. Edénytöredékek a 2. sz. praehistorikus üregből.
 Fig. 3. Fragments de vases trouvés dans la cabane préhistorique 2.

4. kép. Edénytöredékek a 3. sz. praehistorikus üregből.

formájától eltérő körös alakjával mindjárt sejtette természetét. Átmérője 110—120 czm. volt, míg mélysége valamivel meghaladta a 180 czm.-t. Alján 2 drb. nagy terméskövet, fennebb pár faszenet, edénytöredéket és feltört kavics darabot találtunk. Az edénytöredékek egy vékonyabb falú, feketés szürke edény és egy durván iszapolt vastag falú, vörösre égetett edény hiányos tartozékai. Mindkettő korong nélkül készült s külső felületén símitott.

2. *üreg* (LXVII. lelet.) [3. kép.]¹ 110 czm. átmérővel bíró körös átmetszetű földfolt, mely 120 czm. mélyre hatolt le. A földfoltban fekete törmelék földből és sárga agyagból álló rétegek szabálytalan formával és terjedelemben váltakoztak olyan formán, mintha egyszer fekete föld, máskor sárga agyag került volna bele. Agyag, vagy föld letapasztásról azonban szó sem lehet, mert ez esetben a letapasztást az üreg egész területére kiterjesztve kellene elgondolnunk, holott a váltakozó rétegek felülete mindössze egy vagy pár tenyérnyi s ezek is legtöbbször ferdek, de gyakran keresztezik is egymást, mintha csak véletlenül kerültek volna az üregbe. A földfoltból néhány díszített és díszítetlen agyag-edénytöredék került elő, melyekből a jellegzetesebbeket 3. képünkön mutatjuk be.

Valamennyi korong nélkül készült vastag falú, símitott felületű edény tartozéka s részben halványvörös, részben feketés szürke színű. A díszítés nélküliek közt van egy füles csupor darabkája [3.], melynél a szalagos fül — ép úgy, mint bronzkori 2. és 3. sír edénykéinél — (lásd alább) a perem fölé emelkedik. Díszítő technikájukat a benyomkodás jellemzi. Az [1., 2., 4.] számú edénytöredékeken a perem külső falán látható és a belső oldalon is megismétlődő pont sort, — a perem alatt körülszaladó két barázdát és az ezek között kítőltő rombikus hálódíszit [2., 4.], illetve az egymásba kapcsolódó Z vonalakat [1.] hegyes végű pálczika segítségével, benyomkodás által állították elő.

3. *üreg* (LXVIII. lelet.) [4. kép.]. Ez is a népvándorlaskori sírok közt került elő, sőt ennél a felszínhez közel megállapíthattuk, hogy az itt látható hossznegyszöges földfolt csak úgy, mint a többi hasonló alakú földfolt népvándorlaskori sírt takar. Erre mutatott a földfolt Ny—K irányú tájolása, valamint 140 czm. hossza és 90 czm. szélessége. A földfolt ez alakjával 120 czm. mélyre nyúlt le s lefejtése alkalmával 40 czm. mélységből pár edénytöredék került elő. A hosszukás földfolt azonban 120 czm. mélyen megszűnt, illetve nyugati végén körülbelül 1 m. átmérőjű köralakot vett fel és 20 czm.-rel mélyebbre, tehát 140 czm. mélyre nyúlt le. E legalsó részén szabálytalan formában vékony

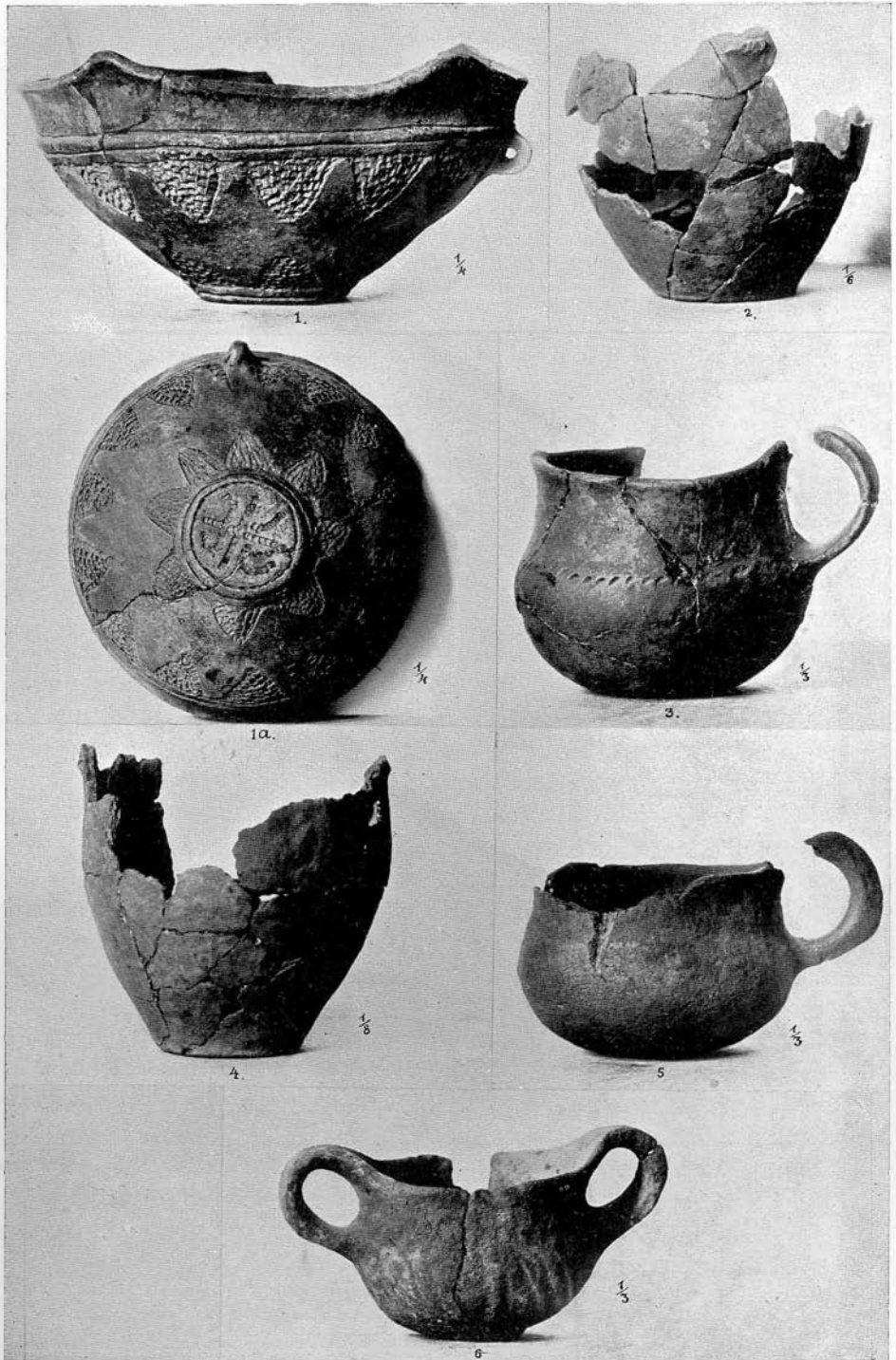
¹ A szövegben [] közé tett számok a leírás élén megnevezett autotypiákra vonatkoznak, míg a phototypiákra vonatkozó számokat () közt adjuk.

fekete föld és sárga agyag rétegek feküdtek egymás felett s a kevertnek látszó földfolt legaljáról praehistorikus edény fenékrésze került elő.

A hosszánegyszögös földfoltban 40 czm. mélyen talált edénytöredékek közt van 2 drb. kisebb korongon készült, finom iszapolású és egész anyagában halvány vörösre égetett provinciális római edénytöredék [2.], 2 drb. korongon készült, érdes felületű, szürke színű edénytöredék, melyek úgy az iszapolás, mint korongolás szempontjából tökéletes egyezést mutatnak népvándorláskori temetőnk keramikus anyagával s így azoktól nem választhatók el [3., 4.], végül 1 drb. vastagfalú praehistorikus durva edény peremes része a perem alatt benyomkodás által tagolt bordával. [1.] A köralakban végződő folt legaljáról előkerült praehistorikus edényfenék szintén szabadkézből készült vastagfalú edény töredéke, melynél a fenék szélén hegyes pálczika segítségével benyomkodott barázda szalad körül s így díszítése azonos technikai eljárást mutat a 2. üregből előkerült edények díszítésénél tapasztalt technikai eljárással.

Ha most tekintetbe vesszük a földfolt alakjának a nagyobb mélységben való megváltozását, a változott formánál észlelt rétegeességét és tartalmát s tekintettel vagyunk a magassabban lelt különbözőkorú edénytöredékekre — alig lehet kétségünk az iránt, hogy e helyen eredetileg praehistorikus korból származó üreg állott, mely idők vagy a használat folytán betelt s mikor a 120 czm. mély népvándorláskori sírüreget kiásták és a sírt később kirabolták e praehistorikus emléket ismételtelen megbolygatták, mikor is annak tartalma, illetve annak egyrésze a népvándorláskori sír edénymellékletének töredékeivel összekeveredett.

4. üreg. (CLXXXVII. lelet.) A szorványosan előkerült leleteket, amint már említettem, a domb déli és délnyugati lejtőjén találták. Valószínűnek látszott tehát, hogy a domb lábánál is kereshetünk emlékeket. Mikor egy nagyobb esőzés lehetetlenné tette a már nagyrészt felásott dombtetőn a tiszta munkát, pár órai időt arra szenteltünk, hogy a domb alján egy 10 m. hosszú és 1 m. széles kutató árkot vonjunk hogy ennek segítségével győződjünk meg a valóságról. A kutató árok helyét a temető térképének baloldali alsó sarkában látható részletrajp pontos méretekben tünteti fel (2. kép). A közelében álló épület a domb alján épült legfelső cselédház. — A k—ny. irányú kutató árokból 50—70 czm. mélyen főleg római edény és kézi malomkő töredékek kerültek elő, de voltak közöttük őskori cserepek és népvándorláskori temetőnk keramikus anyagát jellemző cseréptöredékek is. Mindezek rendetlenül ültek a fekete humusban s róluk azt a benyomást nyertük, hogy részben legalább másodlagos helyenfeküsznek. A fekete humust 110 czm. mélységben érintetlen sárga agyag váltotta fel, mely emléket nem tartalmazott. A kutatóárok nyugati felében azonban 120 czm. átmérőjű és 190 czm.

5. kép. Edények a 2 (1., 1a., 4., 6.) és 3. (2., 3., 5.) praehistorikus urna sirból.
 Fig. 5. Vases trouvés dans la sépulture cinéraire préhistorique 2 (1., 1a., 4., 6.) et 3 (2., 3., 5.).

mély köralakú földfolt nyúlt bele az egyébként érintetlen szűz talajba, melyből kerti csigák, feltört állatsontok, töredezett kavicskövek s pár őskori díszítésnélküli durva edénytöredék került elő. A fekete és sárga rétegeességet abban a határozatlan formában, mint előbb láttuk, itt is konstatáltuk. Bár kívánatos lett volna az ásatásoknak e részen való folytatása — minthogy megbízatásunk célja más volt — e részen a munkálatokat nem folytattuk tovább. Ez a pár órás próbaásatás is meggyőzőtt arról, hogy a szorványosan előkerült praehistorikus leletek nem véletlenséggel folytán kerültek a domb déli, illetve délnyugati lejtőjére, hanem azért, mert a praehistorikus telep, melynek nyomait a dombtetőn is konstatáltuk, javarészt minden bizonnyal a domb e részén terült el, de az ásatást megelőző szőlőültetésnek áldozatul esett.

B) A teleppel egykorú, vagy közel egykorú bronzkori temetkezések.

Mindössze három került elő és ezek közül is egynek csak nyomait konstatáltuk.

1. sír. (XXIX. lelet része.) (30. kép.) A XXIX. számú népvándorláskori sír üregében 60—65 czm. mélyen szabad kézzel formált, vastagfalú edény hiányos töredékeire találtunk. Akkora fazék tartozékai lehettek, mint amelyet alább a 2. praehistorikus sírból mutatunk be. Anyaguk durva szemcsés és lazakötésű, külső felületük a simítás ellenére érdes, égetésük foltos. A töredékek technikája, az edény formája és mérete, melyhez tartoztak, a lelet körülmények ellenére kétségtelenné teszik, hogy a népvándorláskori keramikus anyagtól messze eső praehistorikus emlékkel van dolgunk, amely egy, a 2. és 3. praehistorikus temetkezéssel egykori temetkezés mellékletéhez tartozott. Ezt a feltevést az a körülmény is megerősíti, hogy ugyancsak a XXIX. számú sírban a népvándorláskori sírmellékletek közt találtunk két olyan bronztárgyat, amelyeknek praehistorikus volta alig vonható kétségbe. A mindössze 1 m. mély népvándorláskori sír nyugati végében, a koponya felett találtuk a XXIX. sír mellékletei közt rajzban közölt két drb. bronztűt. Egyiknek sodronya a nyaknál szalaggá laposodik és karikára hajlítva jókora fület alkot (5., 5a.), a másiknak gömbös feje harántosan átlukasztott, tije csonka (10., 10a.). E tűformák temetőnk mellékletei közt nem ismétlődnek, ellenben élénken emlékeztetnek a bronzkori rögzíthető tűkre¹ s így talán nem tévedünk, ha a sírűregben lelt praehistorikus edény töredékekkel

¹ Pl. a szomolányi temetőből hasonló tűk karélyos peremű tálak társaságában kerültek elő. *Hampel József: A bronzkor emlékei Magyarhonban, CCXLIII—CCXLV. tábla.*

hozzuk kapcsolatba s feltételezzük, hogy egy a népvándorlaskori temetkezés során megbolygatott praehistorikus sír mellékleteiből származnak. Ez esetben üregre a csekély mélység miatt sem gondolhatunk.

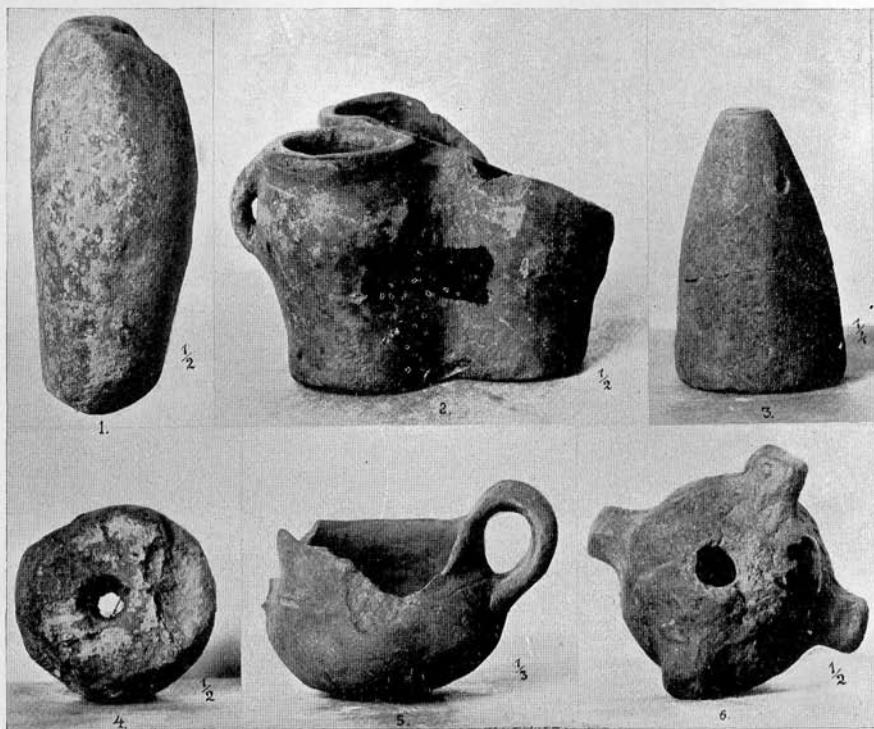
2. sír. (LVII. lelet.) [5. kép.] A földszínétől alig 20 czm. mélyen 90 czm. átmérőjű körded fészekben ült a nagy fazék [4.], melynek széles szájnnyílására égetett embercsontokat tartalmazó tál [1., 1a.] volt helyezve, a tálban pedig, a hamvak közt kétfülű csupor [6.] foglalt helyet. A tál úgy látszik még mielőtt a fazék megtelt volna földdel három darabra tört és a szintén megsérült csuporral egyetemben behullott a fazékba. Ennek köszönhetjük, hogy az alakjánál és díszítésénél fogva egyaránt érdekes tál elkerülte a pusztulást. Annál többet szenvedett azonban a fazék, mely egyrészt a földnyomása alatt darabokra tört, másrészt a sekély mélység miatt a mezőgazdasági munkák során peremét elveszítette. Mindhárom edény korong nélkül készült.

A fazék [4.] anyaga szemcsés, fala vastag, külső felülete halványvörösre, belső felülete, valamint magja szürkés barnára égetett. Csiszolás, vagy símitás nyomát nem találjuk rajta. Pereme hiányzik, de a perem alatt körülfutó borda egyes részei megmaradtak s így megállapítható, hogy a fazék szájnnyílásánál volt legszelesebb. Fenékrésze lapított.

A hamvakat tartalmazó tál [1., 1a.] — eltekintve egy kis csorbulástól — épen maradt ránk. Szemcsésen iszapolt agyagból, korong nélkül készült és egész anyagában halvány vörösre égetett (átmetszetét lásd 8. kép 3. sz. a.). Csak egyik oldalán volt vízszintesen átfurt füllel ellátva. Peremét négy szelid hajlású karély tagozza és ott, ahol a karélyok összeérnek a peremrészek természetesen felemelkednek, kissé kifelé hajlanak és bütyökszerűen megvastagodnak. Külső felületét, valamint fenékrészét négyzetes alakú, sima felületű és egy másik hegyes szerzővel készített, benyomkodott díszítés ékesíti, mely a vállon csúcsaikkal lefelé fordított háromszög, illetve gömbszög, a fenék részen csúcsaikkal felálló gömbszög alakú területeket tölt be. Lapos fenékrészén benyomkodás folytán előállott mélyített kör szegélyezi s e kör alakú területet a kereszt idomú díszítés négy mezőre osztja, melyek mindenikébe egy-egy görbe vonalú idom van benyomkodva. Ez utóbbi görbe idomok mindenike más formát és elhelyezést mutat s épen ez alapon e díszítő részeket talán fazekas bélyegnek is minősíthetjük.

A tálban foglalt helyet a kétfülű kis edényke [6.]. Ez is szemcsés anyagú, kézzel formált, érdes felületű, egész anyagában vörösre égetett edény. Két szalagos füle a perem fölé emelkedik, fenékrésze teljesen kiképzetlen, illetve az edény gömbformájú alsó részének megfelelően gömbölyded, oldalát haránt barázdák tagozzák (átmetsz. 8 kép 1. sz. a.).

3. sír. (LXIV. lelet.) [5. kép.] 15 czm. mélyen közép nagyságú

6. kép. Praehistorikus szorványos leletek a telep, illetve a temető területéről.
Fig. 6. Trouvailles sporadiques (station et cimetière préhistoriques).

agyagfazék szétesett hiányos darabjai [2.]. A fazékba kevés emberhamvat tartalmazó kétfülű *edényke* volt helyezve [5.], a fazék mellett pedig egy harmadik kis egyfülű *edényke* foglalt helyet [3.].

Mindhárom edény korong nélkül készült, érdes felületű és halvány vörösre égetett. A *fazék* [2.], amint nyakrészéből látható, legalább egyik oldalon füllel volt ellátva. Feneke lapított. A hamvakat tartalmazó *kis csupor* [5.] eredetileg a perem fölé emelkedő két hengeres füllel volt ellátva, melyek közül egyik még a sírba tétel előtt letört. Fenékrésze kiképzetlen, gömbölyded. A fazék mellett talált *edényke* [3.] szalagos füle szintén a perem fölé emelkedik s maga a perem a füllel átellenes oldalon kissé felemelkedik és kihajlik úgy, hogy a perem — amint azt az előbbi sír edényeinél is tapasztaltuk, két szelíd hajlású karélyt alkot. Vállán benyomkodott díszítés szalad körül, fenékrésze lapított.

C) Praehistorikus szorványos leletek. (6. kép.)

Egy részük az ásatás megkezdése előtt, más részük az első és második ásatás közti idő alatt földforgatás alkalmával a domb déli, illetve délnyugati lejtőjén került elő. Bár e szorványos emlékek természete nagyrészt olyan, hogy sokkal inkább lehetnek a telep, mint a praehistorikus temető járuléka, mégis külön fejezetbe soroljuk fel őket annál is inkább, mert leletkörülményeiről úgyszólván semmit sem tudunk.

1. Hármás *ikerpohár* [2.]. Bár sérült, mégis megállapítható, hogy füllel csak az egyik pohárka volt ellátva. A közfal — középmagasságon valamivel felül — két ízben van lyukkal áttörve úgy, hogy ha a füles pohárkába folyadékot töltöttek, a folyadék a nagyon megcsonkult pohárkába és onnan a harmadik pohárkába folyt. Apró szemcséjű agyagból szabad kézzel formálták, szabad tűzhelynél tökéletlenül égették. Színe vöröses szürke, felülete csiszolt, talpra egyszerűen lapított. Kissé kajsza (Átmetszetét lásd 8. kép 2. sz. a.).

2. Kétfülű *agyagcsésze* [5]. Egyik füle letört, pereme sérült. Aránylag finoman iszapolt agyagból, korong nélkül készült, foltos égetésű. A fülek a perem fölé emelkedtek úgy, hogy a perem karélyt formált (v. ö. a praehist. temető emlékeivel). Talpa gömbölyded, színe barnás szürke.

3. Az előbbiekhöz hasonló kétfülű csupor és több edénytöredék.

4. Gömbalakú égetett agyag tárgy [6.] öt rövid hengeres bütyökkel és egyik oldalán egy lyukkal. Színe halvány vörös. Belseje teljesen üres s így pálcza gombjával, — amire alakjánál fogva először gondolhatnánk — nem szolgálhatott. Ha ajkunkat a lyukhoz téve az üregbe fuvunk, messzire ható dudaszzerű hangot ad s ez alapon jelzősíp félének tarthatjuk. Az öt bütyök is úgy van elhelyezve, hogy egy

a lyukkal átellenes oldalon van, kettő közepén két oldalt és kettő az utóbbiakra keresztben a lyukkal csaknem azonos magasságban áll s így marokba fogásnál az ujjak a bütykökhöz támaszkodtak. Mint halászszerszám a „kuttyogató“ szerepét is betölthette.

5. Égetett agyagból készült szabálytalan korong, közepén lyukkal. Színe hamuszürke [4.].

6. Négy drb. ú. n. *tüzi kutya* vagy mások szerint szövőszék szerelék égetett agyagból. Valamennyi csonkakúp alakú és felső harmadában egyszer átfurt. A múzeumba bekerült két példánynál a csonkakúp felső lapjának közepén egy-egy köralakú sekély bemélyedés látható. Színük vöröses sűrű. Füstölés nyomát nem találtuk rajtuk, holott míg a többi tárgyak lelet körülményeire semmi különösebb felvilágosítást nem kaptunk, addig ezekre vonatkozólag ajándékozó Sándor Pál úr úgy értesített, hogy a munkások tűzhely szélén találták [3.].

7. Kavicskőből formált török keskeny alsó végén a használat erős nyomával [3.].

* * *

Amit az emlékek ismertetése után még a telepről és a pár sírleletről általánosságban el kívánunk mondani, a következőkben foglaljuk össze: Azok a hengerded üregek, melyeknek jelenlétéből praehistorikus telepre következtettünk — őskori telepeken általában gyakori jelenségek. Ilyeneket találtak hazai területen, hogy másokat ne említsünk a lengyeli,¹ a perjámosi,² a marosvásárhelyi,³ kolozsmonostori,⁴ oltszemi,⁵ sepi-szentgyörgyi,⁶ szászújfalusi⁷ és alsónyéki⁸ telepeken is. Formájuk, méretük igen különböző lehet. Leggyakoribbak, — mondhatjuk normális méretűek mégis az olyan nagyságúak, mint az itt ismertetett üregek s legtöbbször karakterizálja a lefelé kiszélesedő harangalak. Rendeltetésük igen sokféle lehetett s ez megmagyarázza azt is, hogy a szakkörök e tekintetben miért nem jutottak még egységes megállapodásra. Sokan földalatti verem, ú. n. putri lakásokat látnak bennük, mások veremsíroknak,⁹ ismét mások szeméttödröknek s részben gazdasági alkalmatlanságoknak tartják. Üregeinknél a bolygatott terület pontosabb megfigyelésekre nem adott alkalmat s épen azért leleteink nem lehetnek arra hivatva,

¹ *Wosinsky*: Das prähistorische Schanzwerk von Lengyel. Budapest, 1888. II. rész. 18—42. l.

² *Földrajzi Közlemények* 1911. évf. első füzet.

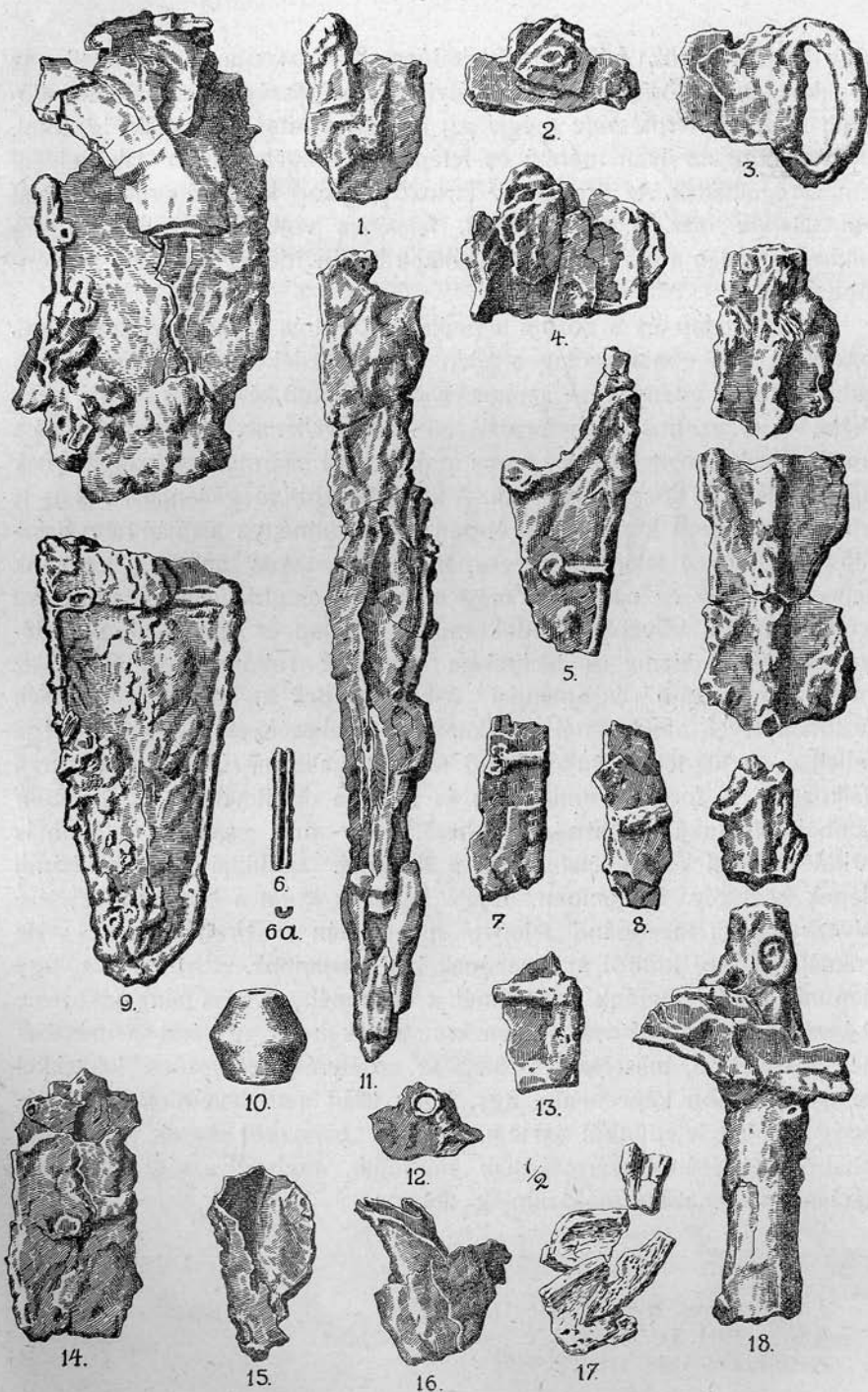
^{3—4} E sorok írója ásatta. Emlékei az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárában őriztetnek. Kiadatlanok.

^{5—6} Dr. László Ferencz tanár ásatta. Emlékei kiadatlanok a Székely Nemzeti Múzeum tulajdonában.

⁷ Az *Archaeologiai Értesítő* 1888. évf. 261—266. l.

⁸ U. o. 1894. évf. 297—301. l.

⁹ Szászújfalusi veremsírok. U. o. 1888. évf. 261—266. l.

7. kép. Mellékletek a La-Tène izlésű sírból.
 Fig. 7. Objets trouvés dans la sépulture La-Tène.

hogy rendeltetésük felől megbízhatóan tájékoztassanak. Méreteik, az üregeket kitöltő törmelékföld szabálytalan rétegessége s a belőlük előkerült emlékek természete mégis azt az álláspontot látszanak igazolni, amely szerint az ilyen méretű és felépítésű üregek ember lakóhelyéül nem szolgálhattak. Az üregekhez tartozó egykori kulturrétegnek nyomát sem találtuk már. A temetkezések felszínes volta bizonyítja, hogy a kulturréteg talán a gazdasági munkálatok során idővel lekopott, veszendőbe ment.

Ami a telep és a három temetkezés korát és azoknak viszonylagos korát illeti, arra vonatkozólag a telep edénytöredékeinek és a temetkezésekből kikerült edényeknek azonos elveken alapuló készítő és díszítő technikája, — az azonos edényformák, stb. arra vallanak, hogy a telep és a temetkezések a bronzkornak azonos szakaszából származnak és egykorúak vagy legalább is közel egykorúak. A kor közelebbi megállapításához az 1. sírban feltételezett két bronztűt éppen leletkörülménye alapján nem használhatjuk s így e tekintetben csupán a keramikus anyagra vagyunk utalva, de hogy ez nálunk ma még mennyire megbízhatatlan támpontot nyújt, nem kell bővebben indokolnunk. A telep és temetkezések edényeinek díszítő eleme és technikája igen sok rokonvonást mutat az erdélyrészi korpádi¹ és apahidai² őskori telepek keramikus anyagának díszítményeivel, amelyeknél a bekarcolt díszítmények nagy többsége mellett — a tűzdelő, benyomkodó technika alkalmazásával is gyakran találkozunk. A formák romlásában és főleg a díszítmények kivitelében azonban oly fokú különbség érezhető, hogy már csak ez alapon is korkülönbséget kell feltételeznünk a korpádi, apahidai és mezőbándi telepek közt oly értelemben, hogy ha azok korát a bronzkor elejére helyezhetjük, a mezőbándi telepet, ha szintén a bronzkorból is, de azoknál későbbi időből származónak kell tartanunk. Erre mutat úgy telepünk, mint temetők edényeinél a díszítmények erős hangsúlyozása, kiképzése, amely sajátosság bronzkori emlékeinket egyrészt a mészbetétes edényekkel, másrészt és főleg az erdélyrészi felsőszöcsi³ leletekkel hozza szorosabb kapcsolatba úgy, hogy talán nem tévedünk, ha e sajátosság alapján telepünköt és temetőköt a bronzkor egyik előrehaladottabb szakaszából származónak mondjuk, melynél a régi technikai eljárások alkalmazása még mindig divatos.

¹ „Dolgozatok” 1913. évf. 1—17. l.

² U. o. 1911. évf. 1—26. l.

³ Arch. Ért. 1888. évf. 175. l.

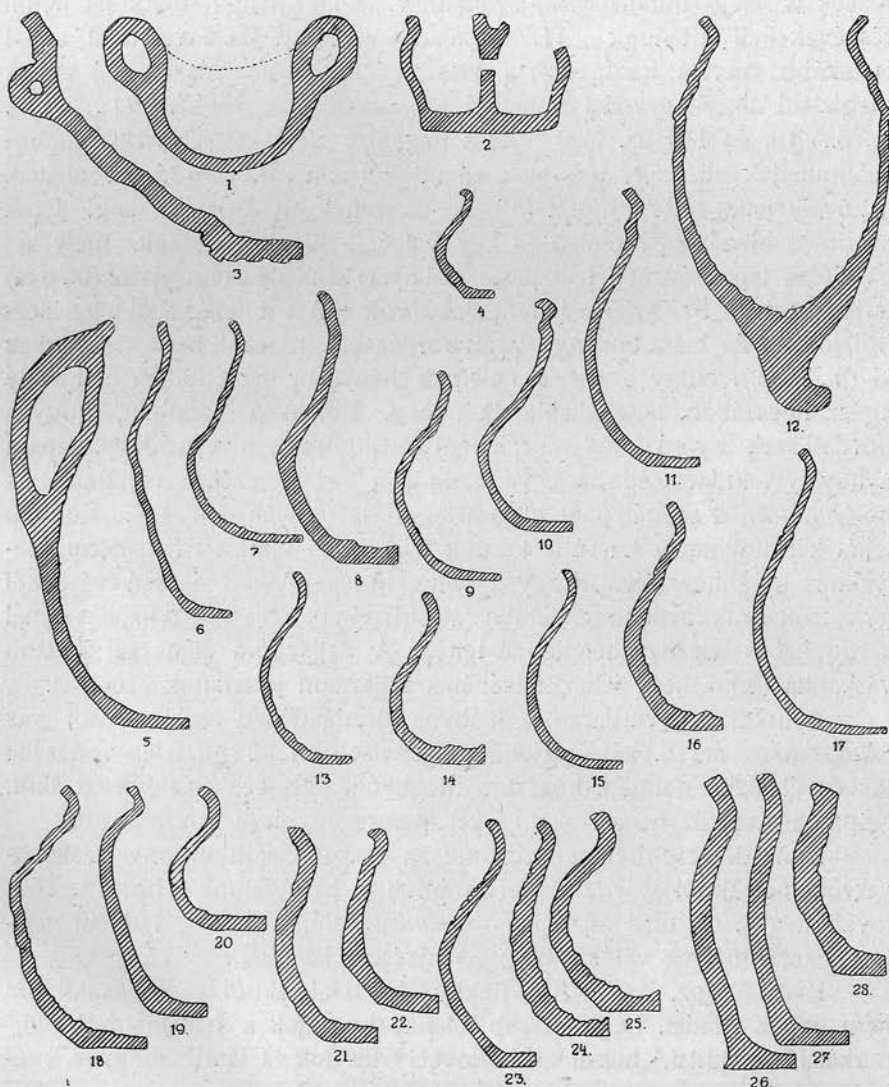
II.

La-Tène izlésű temetkezés.

(LXXIX. lelet.) (7. kép.)

A bronzkori telep és temető emlékeitől kor tekintetében évszázadok választják el azt a La-Tène izlésű temetkezést, mely népvándorláskori temetőnk területén egymagában került elő.

Kis fészekben, alig 15 czm. mélyen, rendszertelenül összezsúfolva

8. kép. Praehistorikus (1—3.) és népvándorláskori (4—28.) edények jellemző metszetei.
Fig. 8. Coupes caractéristiques de vases préhistoriques et de l'époque de la migration des peuples.

találtunk: félmaroknyi égetett embercsontot (17.), jókora halom vastöredéket és 1 drb. égetett agyag orsógombot (10.).

A vastöredékek figyelmesebb vizsgálata során kitűnt, hogy azok 1 kard, 1 hosszú lándzsa és 1 vékony vaslemezről készült edényféle tartozékai lehettek. Megállapíthattuk továbbá, hogy a *kard* hüvelybe bújtatva és összehajlítva, több darabra törve, került a sírba. Hegye a hüvely sarujával egyetemben, valamint az összehajlított középrész annyira épen maradt ránk (9.), hogy a lelet korára vonatkozólag már e részek is elég útmutatással szolgálnak. A kardpenge markolat felőli részének kell tartanunk a 11. sz. alatti töredezett szélű vasrudat annál is inkább, mert a kardpenge a visszahajlított felső részen (9.) ennek megfelelő elkeskenyedést mutat. A töredékekből egyébként (1., 2., 5., 7., 8., 13. és 14.) sz. alatt csak a nagyobb és jellegzetesebb darabokat mutatjuk be, mely utóbbiak közül az (5., 7., 8. és 13.) sz. alattiak a hüvely jellegzetes nyílását (5.) és díszítményeit őrizték meg. Ezek szerint a hüvely egy elülső és egy hátsó fémlapból készült, melyeket az elülső lap széleinek felhajtása által nyert keskeny szegélypánt (6., 6 a.) tartott össze. Szájnyílása harangalakú volt (5.) s a nyílás alatt a gerincből jobbra és balra korongosvégű bordácskák (rosetták helyett) indultak ki (5., 7., 8.). Hogy e díszítő elemek hányszor ismétlődtek a hüvely egész hosszában, nem állapíthatjuk meg. Bizonyos azonban, hogy a bordadíszek a sarú felőli részen nem korongosfejben végződnek, hanem a hüvely mindkét oldalán egyik széltől a másik szélig vonulnak és hogy a sarú a szegélypánt megvastagodása folytán állt elő. Könnyű tehát kardunkban a La-Tène kardok jellegzetes vonásait felismerni, melyekhez még hozzájárul, hogy a Tène izlésű égetett temetkezéseknél gyakorolt szokásnak megfelelően a sírbatétel előtt összehajlítás által kardunkat is hasznavehetetlenné tették. A szíjszorító lemezzel ellátott vaskarika (3.) a kard felerősítésénél a szíjazaton játszhatott szerepet.

A másik fegyverdarab, a hiányos töredékekben ránk maradt vas *lándzsahegy is* (18.) kétségtelenül magánviseli a La Tène izlés vonásait: fűzfalevél alakú pengéje hosszúra megnyúlt, gerincze éles bordát alkot. Köpüijéhez, a tűz hatása alatt, a kardpenge egyrésze hozzátapadt.

Annál kevesebbet mondhatunk az összerücskölt vékony vaslemezekről, melyekből pár darabot képből is bemutatunk (12., 15. 16.), továbbá a 4. sz. alatt rajzban adott vastagfalú, görbülő felületű vastöredékről, melyek valószínűleg edényrészei lehettek.

Kardunkhoz, lándzsahegyünkhöz hazai leletekből analógiákat kapni nem nehéz feladat. Legközelebb állanak hozzájuk a hatvan—boldogi,¹ perkátai,² apahidai,³ balsai⁴ simunoveci⁵ kardok és lándzsahegyek, me-

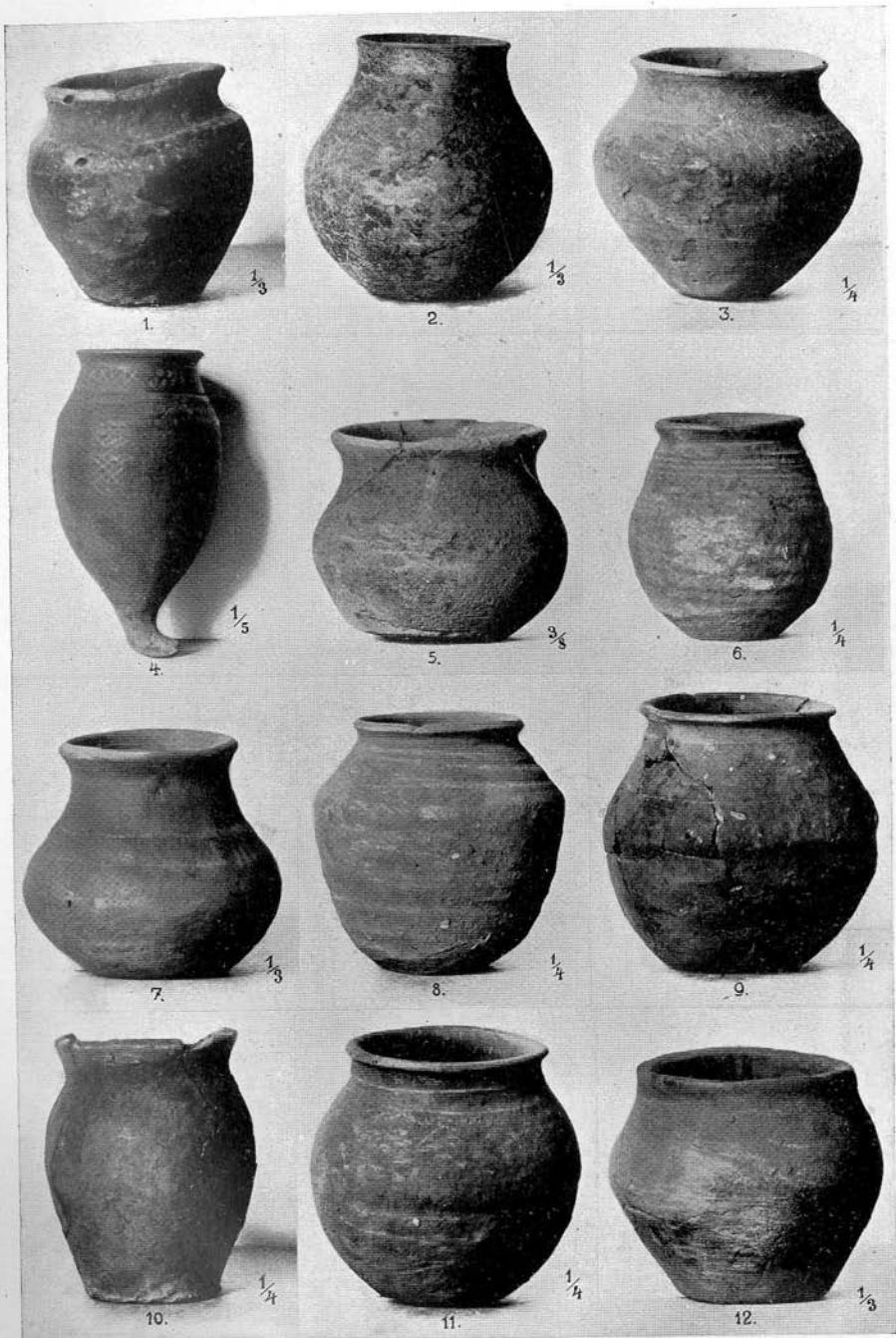
¹ Dr. Pósta Béla: *Arch. Ért.* 1895. évf. 1—26. l.

² Récsy Viktor: *U. o.* 1890. 264—268. l.

³ „*Dolgozatok*“ 1911. évf. 38. l.

⁴ Az E. N. M. régiségtárában.

⁵ *Arch. Ért.* 1902. 429. l.

9. kép. Agyagedények az alábbi sírokból:
 Fig. 9. Vases d'argiles des sépultures ci-dessous:

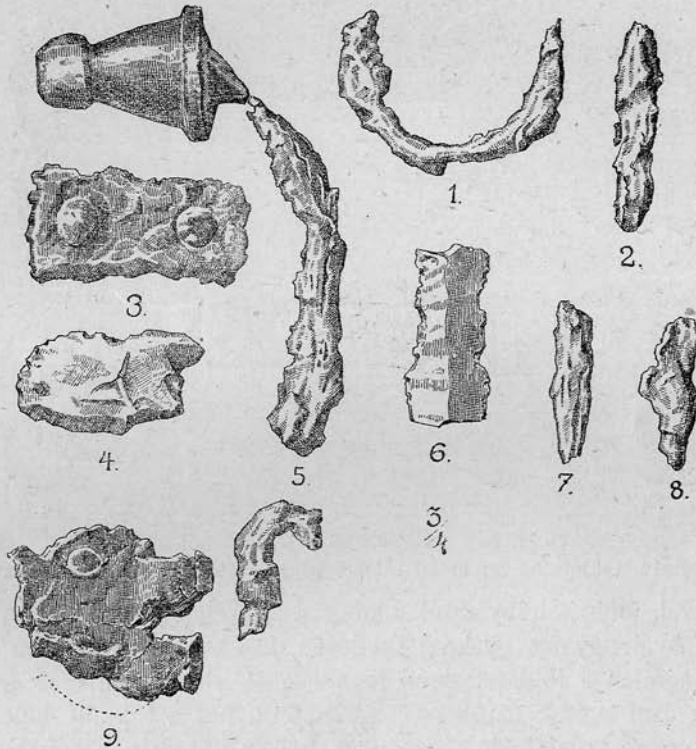
II.	III.	VII.
IX.	XIII.	XIII.
XIV.	XV.	XVI.
XIX.	XX.	XXVII.

lyek közelebbi kormeghatározó mellékletek által is támogatva — kardunkat és vele a temetkezést a La-Tène izlést képviselő kornak középső szakaszába útalják, melynek általánosan elfogadott terjedelme a Kr. e. III—II. századot öleli fel.

III.

Népvándorláskori temető.

Mielőtt az emlékek ismertetését megkezdendők, helyén valónak találjuk előrebocsátani, hogy a temetőnek — mondhatjuk — minden sírja rabolt vagy bolygatott állapotban maradt ránk úgyannyira, hogy a legtöbb sírban csak hiányosan és mindig rendetlenül széthányva ta-

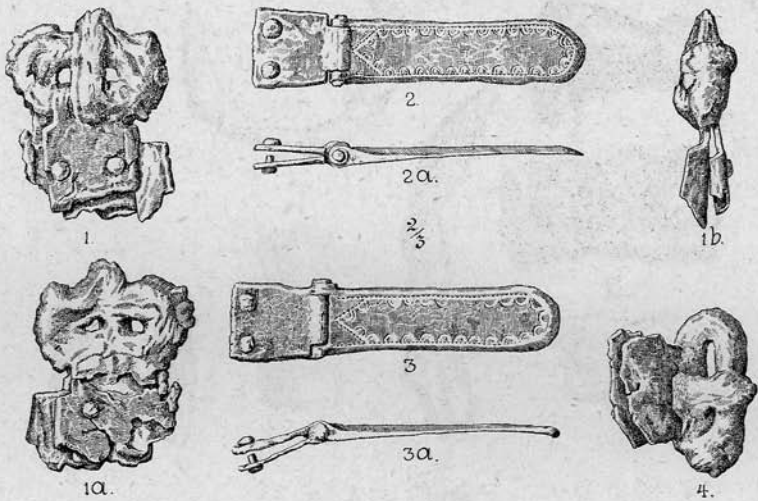

10. kép. Mellékletek a IV. (1—8.) és V. (9.) sírból.

Fig. 10. Objets trouvés dans la sépulture IV. (1—8.) et V. (9 H.).

láltuk fel az embercsontokat, de több olyan sírreget is tártunk fel, melyekből teljesen hiányzott az embercsont. Ez utóbbi esetben csak a pár otffeledett vagy a sírrablók által otthagyott értéktelenebb sírmellékletből, vagy ha ezek is hiányoztak — a földfolt alakjából, tájolásából és méreteiből sikerült az egykori sír helyét megállapítanunk. Találtunk

azonban több olyan sírt is, a melyeknél a bolygatás csak a sír egyik részére terjedt ki, míg a másik része — rendszeren a lábfeleli rész — bolygatatlan állapotban maradt ránk. Pl. a X. sírnek emlékekben gazdag voltát ilyen részleges bolygatásnak köszönhetjük. Azoknál a síroknál, amelyeknél az általános rendetlenség daczára is némi rendet konstátálhattunk — a koponyát, vagy koponyacsontokat csaknem kivétel nélkül a sírűreg nyugati-, illetve délnyugat-északkelet tájolású síroknál a sír délnyugati végében találtuk meg, de épen a sírok bolygatott volta való tekintettel e jelenségből a halottak tájolására vonatkozólag megállapítás jellegű következtetést nem vontunk le s ez az oka annak, hogy a könnyebb áttekinthetés rovására térképünkön a tájolást nem jelöltük. Erre vonatkozólag megelégedtünk a sírűregek tájolásának meg-

11. kép. Mellékletek a VIII. sírból.

Fig. 11. Objets en fer et en bronze trouvés dans la sépulture VIII.

állapításával, aminél irányadóul mindig a sírűreg alja szolgált. A sírrablás alkalmával ugyanis gyakran megesett, hogy a fosztogatók a sírűreg irányát, méreteit a föld felszínén nem találták el, hanem más irányban kezdtek ásni s csak az alsó rétegekben, a hol a földfolt különvált a sárga agyagos szűzföldtől — fordultak helyes irányba. A méreteket is a sírűreg alján vettük. A rendkívüli nagy méretek, melyekkel néhány esetben találkozunk, arra mutatnak, hogy a sírok méretei a feldúlás alkalmával némelykor változást szenvedtek. Tekintve azonban, hogy több lovas temetkezés is került elő, a sírok rendkívüli méreteit ez alapon is magyarázhatjuk.

Mint más alkalommal, úgy ez esetben is az arra érdemes sírokat kibontás után lefényképeztük s ha sírfelvételeket fényképben mégsem adunk, a sírok bolygatott volta teszi ezt indokolttá.

hiányoztak, de a megfelelő medence és lábsontok is kivoltak mozdítva eredeti helyzetükből. A bolygatás mellett bizonyít továbbá az a körülmény is, hogy bár a jobb czombkoncz és bal alsó lábszárcsont a kibontás alkalmával élénken zöldellett, a bronz tárgyakat — melyektől a csontok színüket egyedül kaphatták — nem találtuk meg. *Mellékletül* a jobb térd táján oxidált kis vasszilánkot és a sírnak fej felőli ny. felében kis agyag bögrét találtunk [9. kép. 2.]. Ez utóbbi finoman iszapolt agyagból korongon készült. Belsején a korongolás nyoma élesen látszik, külső felülete simított és helyenként a vékony firnises bevonástól tompán fénylő. Feneke minden kiugrás nélkül lapított, pereme lágyan kihajló és vízszintes zárodású. Színe: hamúszürke. (Átmetsz. 8. kép. 15.).

IV. sír. (10. kép.) 40 czm. mélyen felnőtt ember Ny—K tájolású, részben bolygatott csontváza. Az alsó álkapocs az eredeti helyzetéből kimozdított koponya mellett, attól mintegy 40 czm. távolságban hevert, a felső karsontok hiányoztak, az alsók a kézfejjel a medence csontokon pihentek; lábak párhuzamosan kinyujtva feküdtek.

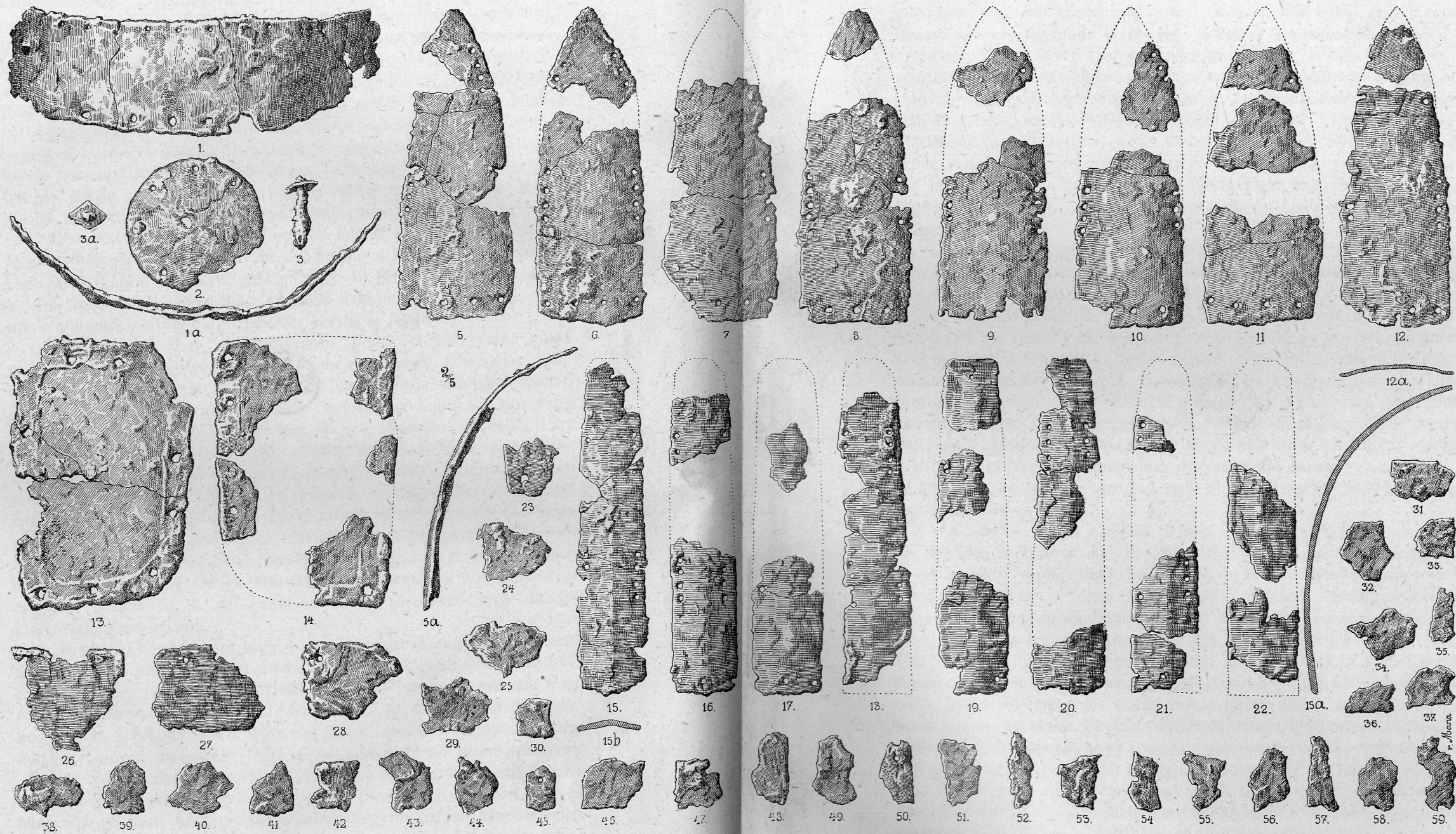
Melléklet: a bal medenczecsont külső oldalán *makk alakú tömör bronz fejben végződő vaspálczika* (5.),¹ mely a feltalálás alkalmával a rajzban visszaadott görbületet mutatta, de valójában inkább egyenesnek kell elképzelnünk, mely formájában leginkább tör vagy nagyobb kés markolatául szolgálhatott. Az sem lehetetlen azonban, hogy eredeti hivatásától elvonva mint csiholó acél teljesített szolgálatot, mely feltevést támogatná a közvetlen közelében talált s használat nyomát mutató 2 *drb. kovakő* (4. 6.). Ugyancsak e helyről került elő több vas töredék (2., 7., 8.), melyek közül a farostokat konzervált (7.) szám alatti túske kis vaskés nyél része lehetett. A két bronzzegeccsel nított rombikus alakú vaslemezben a temető által szolgáltatott analógiák alapján talán szíjcsatt lemezesrészének töredékét (3.) találhatjuk. A jobb medenczecsonton találtuk az 1. sz. alatti vaskarika töredékét, mely az őv szerelékéhez tartozhatott.

V. sír. (10. kép.) 45 czm. mély, Ny—K tájolású sírűregben rendetlenül széthányt embercsontok közt *vascsatt* két drb. töredékét találtuk (9.). E csatt formára temetőnk mellékletei közt több analógiát találunk s az épebb példányok segítségével (CXXV. és CLI. sír) megállapíthatjuk, hogy szíjra erősített csuklós tagja alapjában véve háromszög vagy még inkább rombold alakú volt középtájon összeszükülő hosszoldalakkal.

VI. sír. 70 czm. mély-, Ny—K tájolású sírűregben bolygatott emberi csontváz hiányos részei. *Melléklet:* a jobb medenczecsont táján hosszú-kás vastárgy, talán kés, melyet azonban nagyon oxidált állapota miatt nem sikerült megmentenünk.

¹ A szövegben () köztett számok itt is az illető sírhoz tartozó phototypiákra vonatkoznak, míg az autotypiákat [] közt idézzük.

13. kép. Pántos vassisak részei a X. sírból.
 Fig. 13. Fragments d'un casque à côtes en fer trouvé dans la sépulture X.

VII. sír. [9. kép. 3.] Ny—K irányú sírűregben, 60 czm. mélyen, mindössze egy drb. emberi csontrészt találtunk a lábfejből. A 170 czm. hosszú sírűreg e csonton kívül egy *edénykét* tartalmazott és ebben egy eltört kavicskövet; a bögre korongon készült, anyaga szemcsésen iszapolt, színe barnásszürke, égetése foltos. Külső felületét a korongolás után híg agyagsárral átvonták, de felülete ennek daczára a korongolás alatt kiugrott szemcsék helyén érdes és egyenetlen. Fenékrésze szabálytalanul lapított és arra enged következtetni, hogy az edénykét elkészülte után a korongról mintegy letépték és az ekkor szenvedett sérülést utólagos simítás és faragás által igyekeztek helyrehozni. E jelenséggel szemcsésen iszapolt edénykéinknél csaknem mindig találkozunk.

VIII. sír. (11. kép.) 160 czm. hosszú-, 80 czm. mély-, Ny—K tájolású sírűregben embercsontokra egyáltalában nem találtunk, de az egykori sírmellékletek közül megtaláltunk 2 drb. *vas csattot* és 2 drb. *bronz szíjbújtatót*. Ez utóbbiak (2., 2a., 3., 3a.) teljesen egyező példányok. Mindkettő két részből áll, t. i. a szíjszorító csuklós és a nyelvalakú hosszukás tagból, mely utóbbi a csuklón ájjáró pálczikán ide-oda mozgatható és mindkét példány ponczolt vonalokból és koncentrikus körökből formálódó díszítéssel van ellátva. Ez egyező vonások arra engednek következtetni, hogy a szíjvégek olyan deréköv szerelékei voltak, amely két csattal záródott. E feltevést csak megerősíti az a körülmény, hogy a sírban a szíjvégeknek megfelelő nagyságú két *csattot* is találtunk (1., 1a., 1b., 4.), melyeknek azonban csak nítoló szegecsei valók bronzból, anyaguk ellenben vas.

IX. sír. [9. kép. 4.] Ny—K irányú sírűregben, 55 czm. mélyen, kis területen szétszórva emberi alsó állkapocs és néhány vékonyabb csonttöredék a végtagokból. Inkább gyermek, mint felnőtt ember sírja lehetett. *Melléklet*: a római infundibulum alakjára készült, tölcéses végződésű *agyag edény* és pár alaktalan vastöredék. Az edény farkszerű fenék-nyulványa meggörbülve oldalt úgy hajlik ki, hogy földbe való felállításra sem lehetett a legalkalmasabb. (Átmetsz. 8. kép 12.). Eléggé finoman iszapolt hamúszürke agyagból korongon készült; pereme kihajló; vállán két vízszintes borda szalad körül. Külső felülete vékony firnises anyaggal kezelt. Nyakán szabálytalan zeg-zúg vonalas dísz csillog, melyet úgy állíthattak elő, hogy az edény sima, matt felületére a díszet alkalmas simító szerszámmal (csonttal) utólagosan rácsiszolták. Ugyanilyen módon vont függőleges vonalak csillognak a két borda között, míg az edény hasi részét sűrűn egymás mellé vont vonalokból formálódó függőleges szalagokkal 11 részre osztották és minden második oszlopot rácsiszolt hálódísszel, vagy fonásdísszel töltöttek ki úgy, hogy a díszítés az edény egész felületén 6-szor ismétlődik. A díszítések formai alkalmazása és

technikája általában emlékeztet a marosszentannai¹ népvándorlaskori temető edényeinél észlelt formákra és technikára. Különben e díszítő eljárással edénymellékleteink egy jelentős csoportjánál még találkozni fogunk.

X. *lelet.* (12–18. kép.) A népvándorlaskori temető emlékekben leggazdagabb sírja. Tájolása Ny—K, mérete 250 × 100 czm., mélysége 50 czm. A sírüreg jobb szélében hanyatt fektetésnek megfelelő természetes helyzetben két lábszárcsont a lábfejcsonatokkal egyetemben. A többi csont részben hiányzott, részben eredeti fekvéséből kimozdítva hevert. A koponyából pl. csak apró töredékeket találtunk a sír nyugati felében, az egyik felső kar és egyik czombcsont pedig a sír déli szélében másodlagos helyen feküdt s a térdek közelében alsókar és oldalborda csontok heverték. Semmi kétség nem lehet tehát az iránt, hogy rabolt, vagy legalább is részben bolygatott sírral van dolgunk. A talált embercsontok és sírmellékletek egymáshoz viszonylagos helyzetét a sír helyzetrajza szemlélteti (12. kép), ahol a sírmellékleteket, illetve melléklet csoportokat folyó arabs számokkal jelöltük s ismertetésüket is e folyószámok sorrendjében adjuk.

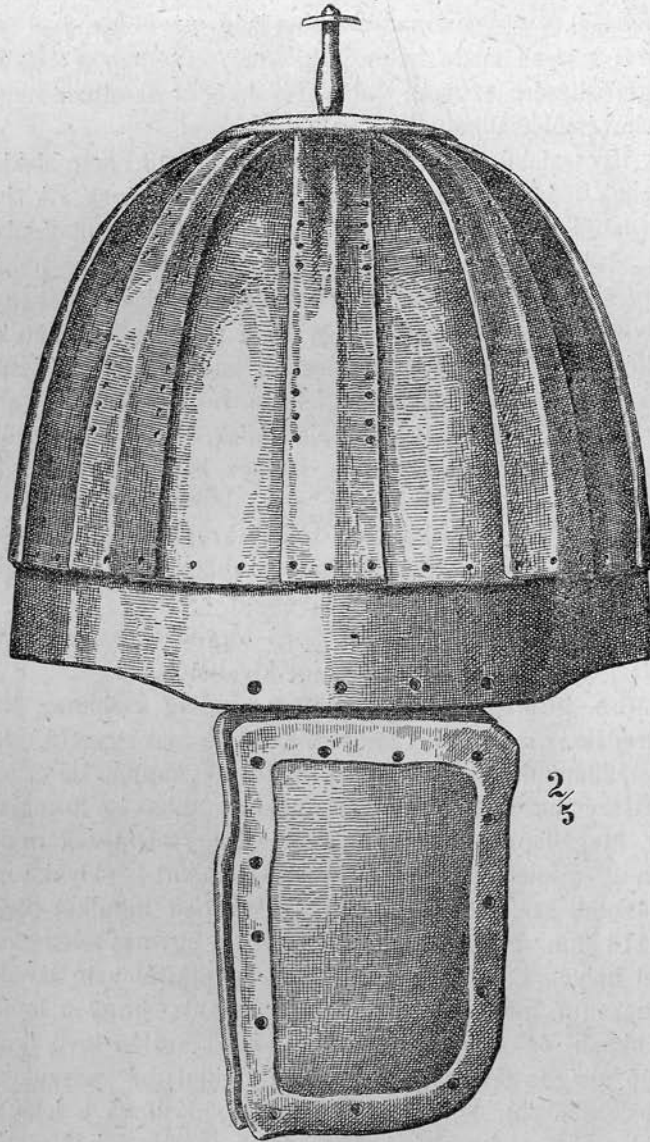
1. A koponya közelében minden díszítés nélküli pántos sisak vaslemez szerelékei. A munkás ásója a sisakot darabokra törte, de még a helyszínén megállapíthatjuk, hogy vízszintesen körülszaladó vasabroncsból és ehez többé-kevésbé függőleges helyzetben csatlakozó vaspántokból állott. Apró töredékeiből a leggondosabb jóakarattal sem sikerült összeállítanunk, de annyit elértünk, hogy alkotó részeinek formáit megállapíthatjuk s így az ismeretes analógiák segítségével a sisak teljes alakjára is következtethetünk. A sisaknak hiányos töredékeiből összeállított részeit 13. sz. képünkön mutatjuk be s amint innen is láthatjuk hat különböző formát képviselnek. Közöttük találjuk (13. kép):

a) az 57 mm. széles és 3 mm. vastag vaslemezéből készült homlokabroncs töredéket (1., 1a.) alsó szélén egymástól átlag 20 mm. távolságra furt négy nagyobb lyukkal, és felső szélén egymástól átlag 15 mm. távolságra furt kisebbméretű lyuksorozattal. Ez utóbbi részen a lyukak folytatólagos sorát csak egy izben szakítja meg rozsdázott megvastagodás, ahol talán nítoló szeget sejtethünk.

Az abroncs, amint rajza is mutatja, a négy nagyobb lyuk felelőli alsó szélén egyik oldalra menedékesen 1 czm.-nyit elkeskenyedik s látszólag e keskeny formában folytatódott. Minthogy semmi kétség nem lehet az iránt, hogy e vastag és széles abroncs töredékben a sisak homlokabroncsát kell látnunk — joggal tétélezhetjük fel, hogy a homlokabroncs az apró töredékekben ránk maradt (23–59.) másik oldalon is elkes-

¹ „Dolgozatok“ 1912. évf. 334. l.

kenyedett s e keskeny formában záródott úgy, hogy körülbelől 19—20 czm. átmérőjű kört, vagy ennek megfelelő nagyságú ellypsoid alakot formált. Hogy a homlokabroncs akkor van helyesen beállítva, ha az elkeskenyedés az alsó szélre esik, misem bizonyítja jobban, mint az a négy nagyobb lyuk, mely az abroncs e részén van és amely tökéle-

14. kép. A X. sírban talált pántos sisak helyreállított képe.
Fig. 14. Figure reconstruite du casque à côtes de la sépulture X.

tesen megfelel a fülvédő (13., 14.) felső peremén látható négy lyuknak, melyek segítségével a fülvédő az abroncsra volt erősítve. Így tehát a homlokabroncs meglevő része a jobb, vagy még inkább a baloldali rész s ennek megfelelően az abroncs elől a homlokon, vagy hátul a nyak felett keskenyedett el, de az sincs kizárva, hogy elől is hátul is keskenyebb volt, mint két oldalt, ahol talán a fülvédők kivánták annak megszülekedését. — A harmadik eshetőség az volna, ha az abroncs széles részét a nyak tájára helyeznők, mely esetben a 4 lyuk a nyakvédő megerősítésére szolgált volna. Nyakvédőt azonban nem találtunk s így e feltevéstől elállhatunk.

b) A tárcsaalakú 3 mm. vastag vaslemezt (13.) már alakjánál fogva sem tarthatjuk másnak, mint a sisak fülvédő részének. A hossznégy-szöges formától csak abban tér el, hogy elülső hosszanti oldala karélyos, jobboldali alsó sarka pedig lekerekített. Semmi kétség nem lehet az iránt, hogy a homlokabroncshoz vízszintes záródású keskeny szélével volt erősítve, amit az is igazol, hogy az e részen, közepén még épen meglevő két lyuk és a szélekről részben letöredezett két lyuk egymástól való távolsága tökéletesen megfelel a homlokabroncs alsó szélén lévő négy lyuk egymástól való távolságának, de emellett szól az egyik hosszanti — mindenesetre elülső — szélnek karélyos volta is. Így tehát e példánynál a baloldali fülvédővel van dolgunk. A két hosszanti és az alsó peremen furt lyukak a bőr béllés szegélyének megerősítésére, fe lfűzésére szolgáltak, melynek nyoma centiméter szélességben a fülvédő külső felületének szélein jól kivehető.

A jobboldali fülvédőből csak apró töredékek maradtak ránk (14.), de a bőrszegély nyomai ezeken is jól kivehetőek.

c) 8 drb. gömbszög alakú, 2 mm. vastag vaslemez, illetve ezek hiányos töredékei (5., 5a., 6—12., 12a.). Közülük csak egyet (5.) sikerült anyyira összeálltanunk, hogy teljes formáját megkapjuk, de ezzel egyszersmind az összes hasonló méretű vaslemezek gömbszög formáját is megállapíthattuk. Megállapíthattuk továbbá azt is, hogy a lemezek mindenkének alsó szélén egymástól átlag 15 mm. távolságban furt 4—4 lyuk foglal helyet, míg a hosszanti széleken 51 mm. magasságban mindkét oldalon ismét 4—4, és 114 mm. magasságban újlag 4—4 egymás felett elhelyezkedő lyuk foglal helyet. Ez utóbbi lyukaknak egymástól való távolsága mindenik lemezen 7 mm. Ha tekintetbe vesszük, hogy a lemezek alján levő 4 lyuknak és a homlokabroncs felső szélén levő lyuknak egymástól való átlagos távolsága egyezik és tekintetbe vesszük a lemezeknek gömbszög alakú, tehát görbülő voltát, máshová e lemezeket nem helyezhetük, mint a homlokabroncs felső szélére, ahol megerősítve a sisak fejrészének tartozékai lehettek.

d) 8 drb. az előbbieknél keskenyebb és valamivel hosszabb

15. kép. Mellékletek a X. sírból.
 Fig. 15. Objets trouvés dans la sépulture X.

rombikus alaku vaslemez (15., 15a., 15b., 16—22.). Ezekből is csak egyet sikerült megközelítő teljességgel összeállítanunk (15.). A lemezek felfelé keskenyednek, de amint két drb. hiányos töredék (19., 20.) mutatja, a felső részen a hosszanti szélek nem csúcsba szaladtak össze, mint az előbb látott lemezeknél, hanem egyes zárodásúak s felső végükön, a lemez közepén, egy-egy lyukkal vannak ellátva. A pántok alsó szélén 3 egymás melletti lyuk, — a két hosszanti szélén 51 mm. magasságban 4—4 és 114 mm. magasságban mindkét oldalon ismét 4—4 egymás feletti lyuk foglal helyet, tehát a függőleges irányban elhelyezett lyukak száma és elosztása a széleken egyezik a c) alatt leírt lemezeken látható lyukak számával és elosztásával. Daczára, hogy e keskeny pántok nagy része apró töredékekben maradt ránk, alig férhet kétség ahhoz, hogy számuk nyolcz volt, tehát annyi, mint a gömbszög alakú lemezek száma. Erre mutat:

e) a keskeny pántok összefoglalására szolgáló *fedő korong* (2.) szélein elhelyezett lyukak száma is, melyekből 4 épen maradt ránk, egyben még benne van a nítoló kúposfejű vasszegecs, kettő letört, a nyolczadikat pedig a nítoló szegeccsel átellenben kell keresnünk. A 8 keskeny pánt alkotta tehát a sisak fejrészének vázát úgy, hogy a pántok a felső végük közepére furt egy-egy lyuk segítségével illeszkedtek a zárókoronghoz.

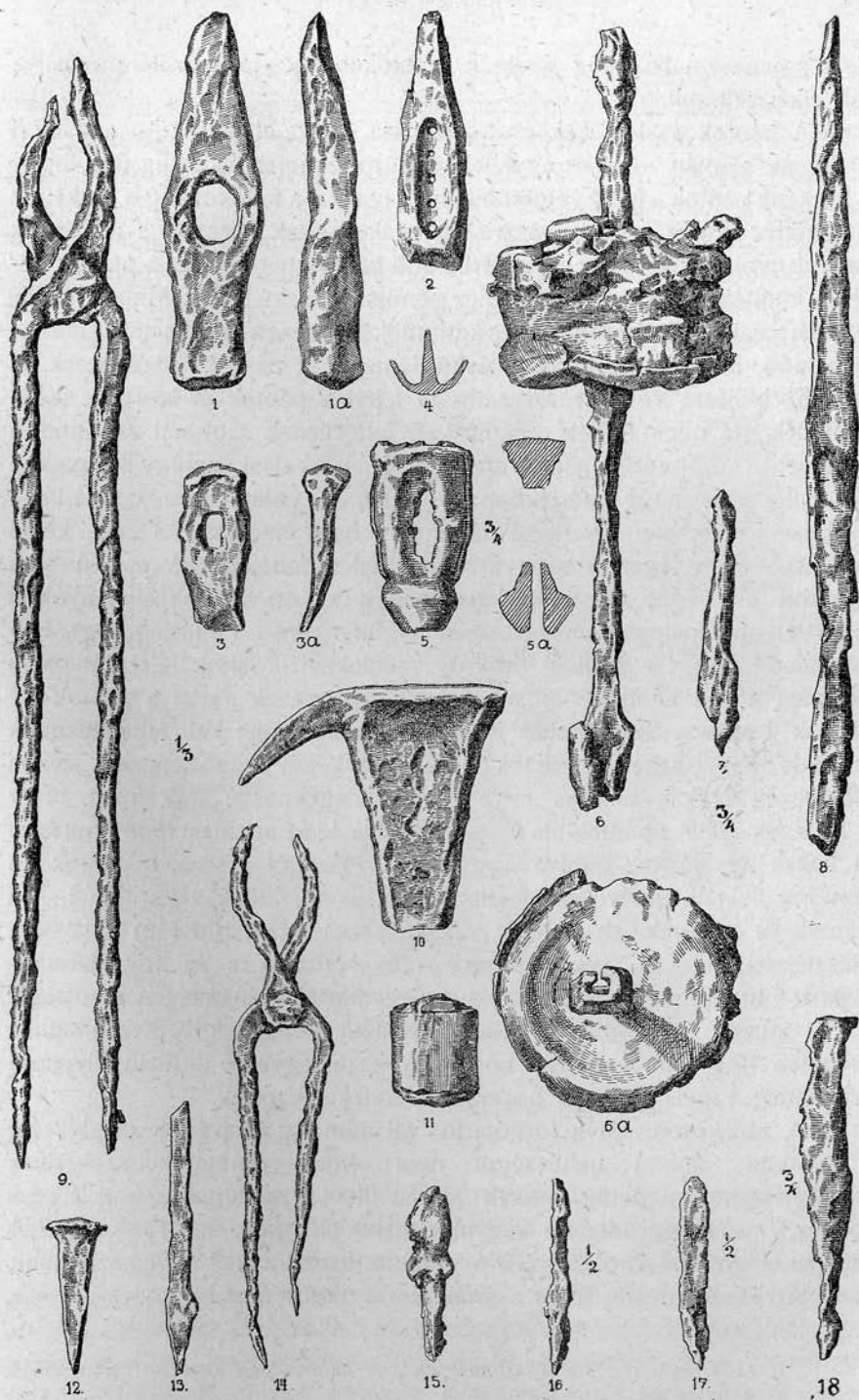
f) a sisaktöredékek közt találtuk az egyik végén bronz koronggal ellátott hengeres vaspálczikát (3. 3a.), mely a zárókorong közepébe nítolva forgótartóul, vagy a sisak fogantyujául szolgálhatott.

Azt a feltevést, hogy a sisak nyakvédővel is el lett volna látva, — amint már előbb is mondtunk — a ránk maradt sisakrészek nem igazolják.

Ezek után baloldali nézetből bemutatjuk a sisak rekonstruált képét (14. kép.). A rekonstruálásnál egyrészt a ránk maradt sisakrészekre támaszkodtunk, másrészt azokra az irodalmilag ismert analógiákra, melyek domborműves emlékeken, éremképeken és a különböző európai múzeumokban őrzött hasonló szerkezetű sisakokban állanak rendelkezésünkre.

A ránk maradt sisakrészek első látásra kétségtelenné teszik, hogy nem főveg formájú lemez sisakkal, hanem úgynevezett pántos sisakkal (Spangenhelm) van dolgunk, melynél a széles homlokabroncs felső széléhez erősített több vagy kevesebb pánt játsza a főszerepet, mely pántok felső végükkel a fedőkoronghoz illeszkedve a homokabroncs fellett gömb, vagy konikus formában összehajlanak.

Sisakunknál a homlokabroncs felső szélén, — valamint a keskeny pántok és a gömbszög alakú lemezek alsó szélén látható lyukak, továbbá az utóbbiak két szélén ugyanazon magasságban elhelyezkedő lyukak azonos csoportosítása nyilvánvalóvá teszi, hogy mind a 16 drb. lemezes

16. kép. Vas és bronz szerszámok a X. sírból.
 Fig. 16. Outils en bronze et en fer de la sépulture X.

részt egymás mellé, még pedig a homlokabroncs felső szélére erősítve kell elképzelnünk.

A pántok és lemezek csoportosítása, illetve elosztása — az ismert analógiák alapján — csak egyféleképpen történhetett és pedig úgy, hogy a keskeny pántok a felső végükön látható lyukkal a fedőkorong 8 lyukához illeszkedve nyolcz egyenlő részre osztották a sisak fejrészét s az általuk határolt nyolcz gömbszög alakú térbe volt beillesztve — tehát a pántok közének kitöltésére szolgált — a nyolcz gömbszög alakú lemez. Miután nítolás nyomát csak a zárókorongon és a homlokabroncon észlelhetjük, feltételezhetnők, hogy a gömbszög alakú lemezek a pántok közén csak az erős bőrbéllésre voltak rávarva, hogy tehát a pántok és lemezek szélei érintették, de nem fődtek egymást. E feltevésnek azonban ellentmond egyrészt a czélszerűtlenség, mert ez által a sisak amúgy is gyenge ellentálló ereje nagy mértékben gyöngítettett volna, másrészt pedig a sisaknak ez esetben nyerhető feltűnően nagy mérete (73 czm. külső terület), amely igen vastag szörme béllés feltételezése esetén sem indokolt és végül ellentmondanak ennek az ép sisakok által nyújtott legközelebbi analógiák, nevezetesen a gültlingeni¹ (Württemberg), baldenheimeri² (Elsass) pántos sisakok, melyeknél a sisak fejrészét osztó hat pánt közeit kitöltő gömbszög alakú vaslemezek szélei a pántok alá vannak bujtatva. Sisakunknál is hasonló szerkezetet kell feltételeznünk annál is inkább, mert a pántok és a pántok között kitöltő lemezek szélein elhelyezett lyukak azonos csoportosítása egyenesen arra mutat, hogy a lemezek szélei a pántok alá voltak bujtatva és az egymást fedő lyukakon át voltak egymáshoz nítolva, vagy fűzve. Másfelől a sisak a pántok és lemezek illetén elhelyezése mellett normális méretűvé válik. Ha t. i. a pántok és lemezek alján levő lyukak összes számából (56) az összeillesztésnél elvesző lyukak számát (16) levonjuk s az így maradtak számát (40) megszorozzuk azoknak egymástól való átlagos távolságával (1·5 czm.), kb. 60 czm. külső területű sisakra következtethetünk, melynek 19·1 czm. átmérőjű kör, vagy ezzel egyenlő területű ellypsoid felel meg, vagyis egészen normális méreteket kapunk.

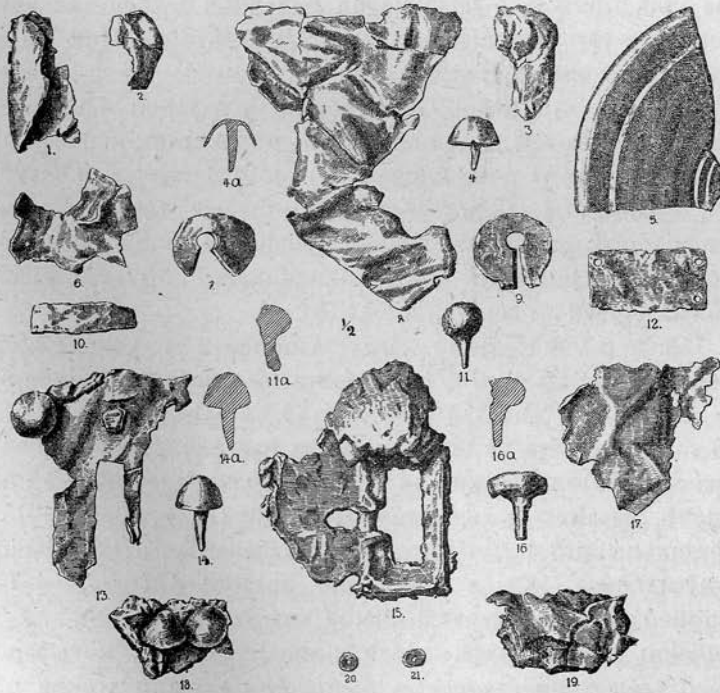
A zárókorong és a forgótartó, valamint az arcvédők elhelyezése a sisakon semmi nehézséget nem okoz: önmaguk szolgálnak útmutatással. Ami pedig a sisak alakját illeti, arra vonatkozólag a pántok és lemezek görbületére vagyunk utalva (13. kép. 5a., 15a.), melynek alapján a gömbalakhoz közelálló konikus formára kell következtetnünk.

Arra a kérdésre, hogy a sisak részei nítolás által függöttek-e össze,

¹ L. Lindenschmit: *Die Altertümer unserer heidn'schen Vorzeit*. Mainz, 1911. V. köt. 45. l. 11. tábla.

² L. Lindenschmit: id. m. V. k. 191. l. 35. tábla.

vagy erős bőrfűzés tartotta azokat egymáshoz, az emlékek biztos feleletet nem adnak, mert amíg a nítolás nyomát a homlokabroncon és a zárókorongon csak egy ízben észleltük, addig a pántokon és térkitöltő lemezeken egyetlen esetben sem konstatáltuk. Vagy azt kell tehát feltételeznünk, hogy a nítoló szegecsek kihullottak, vagy még inkább azt, hogy a pántok a homlokabronchhoz és zárókoronghoz is hozzá voltak nítolva, ellenben a pántok közét kitöltő lemezek csak a homlokabronchhoz voltak hozzánítolva, míg a pántokkal csak bőrfűzés tartotta össze. A sisak bélése bizonyára bőr volt, melynek megerősítésére vonatkozó-

17. kép. Bronztárgyak töredékei a X. sírból.

Fig. 17. Fragments des objets en bronze trouvés dans la sépulture X.

lag azonban az emlékek semmi felvilágosítással nem szolgálnak. (A sisakra vonatkozólag lásd még az összefoglalást.)

2. (15. kép.) A X. sír helyzetrajzán (12. kép) 2. sz. jelzi a nagyobb vas *ővcsatt* lelőhelyét, melynél a csukló aláhajtott végének megerősítésére, amint az *ővcsatt* alsó nézetén látható, keskeny bronzpántot használtak (2., 2a.), mely utóbbit a félgömbös, karimásfejú bronz szegecsek tüskéjével nítolták a csatt testéhez. Közéléből került elő a *vasszíjvég* (3.).

3. (15. kép.) A bal lábszárcsont külső oldaláról valók: a bronz-

szegecses kisebb *vas csatt* (7.), két kisebb, ugyancsak vasból való *szíjvég* (8. 12.) és egy hasonló (?) töredéke (6.), továbbá a félgömbalakú, karimásfejú bronzszegecsekkel ellátott négyzetes vaslemez (1.), az előbbiekhöz hasonló 4 drb. bronzszeg fejrésze (4.), 2 drb. bronzszegecses *vas lemez* töredék (5., 10.), a *vas karika* (9.)- és a vas nítoló szeggel ellátott *vas lemez* töredék (11.), mely utóbbi kivételével a többi részint a deréköv (1. 4.), részint a mellékszíjak szerelékei (5—10. 12.) lehetnek, mint *csatt*, *szíjvég* és *boglárok*.

4. (15. kép.) A jobboldali lábszárcsont külső feléről, a sír közepe tájáról kerültek elő: a *vas kés*, vagy törpenge (25.), mely látszólag vas lemez hüvelybe volt bújtatva; a felső végén behajlított *teknőalakú vas lemez* (13.), amely a tör markolatának burkolatául szolgálhatott és az erős használat nyomát mutató *fenőkő* (17.).

5. (15. kép.) Az előbbi leletcsoport közelében feküdtek: a kis *vas nyílhegy* töredék (24.); egy *láncsahegy* vasköpuje, melynek pengéjét nem találtuk meg (16.); a *vas kampó* (30.); több *hengeres és hasábos vas pálczika töredék* (14., 18—23., 26—29.), melyek részint szerszámok, részint nyílhegyek tartozékai lehetnek; továbbá a szabálytalan alakú rög, melynek törési felülete meggyőzően bizonyítja, hogy *vas salak* (15.) és végül az égetett *agyag orsógomb* (31.).

6. (16. kép.) A legtöbb tárgy azonban a sír keleti végében, a halott lábfeje közelében volt felhalmozva. A sírűregen keresztbe volt fektetve a 45 czm. hosszú *vasfogó* (9.), melyet az izzó vasnak a tűzből való kivételére és üllőre tartására használtak; szárai közé voltak behelyezve: a hasonló alakú, de jóval *kisebb vasfogó* (14.); a hosszabb és rövidebb, hasábos és hengeres vaspálczák (7., 8., 13., 15.—17.), melyek minden bizonnyal *fűrók* gyanánt használtattak; a lapítottfejú, hengeres *lyukasztó vas* (18.); a zömöktestű, hasábos *hidegvágó* (12.) és az öt különböző nagyságú lyukkal ellátott *vas szegfejelő* (2.). Ez utóbbi egyik oldalon teknős, másik oldalon simafelületű. A kovácsmester a különböző vastagságú szegeket a megfelelő nagyságú lyukba a hátsó, sima oldalon dugta bele s miután a kívánt fejet kialakította, a szeget a szegfejelőből az ellenkező oldal felől visszaverve szabadította ki. Azért, hogy ez könnyebben történhessen, — kivált a rövid szegeknél — volt szükség egyik oldalon a teknős felületre. — E tárgyak felett bronzlemezek, szegek és kisebb vastárgyak voltak elhelyezve, melyeket alább ismertetünk. Most azokkal a szerszámokkal folytatjuk a leírást, melyek a *vasfogó* közelében feküdtek. A *vasfogó* szárának a végénél találtuk a nagy *vas kalapácsot*, mely egyik végén keskeny élű, vagy tompahegyű, másik végén hasábos fejben végződik s a fej és él a nyélfelőli részen gyöngye szög alatt egymáshoz, befelé hajlik (16. kép 1., 1a.). A *vasfogó* másik végénél feküdt a *vágókalapács* (3.), feje hossz-

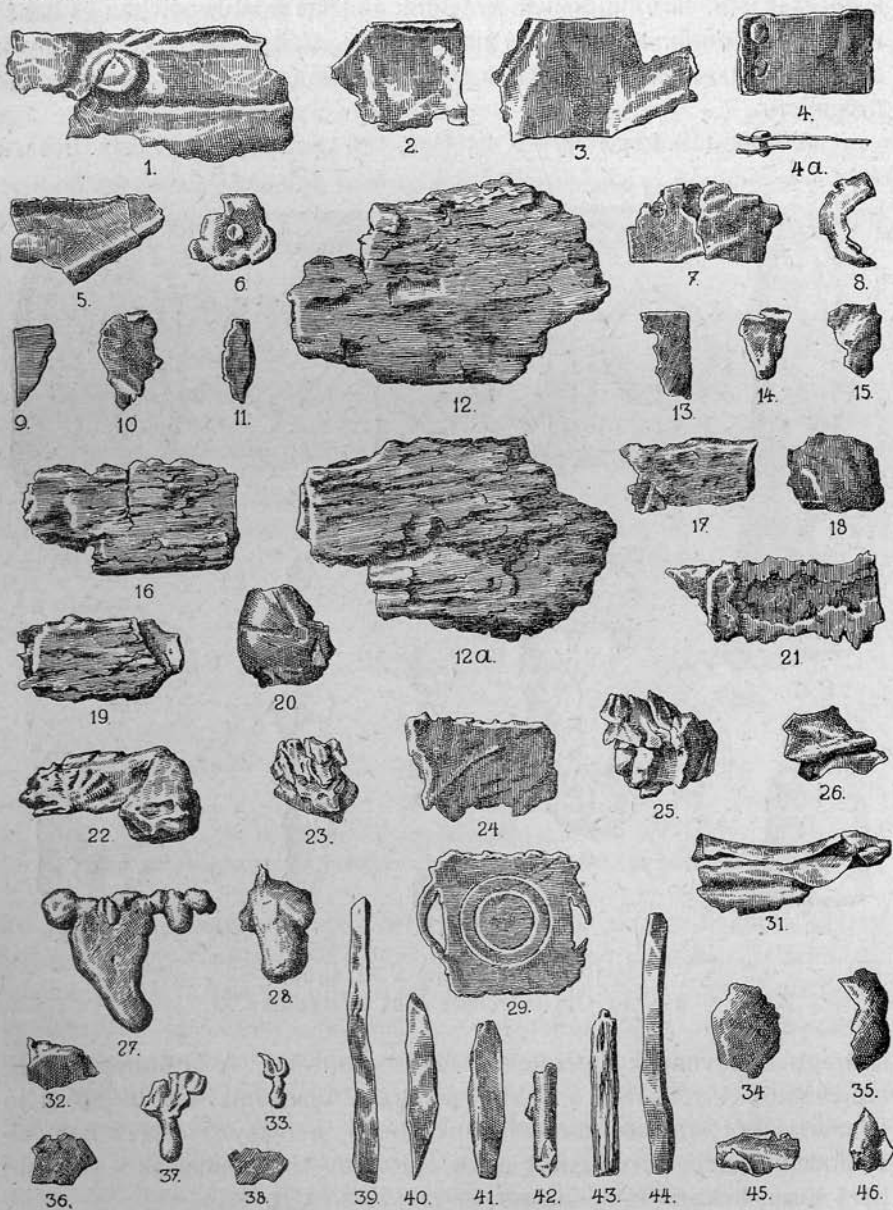
négyszetes, elkalapált, éle elkeskenyedő. A harapófogó és a 4. sz. leletcsoport közt foglaltak helyet az alábbi tárgyak: a *vasüllő*, melynek asztalából egyik oldalra lefelé görbülő hegyes nyulvány ugrik ki, erős használat nyomát mutatja; közelében feküdt a kis *fenőkő* (15. kép 32.), továbbá a lendítő kerékkel ellátott *fúroszerkezet* (16. kép 6., 6a.). Ez utóbbinak hengeres vastengelye felső végén hiányos, eltörött s épen azért felső záródásáról semmit sem tudhatunk meg, alsó végén azonban megvan a fúró felvételére, megerősítésére szolgáló köpű s így semmi kétség nem lehet az iránt, hogy valóban fúróval van dolgunk. A tengely közepe tájára, vagy még inkább középvonala alá volt felerősítve a lendítő kerék, amely egy alsó és egy felső bronzlemez korongból alakul úgy, hogy a korongok széle lefelé, illetve felfelé hajlik és a közöttük levő tért 2 czm. vastag ólommassza tölti ki. Így a fúró maga is jókora súllyal nehezedett a kifúrandó tárgyra, ha t. i. függőleges helyzetben alkalmazták a fúrót. A nehéz lendítőkerék jelenléte azonban arra a feltevésre is alkalmat ad, hogy a fúroszerkezet megfelelő ágyakba helyezve, vízszintes helyzetben is alkalmazható volt, mikor a fúrás oldalról történt. E helyzetben üreges tárgyak (faszelenczék, lásd 13. sír) esztergályozásához is használhatták. Forgásba hozatala mindenesetre hurkolt nyirettyű segítségével történt.

A fúroszerkezet közeléből való az előbbtől eltérő típusú és rendeltetésű *szegfejelő* (16. kép 5., 5a.). Egyik végén makkos végződésű, másik végén sima lappal záródó bronzöntvény, mely középen szabálytalan ovális alakban át van törve. Ez áttöréshez a makkos végződés közepén hosszanti lyuk vezet, míg az öntvény simalapú végződéséhez vasrozda tapad, bizonyosságául annak, hogy egykor e végére vaspálczás tag volt erősítve. E szerszám segítségével készítette a kovácmester a kúposfejű szegecsekét olyan formán, hogy az előbb látott vas szegfejelő sima lapján a bronz, vagy vasszegecs fejét vékony lemezzel kalapálta s azután a szegyet e második típusú szegfejelő alsó végén levő lyukon át a makkos végződésre helyezte s a lapos fejet apró kalapácsütésekkel domborította rá a szegfejelő makkjára, vagy alkalmazta a makknak megfelelő homorú ellenformát, mikor a szeg egy ütés árán megkapta a kívánt üreges, kúpos fejet. Emlékeink közt az ellenformát nem találjuk meg, de a sírban lelt üreges-kúpos fejű szegek azonos mérete, formája a mellett szól, hogy ellenformát is használt a szegfejeléshez. Amíg tehát az előbbi szegfejelő a laposfejű szegek előállítására és az üreges, kúpos fejű szegek előkészítésére használtatott, addig az utóbbi az üreges-kúpos fejű szegek előállításánál volt nélkülözhetetlen. A sírban lelt utóbbi formával bíró szegek mind bronzból készültek és valamennyi ráillik a fejelő makkos végére. Ilyen pl. az a négy drb. szeg, amelyet a deréköv boglárjának közelében találtunk (15. kép. 4.), továbbá a boglárón és

övcsatton alkalmazott 6 drb. kúpos fejű szeg (15. kép. 1., 2.) és az a 2 drb., amelyet a vasfogók közelében más szegek társaságában találtunk (16. kép. 4.) E szegek üreges fejét, amint ezt néhány példa mutatja, használat alkalmával ólommal töltötték ki. Minthogy e szegeket sírmellékleteink közt szíjboglárakra alkalmazva is megtaláljuk, nyilvánvaló, hogy az e sírba eltemetett kézműves mester egyben szíjszerelékek előállításával is foglalkozott, sőt talán — tekintve a szerszámok formáját, méreteit s a szintén mellékelt, feldolgozásra váró nyers anyagot, — ez képezte főfoglalkozását.

Visszatérve most a harapófogók fölé fölhalmozva talált tárgyak ismertetésére, ezeket négy csoportba sorozzuk: *a) szerszámoknak* minősíthető tárgyak: két hosszabb és két rövidebb hasábos bronz pálcza (18. kép. 39—41., 44.). *b) kész, vagy részben elkészült használati tárgyak*: ilyenek 22 drb. kúpos tömörfejű *bronzszeg*, melyek közül néhány vas vagy bronz töredékhez tapadt (17. kép. 13., 14., 14a., 18.); 3 drb. kanál alakú tömörfejű *bronzszeg*, egyiknek feje kalapálás által lapított (17. kép. 11., 11a., 16., 16a.), továbbá a hossznegyszöges kerettel ellátott hibás öntésű bronz *szíjcsatt* (17. kép. 15.), melynek kerete a szíjszorító lemezzel együtt öntetett. Egyik végéhez vasrozsa és ezzel együtt kúpos fejű bronz szegecs tapad. *c) Gyártási hulladékok*, öntési rögök. Ezek közt találunk két drb. *bronz korongot*, melyek közepén át vannak fúrva s egyik oldalon hidegvágóval kisebb-nagyobb darabok vannak testükből kimetszve (17. kép. 7., 9.). Apró fejű bronz szegecsek anyagául szolgálhattak. Két kisebb, közepén szintén átfúrt *bronz korong* (17. kép. 20., 21.); 2 drb. hossznegyzetes és sarkaikon átfúrt bronz lemez, egyik nítoló szegekkel és az alsó lemez töredékével, nagy valószínűséggel mindkettő szíjboglár töredéke (17. kép. 12. és 18. kép. 4., 4a.); korong alakú potin (rossz ezüst) *féműkör töredék*, egyik lapja sima, másik koncentrikus mélyedésekkel ellátott (17. kép. 5.); *négyzetes bronzlemez* két ellentétes szélén egy-egy füllel, közepén koncentrikus két mélyített körrel (18. kép. 29.), élenken emlékeztet az alább ismertetendő faszelenczék (XIII. XXXIV. sír) bronzlemez diszitményeire; különböző alakú, lemez bronz *gyártási hulladékok* (17. kép. 1.—3., 6., 8., 13., 17., 19., és 18. kép. 1—3., 5—7., 9—11., 13—15., 26., 31., 32., 34.—36., 38., 45., 46.); henger alakú vastag *bronzrög* (16. kép. 11.); kisebb öntési *bronzrögök* (18. kép. 27., 28., 33., 37.); *bronzpálczika* (18. kép. 42.); *vastárgyak* apró *töredékei* (18. kép. 17., 21—25., 43.) és végül *d) korhadtt famaradványok* (18. kép. 12., 12a., 16., 19.) Ez utóbbiak formái arra mutatnak, hogy faszelencze részei voltak (lásd XIII. sír.). Erre enged következtetni a 18. képen 29. sz. alatt bemutatott bronzlemez is, mely a szelencze tetejét, vagy alját díszíthette.

Végül a famaradványok közt találtuk a jókora mogyoró nagyságú fekete szurkot mindkét lapján a cserna, vagy szíj által bevágott mélyedésekkel (18. kép. 20.). A szurok jelenléte bizonyosága annak, hogy a mester szíjfűzéssel is foglalkozott.

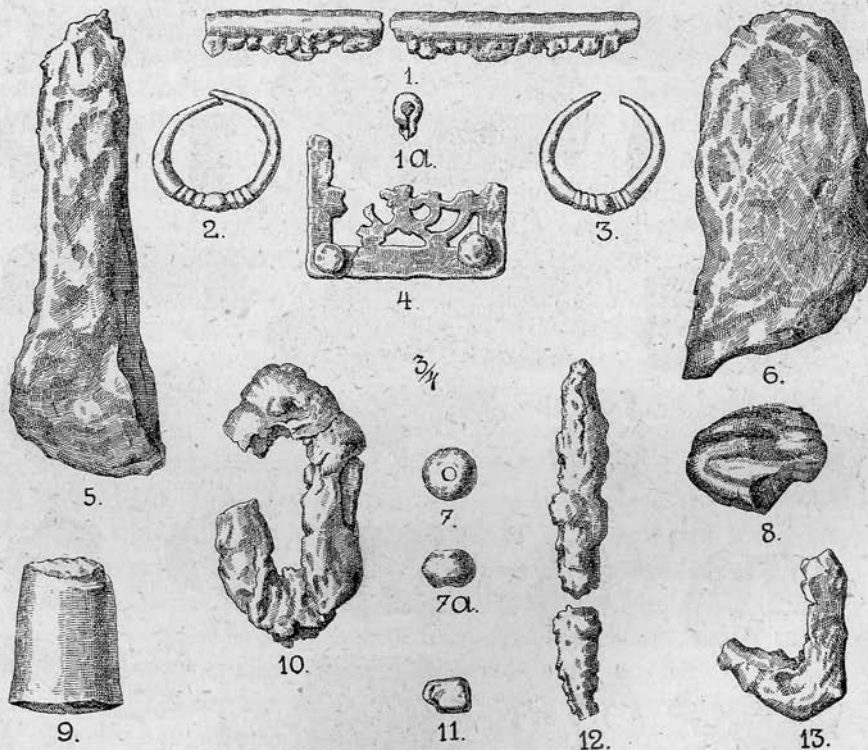

18. kép. Mellékletek a X. sírból.

Fig. 18. Objets en bronze et en bois etc. de la sépulture X.

Látjuk tehát, hogy daczára a sír bolygatott voltának, az előkerült sírmellékletek a legmeszebbmenően azt igazolják, hogy az ide eltemetett egyén kézműves volt, aki fegyverek, használati tárgyak, főleg ruházati fém szerelékek gyártásával foglalkozott. Ha a sírban lelt övcsattok, szegecsek stb. hasonmásaival temetőnk emlékei közt ismételten és ismételten találkozunk, az csak arra mutat, hogy azok is helyi készítmények s azoknak használata legalább a telep területén, általános gyakorlatnak örvendett.

XI. sír. (19. kép.) Ny—K tájolású, 120 czm. mély, 135 czm. hosszú

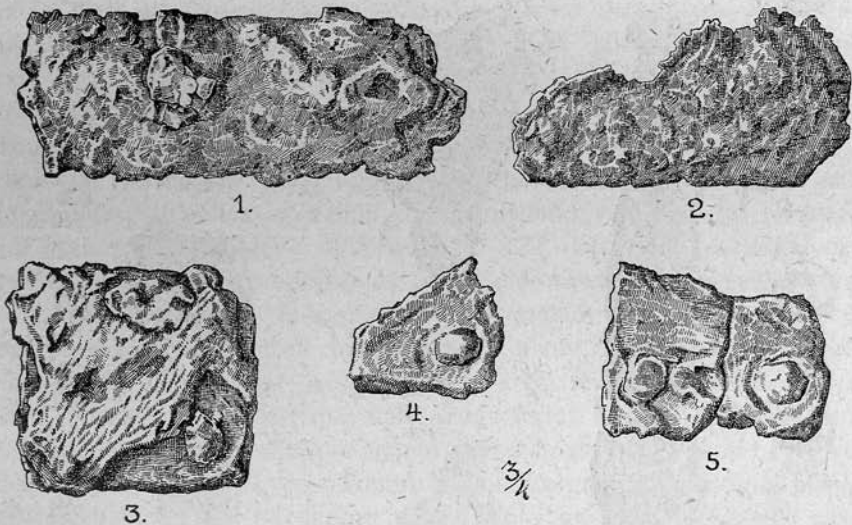
19. kép. Melléklet a XI. sírból.

Fig. 19. Objets trouvés dans la sépulture XI.

sírüregben növendék gyermek hiányos csontváza. A koponya és láb-szárcsontok kivételével a többi csont rész hiányzott. Ez utóbbiak jó fenntartásából arra következtethetünk, hogy a hiányzó részek nem el-mállottak, hanem sírrablásnak estek áldozatúl. Erre mutatnak a nagyobbára töredékekben ránk maradt sír *mellékletek* is.

A koponyacsontok között találtuk a 2 drb. azonos formájú és díszítésű *bronz fülbevalót* (2., 3.). A bal csipő tájáról való az áttört-

művü bronz övdísz részlet sarkain bronz szegecsekkel (4.). Élénken emlékeztet a hasonló római emlékekre. Ugyancsak innen való egy drb. lapított gömb alakú és egy drb. hasábos kék üveg gyöngyszem (7., 7a., 11.), valamint a *mészköből finoman csiszolt* kúpalakú tárgy töredéke, melynek egyik oldalán a törés vonalán alól mélyebb hornyolat látható (9.). Részben a lábszárcsontok között, részben azok közelében feküdtek: a *vascsatt* karika tagja (10.) és *hasonlónak* kisebb töredéke (13.), egy *vaspálczika* két drb. töredéke (12.) és két drb. vékonyabb *vaspálczika töredék*, (1.) mely utóbbiak bőrrel vannak körülvéve és e bőrbe a belső oldalon eszközölt szabályos öltések segítségével bele vannak varrva. Varró anyagúl szíjat használtak. Képzünkön a kiugró

20. kép. Fémtárgyak töredékei a XII. sírból.

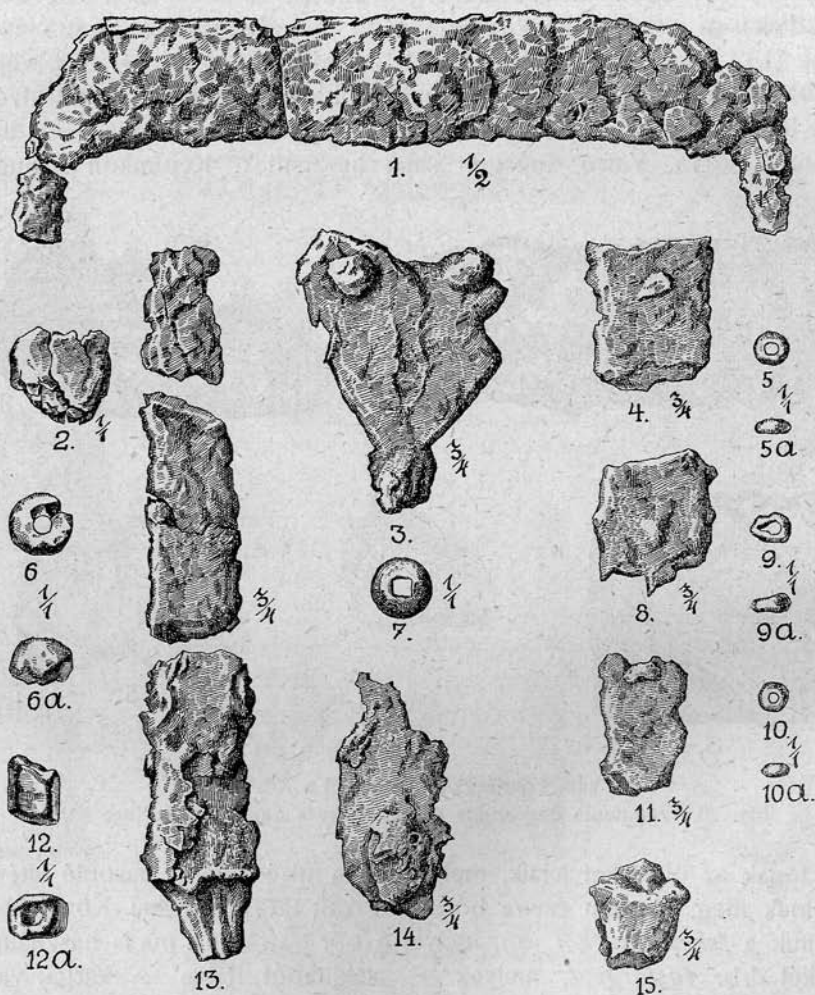
Fig. 20. Fragments des objets en fer trouvés dans la sépulture XII.

kis fogak az öltéseket jelzik, melyeknek a tulsó oldalon hasonló öltések felelnek meg. Minden esetre bőrből készült tárgy járulécai. Közeliükben találtuk a *fekete szurkot* (8.), melyet a bőr varrásánál ma is használnak és két drb. *vastárgyat*, melyek — alakjukból ítélve — varga, vagy még inkább timár szerszámok lehettek (5., 6.).

XII. sír (20. kép). Ny—K tájolású, 150 czm. hosszú sírűregben 1 m. mélyen rendetlenül szétszort embercsontok. *Melléklet*: Bronz szegecsekkel ellátott 3 vaslemez töredék, melyek *szíjboglár*, vagy csatt szíjszorító lemezének lehettek a részei (3—5.); 2 drb. hosszúkás vaslemez, melyek közül a kisebb (2.) egyik oldalán homorú, másik oldalon domború úgy, hogy talán *késtk* része lehetett, míg a nagyobb (1.)

kézvonó pengének a töredéke. Ezt a szerszámot temetőnk mellékletei közt többször feltaláljuk (lásd pl. XIII., XVI., XXIII. sírnál). A többi alakatlan apró vastöredéket nem találtuk érdemesnek arra, hogy rajzban bemutassuk.

XIII. sír. [9. kép] (21. és 22. kép). 1 m. mélyen 170 czm. hosszú,

21. kép. Fém tárgyak és gyöngyök a XIII. sírból.

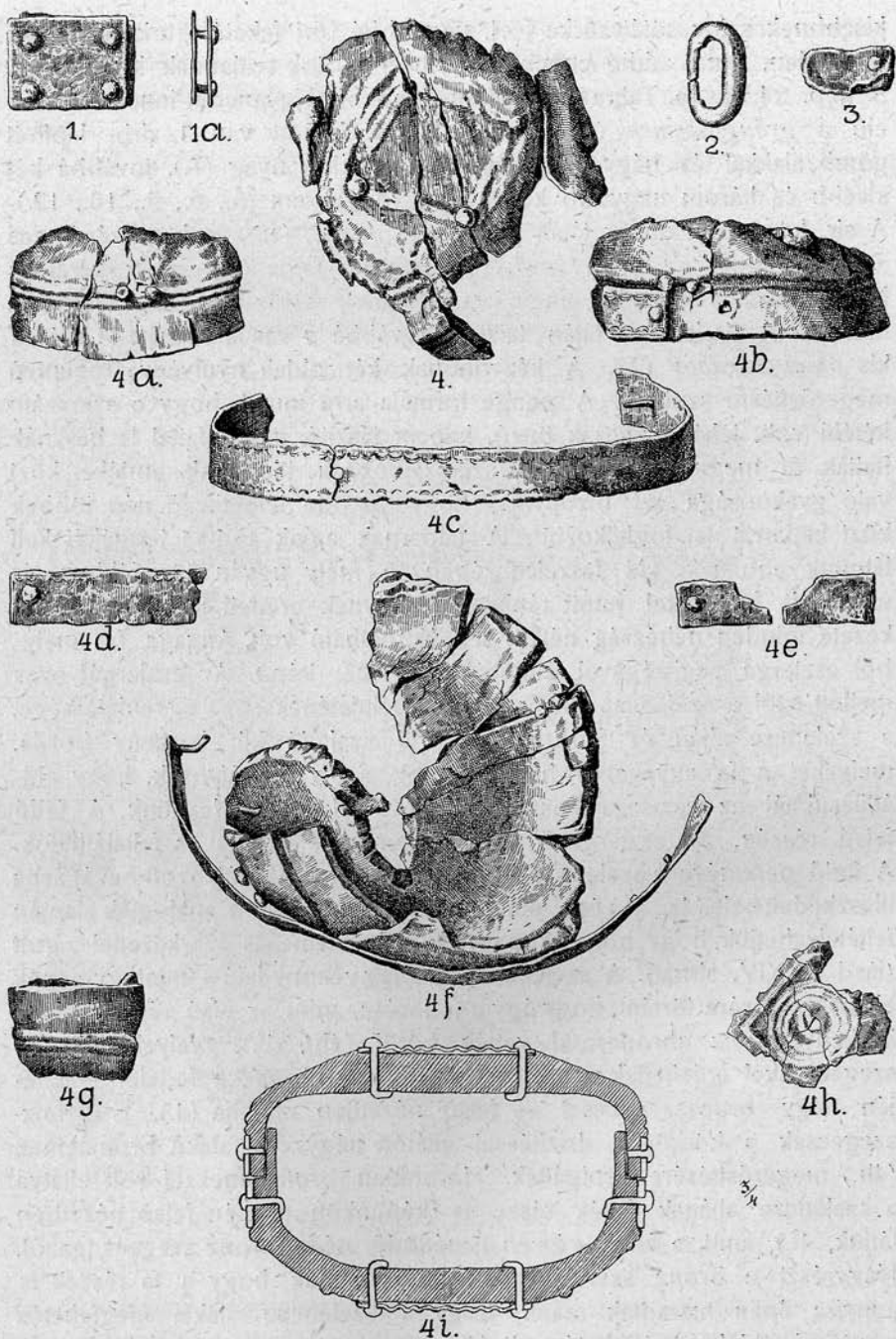
Fig. 21. Objets en fer et perles de la sépulture XIII.

Ny—K tájolású sírűregben felnőtt ember pár fogán kívül más csont-részt nem találtunk. Annál gazdagabbnak mondható a sír *mellékletekben*.

A sír nyugati részében, a fogak közelében találtunk 2 drb. kis-méretű *agyagbögret*. Mindkettő korongon készült, érdes felületű. A

kisebbnek színe sötétszürke [5.], nagyobbé [6.] feketésszürke s míg az díszítetlen, sima, addig ennek vállán hornyolatok szaladnak körül (átm. 8. kép. 24. sz. a.). Talpa mindkettőnek lapított. Ugyancsak innen kerültek elő a *gyöngyszemek* (21. kép.), melyek között van 1 drb. lapított gömb alakkal és négyzetes lyukkal bíró fehér üveg (7.), továbbá két kisebb és három nagyobb kék üveg gyöngyszem (5., 6., 9., 10., 12.). A sír közepén, az öv táján feküdt: a *vaskés* (13.), a kerekvégű vas *szíjvég* töredék (14.), a *vasővcsatt* lemezes tagja (3.), mely karélyos hosszoldalaival temetőnk enemű emlékeinek egyik jellegzetes formáját mutatja. A sír közepe táján találtuk továbbá a vas *kézvonót* (1.) és a kis *ólom darabot* (2.). A kézvonónak két oldali nyulványa fogantyú megerősítésre szolgált. A penge formája arra mutat, hogy e szerszám kétélű volt, tehát nemcsak huzó, hanem taszító mozdulattal is használhatták fa megmunkálására. E szerszámoknak temetőnk emlékei közt való gyakorisága azt bizonyítja, hogy az ide temetkező nép többek közt faiparral is foglalkozott. A faiparnak egyik csinos termékét kell látnunk abban a kis faszelenczében, a mely ugyan töredékben és elkajszult formákkal jutott ránk, de amelynek eredeti formája és szerkezete minden nehézség nélkül rekonstruálható volt. Anyaga fa, amelyből eszterga segítségével állították elő (22. kép.). Az esztergályozás mellett szól a szelencze külső és belső felületének sima egyenletessége, a szelencze alján és fedőrészen körül szaladó két keskeny borda, melyeket a fa anyagából hagytak meg s oly szabályosak, hogy előállításuknál az eszterga használatát eleve fel kell tételeznünk. A fedő felső részén, az esztergába való megerősítés nyomai is feltalálhatók. A fedő peremével a szelencze aljának peremén esztergályozott bevágásba illeszkedett bele (4a., 4f.) és a temetőnk által szolgáltatott analogiák alapján feltételezhetjük, hogy bőr sarkon nyílt és bronz lemezes szerkezettel zárult (lásd XXXIV. sírnál). A szelencze aránylag vékony falú s mintegy ennek ellensúlyozására történt, hogy úgy a fedőrész, mint az alsó rész peremét keskeny bronz abronccsal vették körül (4b., 4f.), melyeket bronz szegecsekkel erősítettek a szelencze falához. Képünk a fedelet — tetején négy bronzszegeccsel — felső nézetben mutatja (4.). E bronzszegecsek a körkörös diszítéssel ellátott négyzetes alakú bronzlemez (4h.) megerősítésére szolgáltak. Hasonlóan bronzlemezzel volt ellátva a szelencze aljának fenék része is (képünkön szintén felső nézetben látjuk, 4f.), amit a fenék részen ismétlődő négy bronz szegecs igazol. Nagyrészt e bronz szerelékeknek köszönhetjük, hogy a fa részek is annyira épen maradtak reánk, hogy a szelencze alakja meglehetősen pontosan helyreállítható volt (4i.).

A szelencze töredékei közt találtuk a hossz négyzetes bronz szíjboglárt (1., 1a.), a bronz csattkarikát (2.) és a kis szíjbújtatót (3.), ame-

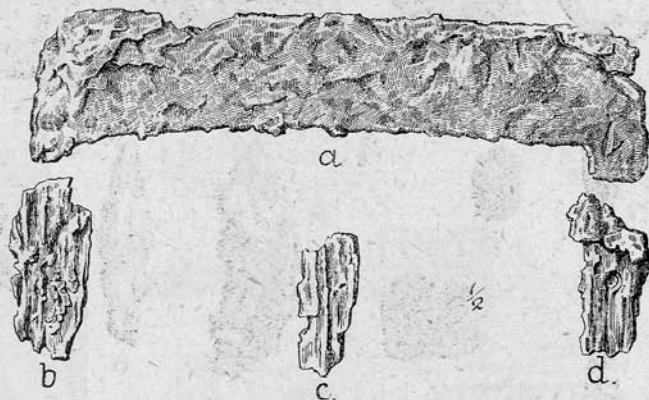

22. kép. Faszelence a XIII. sírból és helyreállított képe.

Fig. 22. Fragments d'une boîte en bois de la sépulture XIII. et figure de cette boîte roconstruite.

lyeknek a szelencével való közvetlen vonatkozására a reánk maradt töredékek ugyan különösebb támpontot nem nyújtanak, de abból a tényből, hogy más szelencével kapcsolatosan is megtaláltuk az ehhez hasonló szerelékeket, arra következtethetünk, hogy e tárgyakban a szelencének esetleg az övhöz való megerősítésre szolgáló szíjazat szerelékeit kell látnunk. A szelencze aljához vékony rétegben zsiradék-szerű szervesanyag maradványa tapad, egyébként semmit sem találtunk benne.

XIV. sír. [9. kép. 7.] 1 m. mély-, 2 m. hosszú-, Ny—K tájolású sírűregben gyenge fentartású, hiányos ember csontváz. *Mellékletül* csak egy kis bögrét találtunk a sír nyugati végében. Finoman iszapolt agyagból korongon készült; színe hamuszürke, firnises anyaggal kevert külső felületén nyakára függőleges irányú vonalak vannak rácsiszolva. Talpa lapított.

23. kép. Vaseszköz a XVI. sírból.

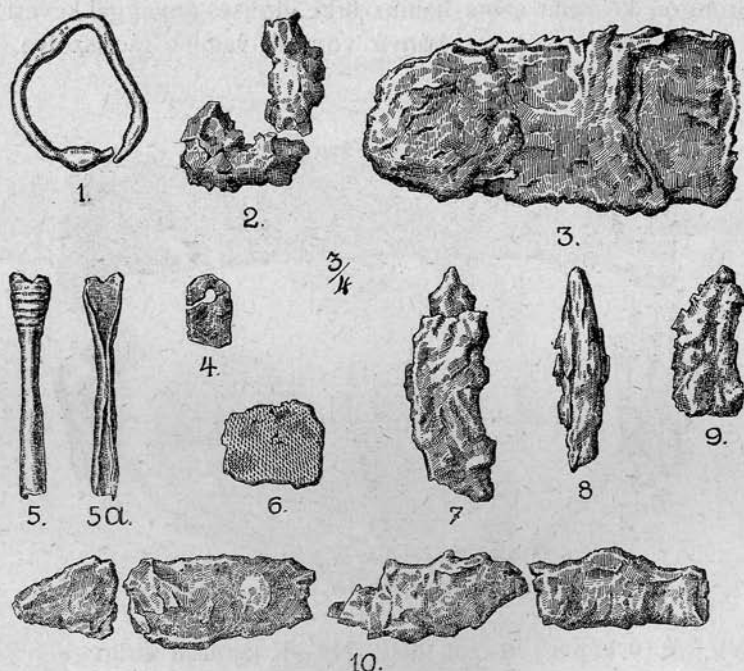
Fig. 23. Outil à couper, en fer, de la sépulture XVI.

XV. sír. [9. kép. 8.] 70 czm. mély-, Ny—K tájolású sírűregben növénydék gyermek pár fogán kívül egyéb csontot nem találtunk. A sírűreg hossza 150 czm. *Melléklet* a koponya felőli részen agyag *bögre*. Anyaga szemcsés, színe vörösbe játszó sűrke. Belsején a korongolás nyoma mély barázdák alakjában látszik. Vállán két mélyített hornyolat szaladt körül. Korongolás után külső felületét vékony agyagsárral bevonták, de az anyag durvaságát így sem sikerült eltüntetni. Feneke — mint az eddigieknek — szabálytalanul lapított.

XVI. sír. [9. kép.] (23. kép). 80 czm. mélyen Ny—K tájolású sírűregben bolygatott emberi temetkezésből csak a jobb czombkonczot és mellékletül szertehányt *edénytöredékeket* és egy vas *kézvonópengét* találtunk. Az edénytöredékek korongolt *bögre* részeinek bizonyultak [9.].

Anyaga szemcsés, színe barnásszürke, égetése foltos; vállán a két párhuzamos keskeny borda az edény testéből alig emelkedik ki; fenékképzése olyan, mint az előbbieké (átmetsz. 8. kép. 18.). — *A kézvonó* (a) azonos típusu a XIII. sírnál látottal. Mindkét oldali nyél nyújtványába vasszegecs segítségével fanyél volt erősítve, melynek 3 drb. töredéke maradt ránk. (b., c., d.)

XVII. sír. (24. kép). 130 czm. hosszú-, 70 czm. mély-, Ny—K tájolású sírűregben fiatal gyermekkoponya töredékei és pár csonttöredék a végtagokból. *Melléklet* a koponya mellől bronzsodronyból készült kis hajkarika, vagy még inkább *fülbevaló*, mely egyik végén látszólag állat (kigyó) fejjé vastagodott (1.).

24. kép. Mellékletek a XVII. (1.) és XVIII. (2—10.) sírból.

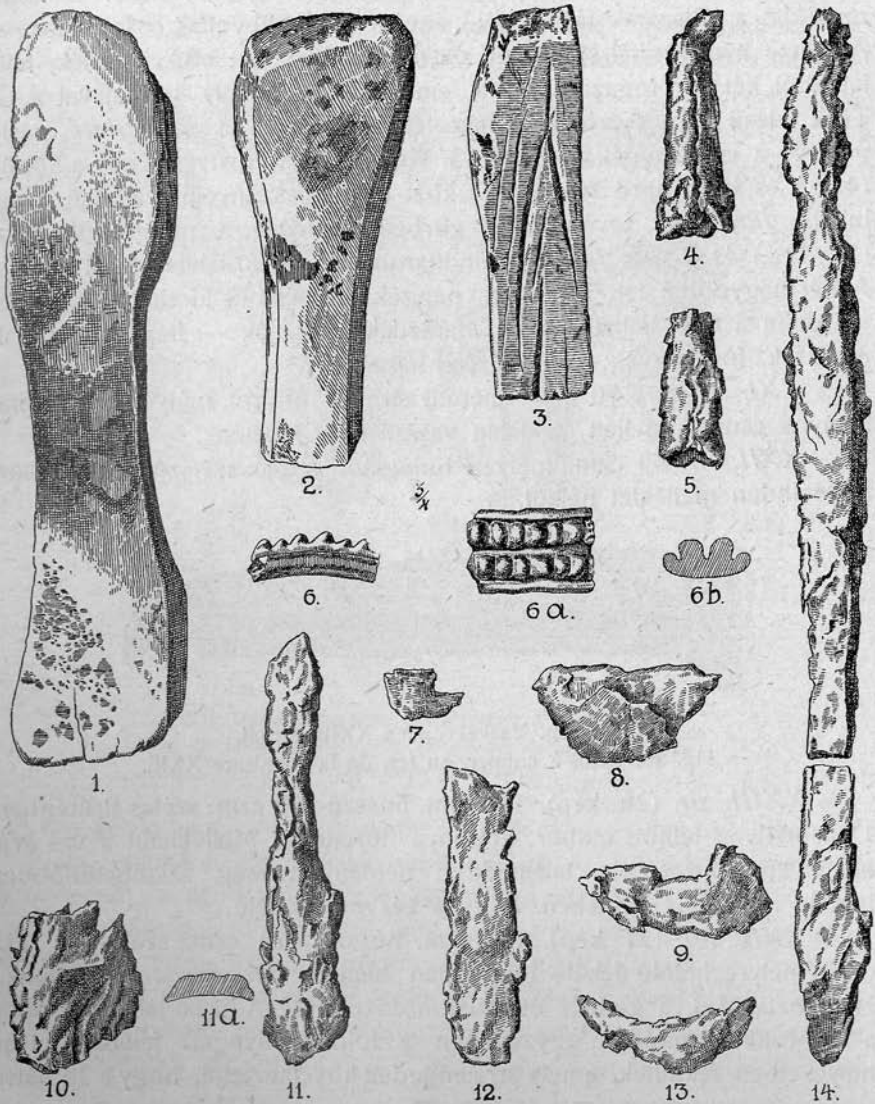
Fig. 24. Objets trouvés dans la sépulture XVII. (1.), et XVIII. (2—10.).

XVIII. sír. 90 czm. mély-, 180 czm. hosszú sírgödörben felnőtt ember koponyája és pár csont szanaszét dobálva. Mellékletet nem tartalmazott.

XIX. sír. [9. kép.] (24. kép). 60 czm. mély-, 2 m. hosszú sírűregben bolygatott temetkezés. A csontok szanaszét heverték s köztük itt-ott vastárgyak töredékeire akadtunk.

A *mellékletek* közül eléggé ép a *szíjbújtató* vaslemez, melynek felső részén szövetmaradványokat konzervált a vasrozsda (3.). Vastárgyról

pattant le a másik *szövetdarab* is (6.). A szíjbújtatóhoz tartozó *vascsatt* két drb. töredékét szintén megtaláltuk (2.), de már a többi vasdarabkák csak sejtetik, hogy valami szerszámnak, vagy késnek lehetnek a részei (7—10.). Hasonlóképen vagyunk a hosszúkás és behajlított szélű bronztárgygyal (5., 5a.) és az átlukasztott végű bronzlemezzel (4.). A sír nyugati végéből került elő a szabadkézből formált, barnásszürke s

25. kép. Mellékletek a XX. sírből.
Fig. 25. Objets de la sépulture XX.

részben kormos felületű agyagedényke [10.]; alakja nyulánk, talpa lapított, (átmetsz. 8. kép 26.).

XX. sír. [9. kép 11.] (25. kép.) 80 cm. mélyen, bolygatott sírban a következő melléleteket találtuk: középnagyságú *bögrét* a sír nyugati felében. Anyaga durván iszapolt; színe hamúsürke; felülete érdes, belsején a korongolás nyoma élesen látszik. Nyakát az edény testéből kihúzott keskeny borda díszíti. Fenékrésze gömbölyded. A többi melléklet a lábszárak tájáról való, ahol rendetlenül voltak összehalmozva. A fekete üvegpasztából készült *karperecz* (6., 6a., 6b.) töredék felső lapjából két sor fogazott borda emelkedik ki, mely formájával a La-Tène izlésű karpereczekre emlékeztet. Innen való a *szíjbújtató* vaslemez és a csatttöredék (8., 9., 13.). Két drb. vas *nyílveszőnek* a köpüje (4. 5.) és több apró *vastöredék* közt egy hosszúnyelű vasvéső, vagy inkább *fúró* (14.), továbbá egy görbeélű *vésőnek* a pengefelöli része (11., 11a.) és 3 drb. *fenőkő*. Mindhárom erős használat nyomát mutatja. A két nagyobbat (1., 2.) széles pengék fenésére, a kicsit (3.) ellenben — amint a rajta látható mély barázdák mutatják — hegyes tárgyak, mint tűk, fúróhegyek stb. fenésére használták.

XXI. sír. 80×70 czm. méretű sírban, 40 czm. mélyen kisgyermek hiányos csontja mellett alaktalan vasszilánkot találtunk.

XXII. sír. 60 czm. mélyen bolygatott sírban szétszórt emberesontok minden melléklet nélkül.

26. kép. Vaskézvonó a XXIII. sírból.

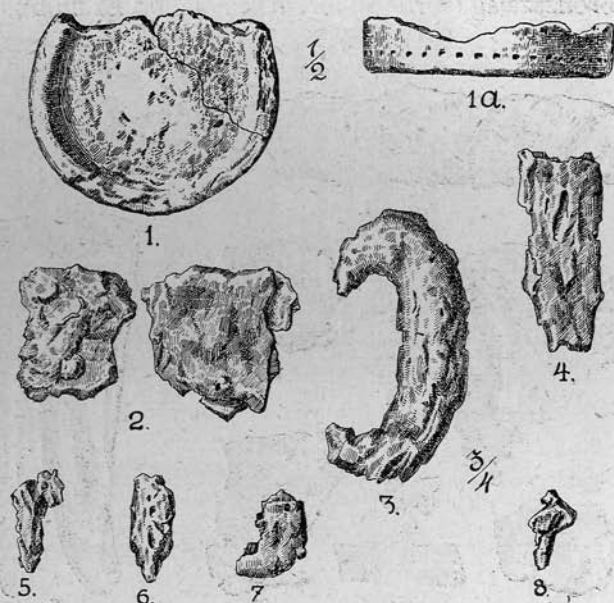
Fig. 26. Outil à couper, en fer, de la sépulture XXIII.

XXIII. sír. (26. kép.) 160 czm. hosszú-, 80 czm. széles sírűregben, 1 m. mélyen felnőtt ember koponya töredékei. Mellékletül a vas *kézvonón* kívül más nem találtunk. E példányon még szembetűnőbben látszik, mint az előbbieken, hogy a kézvonó kétélű.

XXIV. sír. (27. kép.) 180 czm. hosszú, 70 czm. széles és 115 czm. mélyre hatoló fekete földfoltban hiányos *lócsontvázra* akadunk.¹ Hiányoztak t. i. a gerincz és oldalborda csontok. A hátsó lábszárcsontok a lapoczka csontokkal egyetemben a földfolt nyugati felében olyan helyzetben feküdtek, amely arra engedett következtetni, hogy a ló hátsó

¹ A sírokból kikerült állatcsontok meghatározásáért Boga Lajos múzeumi őrségéd urnak e helyen mondok hálás köszönetet.

része egészében került eltemetésre s ugyane benyomást tettek ránk a mellső lábsontok és koponya helyzete a sír keleti felében. Embersontok nem kerültek elő, de ennek daczára kétségtelennek látszik, hogy a ló e helyen, mint temetkezési melléklet szerepelt. Erre vall nevezetesen az a körülmény, hogy temetőnkél több ízben találkoztunk még lovastemetkezéssel, és erre mutatnak a töredékekben ránk maradt *sírmellékletek*. E sírban találtuk a 27. sz. képen bemutatott vas töredékeket, melyek közül a (3.) és (2. sz.) alatti a temetőnkél olyan gyakori *vascsatt* karikája, illetve az ehhez tartozó *szíjszorítólemez* (bronzszegecs-

27. kép. Agyag és fém mellékletek a XXIV. sírból.

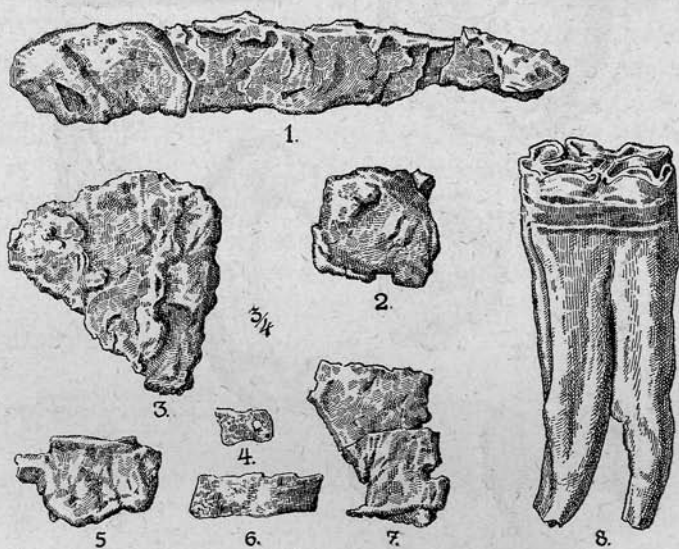
Fig. 27. Objets en argile et en fer trouvés dans la sépulture XXIV.

csel) töredéke, míg a (4. sz.) alatti töredék vaskés darabja lehet, az (5—8. sz.) alattiak pedig alaktalan vastöredékek. A sírüregből került még elő az égetett agyagból való, korongalakú lapos tálka (1., 1a.) igen alacsony (8 mm.) függőleges oldalfalakkal. Anyaga elég jól iszapolt; korong nélkül készült, színe vörösszürke, magva fekete. Oldalfala közvetlenül a fenék fölött koralakú betűzdelésekkel ékített. Fenékrésze egyenlőtlenül lapított. Ez őskori formának népvándorláskori sírban való jelenlétét talán a terület bolygatottságából magyarázhatjuk.¹ Egész anyagában vörösegetésű római

¹ Bár Oroszországban is előfordult a temetőnkkel közel egykorú krasznojarszkajai egyik kurgán leletben. (Pósta Béla: Régészeti tanulmányok az Orosziföldön II. rész. 397. l.)

edényke egyetlen apró töredéke került még elő, ami szintén a bolygatás mellett szól.

XXV. sír. (28. kép.) Ny—K tájolású bolygatott sírban 50 czm. mélyen ember lábszárcsontok, 75 czm. mélyen, a sírűreg nyugati szélében, emberkoponya és mellette 8—10 év körüli *ménló* koponyája a felső állkapocscsal. Az alsó állkapocs az agyarakkal a sírűreg keleti felében valamivel mélyebbről (80 czm.) került elő. A sír közepe táján e mélységben embercsont darabkákat és az egykori *sírmellékletek* közül az alábbi töredékeket találtuk: *vaskés* (1.); *lemezes vastárgy* (2—3. 5., 7.) és keskeny bronzszalag (abroncs) töredékei. (4., 6.) Ez utóbbira analógiát

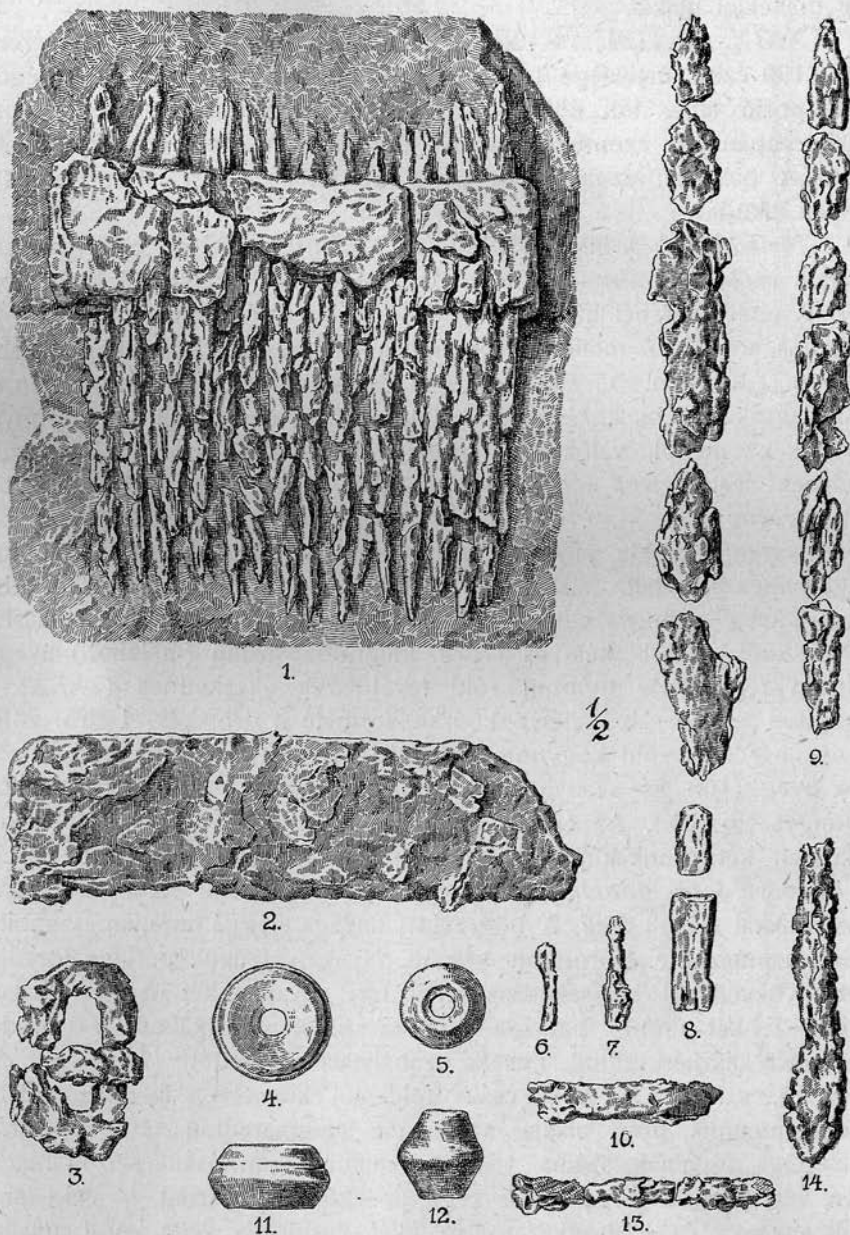

28. kép. Lófog és vas mellékletek a XXV. sírből.
Fig. 28. Dent de cheval et objets en fer de la sépulture XXV.

a XIII. sír faszelenczéjének abroncsa szolgált. A lófogak közül egyet képben is bemutatunk (8.).

XXVI. sír. Bolygatott. Tájolása Ny—K, hossza 160 czm., mélysége 60 czm. A rendetlenül heverő, hiányos embercsontok közt erősen oxidált kis vastöredéket találtunk.

XXVII. sír. [9. kép. 12.] Tájolása DNy—ÉK, mélysége 65 czm., hossza 115, szélessége 70 czm. Délnyugati szélében pár embercsont töredék között kis *agyagbögre* feküdt. Korongnélkül készült; oldalfalai egyenlőtlenül vastagok, felülete érdes és helyenként megrepedezett. Égetése tökéletlen. Színe a fekete és a vörösszürke közt váltakozik. Fenékrésze szabálytalanul lapított, (átmetsz. 8. kép 28.).

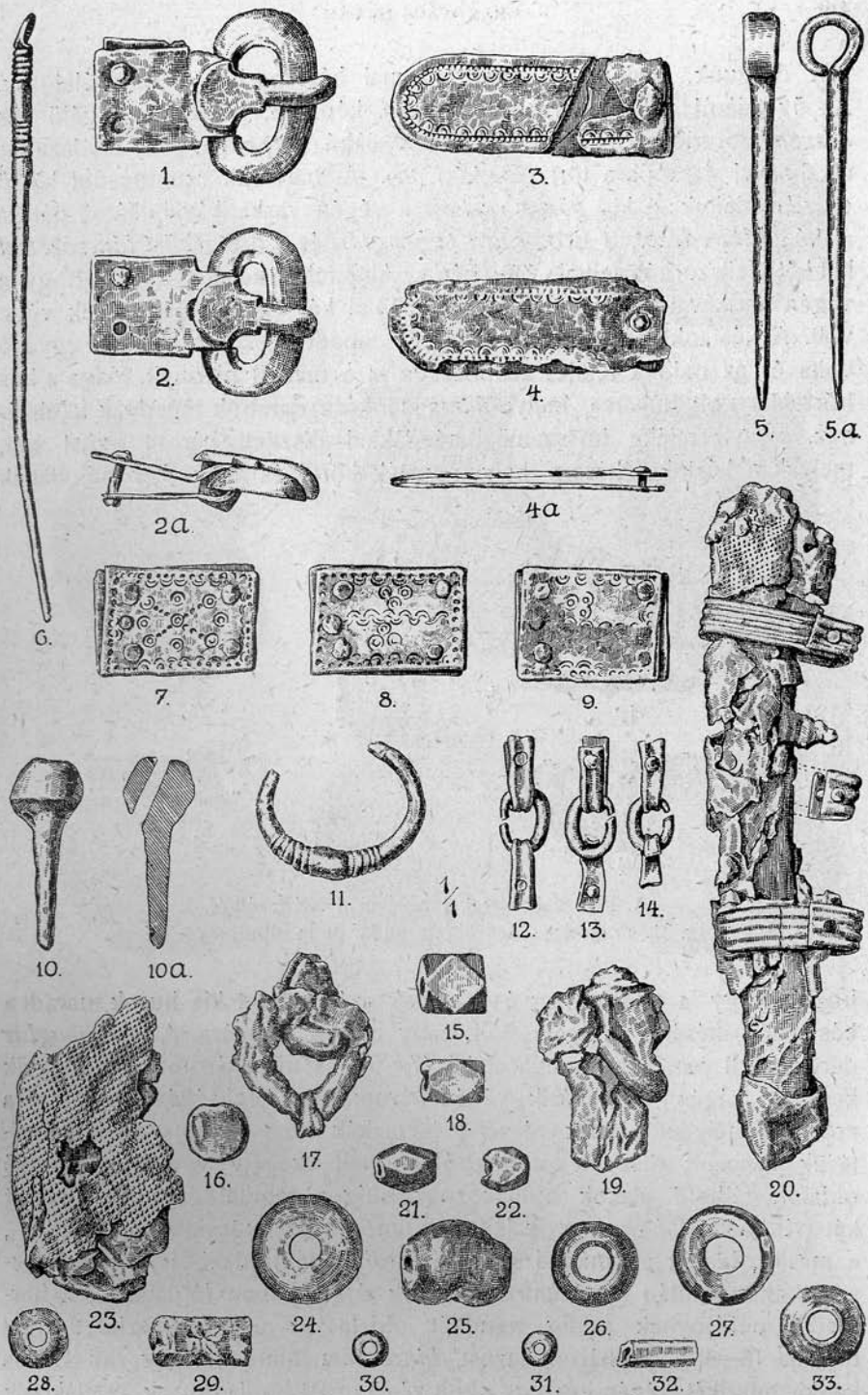

29. kép. Mellékletek a XXIX. sírból.
 Fig. 29. Objets trouvés dans le sépulture XXIX.

XXVIII. sír. 80 cm. mélyen gyermek koponya töredékei és pár fog melléklet nélkül.

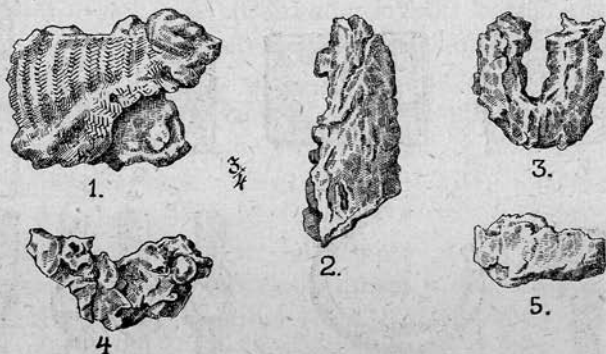
XXIX. sír. (29., 30. kép.) [32. kép.] Tájolása Ny—K, mérete 200×100 czm., mélysége 1 m. A koponya helyét a sír nyugati végében, porló fehér folt közt pár fog jelölte. A csontvázból a fogakon kívül csupán egy czombcsontot és pár lábszárcsont töredéket találtunk. A baloldali czombcsont a sír közepe táján úgy látszott eredeti helyén feküdt.

Mellékletek: A sírűreg kibontása alkalmával 60—65 czm. mélyen találtuk azokat a praehistorikus edénytöredékeket, melyekről a bronzkori I. temetkezésnél már előbb (271. lapon) szólottunk. Magában a sírban a következő mellékletek feküdtek: a koponya közelében 2 drb. *bronztű* (30. kép. 5., 5a., 10., 10a.), melyekről bővebben szintén a praehistorikus temetkezéseknél szólottunk. Közvetlenül a koponya töredékek mellől valók: a bronz-sodronyból készült *fülönfüggő*, melynek testvéreivel a XI. sírnál már talákoztunk; továbbá 17 drb. *gyöngyszem* (30. kép.) és 2 drb. *orsógomb* (29. kép.). A gyöngyszemek alakja, anyaga, színe nagyon különböző. Lapított gömb, vagy ehhez közelálló alakja van 1 drb. fehér, 2 drb. kék és 4 drb. fekete üveg gyöngyszemnek (26—28., 30., 31., 33.), hatoldalú hasábformát mutat 1 drb. kék- és 1 drb. különböző színű (millefiori) üveggyöngyszem, mely utóbbin zöld levéldíszek ékeskednek (29., 32.); tompított élű hasáb-, illetve koczka formájú 4 drb. kék, 1 drb. zöld üveg és 1 drb. zöld kögyöngyszem (15., 18., 21.); korongalakú 1 drb. kék üveg (16.) és szabálytalan hosszúkás alakú 1 drb. borostyánkőgyöngyszem (25.). Az égetett anyagból való orsógombok alapjaikkal összetett két csonkakúp formát mutatnak (29. kép. 4., 11., 5., 12.). A koponya jobb oldalán feküdt egy *bögre* és ettől nem messze a vasfogakkal elásott *fésű*. A bögre [1.] anyaga eléggé finoman iszapolt; színe hamúszürke. Korongon készült. Nyaka elszűkül, pereme töredezett. Közvetlenül kihasasodása felett egy, nyakán két barázda szalad körül. E két utóbbi barázda közt rácsiszolt vonalokból formálódó rácsszerű díszítés csillog. Feneke szabálytalanul lapított. (Átmetszete 8. kép 16. sz. a.) A *fésűt* csak földestől kiemelve sikerült annyira megmentenünk, hogy alakja, szerkezete megmaradjon (29. kép. 1.). Hengeres fogainak száma 18 s valamennyi gondosan csiszolt hegyben végződik. A fogak felső vége az egész hosszúság $\frac{1}{3}$ -áig fába volt ágyazva és e faágyazat alsó felét vashüvely vette körül, miáltal a fogak szilárd állása biztosított, míg a faágyazatnak a hüvelyen felüli része a fésű fogantyujául szolgált, mely feltevés helyességét az a körülmény támogatja, hogy a fogak felső végéhez farostok tapadnak. A fésű mérete, alakja, szerkezete a mellett szól, hogy olyan gyapjú fésűvel

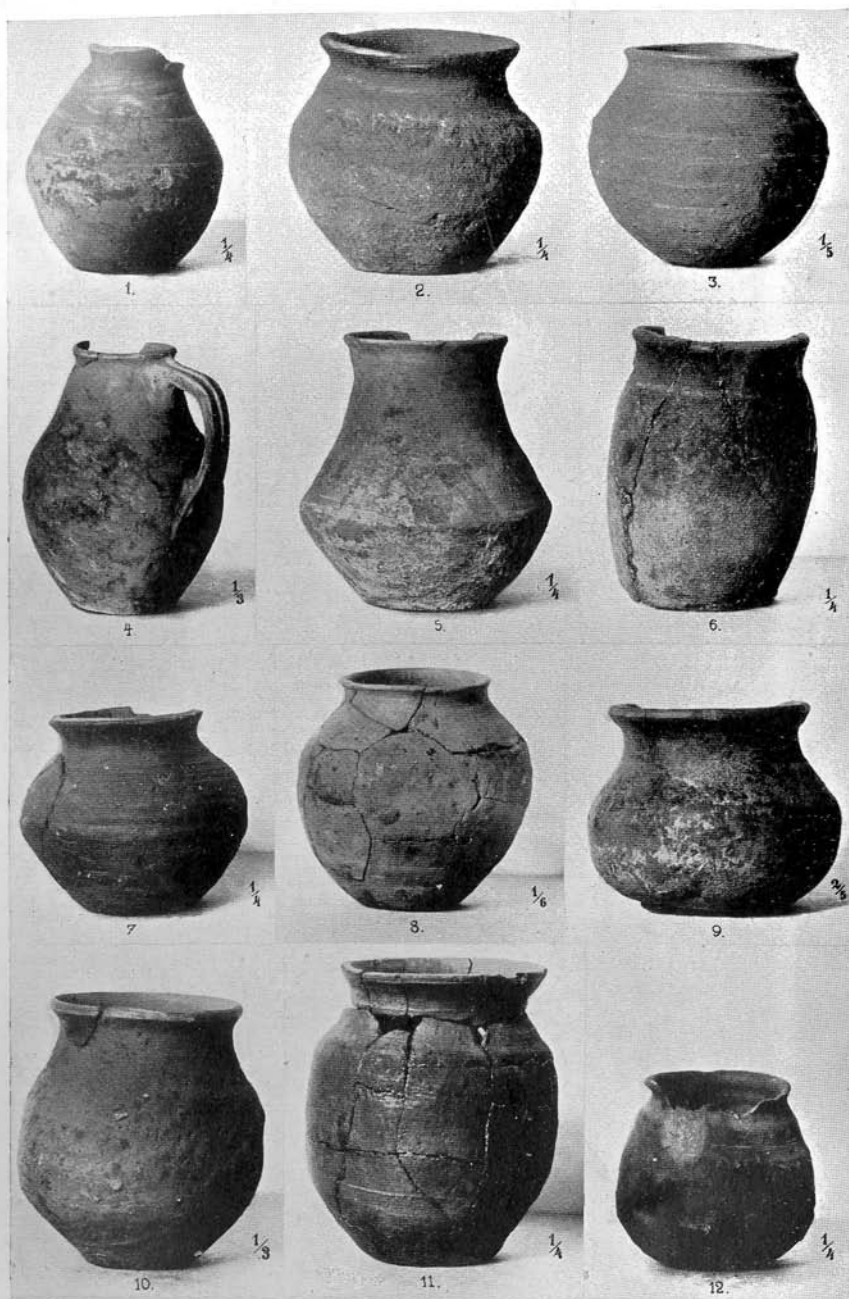
30. kép. Mellékletek a XXIX. sírból.
 Fig. 30. Objets de la sépulture XXIX.

van dolgunk, amilyenek e célra a mai házi iparban is használatosak. Az őv tájáról való: a vas *ővcsatt* (29. kép. 3.), a széles pengéjű vas *kézvonó* töredéke (29. kép. 2.), a *kés* alakú vaspenge, mely a felszedés alkalmával darabokra tört (29. kép. 9.). A baloldali czombcsont külső oldalán találtuk: a kis *görbe vaskést* a végén vaskarikával ellátott pálcza alakú *vastöredéket*, 3 drb. *ezüst szíjboglárt* és 3 drb. *ezüst láncszemet* két-két szíjszorító sejtrel (30. kép.). Alig lehet kétség aziránt, hogy a végén karikával ellátott vastöredék (19.) a kés (20.) nyélrészének vége volt. A kés tokjához és e töredékhez tapadt vászon darabkák egyező volta és az oxidált felület azonossága is e mellett bizonyít. Maga a kés bőrtokba volt bújtatva, melyből ma is jókora darabok tapadnak felületéhez. Fémszereléke hosszanti barázdákkal díszített három ezüst sejt, melyek a késtokot három helyen vették körül és ahhoz úgy nítoltattak

31. kép. Vastárgyak töredékei a XXX. sírból.
Fig. 31. Fragments des objets en fer de la sépulture XXX.

hozzá, hogy a nítoló szeg és a sejtek széle között kis hurok maradt a kés felerősítésére szolgáló szíj vagy zsinag számára. A 3 *szíjboglár* derékszögű paralelogramma alakú (7—9.) és mindhárom boglár egyik keskeny végén két, másik végén három szeg segítségével volt szíjra erősítve, mely utóbbinak részei a lemezek közt fennmaradtak. Díszítésük ponczolt dísz: a pontokból formált szegély vonalhoz a belső oldalon félhold alakok csatlakoznak, míg a paralelogramma közepét két példánynál (7.) az egyik lapon koncentrikus köröktől kísért átlós-, a másik oldalon egymással szembe fordított félholdakból formált hosszanti dísz szintén koncentrikus körök társaságában foglalja el, a harmadik példánynak pedig mindkét oldala ez utóbbi díszítő formát mutatja (8—9.). A három ezüst *láncszem* mindenikéhez, az ovális karika mindkét végén egy-egy nítolt végű ezüst szalaghurok csatlakozik (12—14.). Esetleg a fenti kés felerősítésénél játszottak szerepet.

32. kép. Agyagedények az alábbi sirokból:

Fig. 32. Vases d'argiles des sépultures ci-dessous;

XXIX.	XXIX.	XXXVI.
XXXVIII.	XXXIX.	LI.
LXIII.	LXVI.	LXXI.
LXXII.	LXXIII.	LXXV.

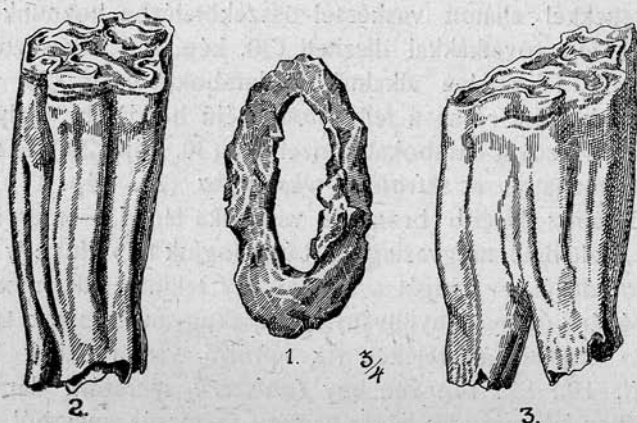
A lábszár töredékek közelében, a sír keleti felében feküdt 2 drb. ezüst *szíjsatt*, 2 drb. ezüst *szíjvég*, 1 drb. bronz *stilus*, egy drb. hosszú, keskeny pengéjű *vaskés* bőrtokjának töredékével együtt, 1 drb. szívalakú *vaskarika*, több apró *vastöredék* és 1 drb. agyag bögre. A két *csatt* azonos típusú (30. kép. 1., 2., 2a.); a félkörös átmetszetű túske töve mindkettőnél kerekaltalpu paizs alakká szélesedik és a szíj megerősítése mindkettőnél két nítolószeg segítségével történt. Hozzájuk tartozik, mint ugyanazon szíjazat, vagy öv szereléke a két ezüst *szíjvég* (30. kép. 3., 4., 4a.), melyeknek ponczolt díszítése a fentebb ismertetett szíjboglárak díszítésével azonos motívumokból alakul úgy, hogy daczára a lelet körülményeknek a csattokat, szíjvégeket és boglárokat ugyanazon vagy két egyező szíjazat szerelékének kell tartanunk s esetleg az ezüst sejtékkel ellátott vaskéssel összekötetésbe hoznunk. A *stilus* hegye letört, feje rovátkákkal díszített (30. kép. 6.). A keskeny pengéjű hosszú *vaskés* felszedése alkalmával darabokra esett (29. kép. 8.). E kés tokjának lehet része a felhajlított szélű bőrdarab, mely csaknem egész felületén szövet darabokat konzervált (30. kép. 23.) és ugyancsak e késhez tartozhatott a *szívalakú vaskarika* (29. kép. 17.), melynek felső záródásához kisebb bronz és vaskarika tapad, — mert ha az alsó záródásnál észlelhető megvastagodást úgy fogjuk fel, mint egy hosszabb nyulvány töredékét, — magát a karikát úgy tekinthetjük, mint a kés fanyelének végére (a nyél nyujtványhoz csakugyan farostok tapadnak l. 29. kép. 8.) erősített szereléket. Az apróbb *vastöredékek* közt, (29. kép. 6., 7., 10., 13., 14.) van egy *furószerű szerszám* darabja (14.). Végül a sírban lelt második *bögre* nagyon szemcsés anyagból korongon készült durva munka [32. kép. 2.]. Felülete érdes, égetése foltos, talpa lapított.

XXX. *sír*. (31. kép.) 110 czm. mélyen Ny—K tájolású sírűregben pár gyenge fentartású embercsont közt 5 drb. *vastöredék*et találtunk, mely utóbbiak közt van: 1 drb. *vascsattkarika* töredék (3.), 1 drb. szegecselt hossznegyszögű vaslemez (*boglár?*) egyik lapján szövetmaradványokkal (1.), hasonlóan két drb. töredéke (4—5.) s végül 1 drb. vas *késhegy* (2.).

XXXI. *lelet*. A praehistorikus 1. üreg. (Lásd 268. lapon.)

XXXII. *sír*. (33. kép.) Ny—K tájolású-, 60 czm. mélyre hatoló hossznegyszögös sírűregben 40 czm. mélyen *lókoponya és ló lábcsontok* a lapoczkacsontokkal egyetemben minden rend nélkül szanaszét heverték. A sír délkeleti felében mindössze egy drb. emberi czombsont töredékét találtunk. Más égetetlen ember csontot nem tartalmazott a sír. A lókoponya hossza 52 czm., a lábcsontoké 38—39 czm., tehát kifejlett ló tartozékai. Közvetlenül a ló felső állkapcsa felett és mellette égetett embercsontok és faszén darabok heverték s a koponya felszedése

után alatta is megtaláltuk az égetett embercsontokat. *Sirmellékletül* mindössze egy óvcsatt *vaskarikája* (1.) és pár drb. edény peremtöredék került elő. A csatt temetőnk gyakori emléke, az edénytöredékek is ahhoz a keramikai anyaghoz tartoznak, mely temetőnket általában jellemzi s így alig lehet kétséges, hogy bolygatott lovas temetkezéssel van dolgunk. Ami már most az égetett embercsontokat illeti, azokra vonatkozólag hangsúlyozzuk, hogy a sírban talált emberi *czombsonton* nem konstatáltuk az égés nyomát s így legfenebb részleges égetésről lehetne szó. Viszont azonban utalunk arra, hogy az égetett embercsontok csaknem a sír középmélységében lócsontok közt s így bizonyára másodlagos helyen feküdtek.

33. kép. Lófogak és vas csattkarika a XXXII. sírből.
Fig. 33. Dents de cheval et anneau de boucle en fer
de la sépulture XXXII.

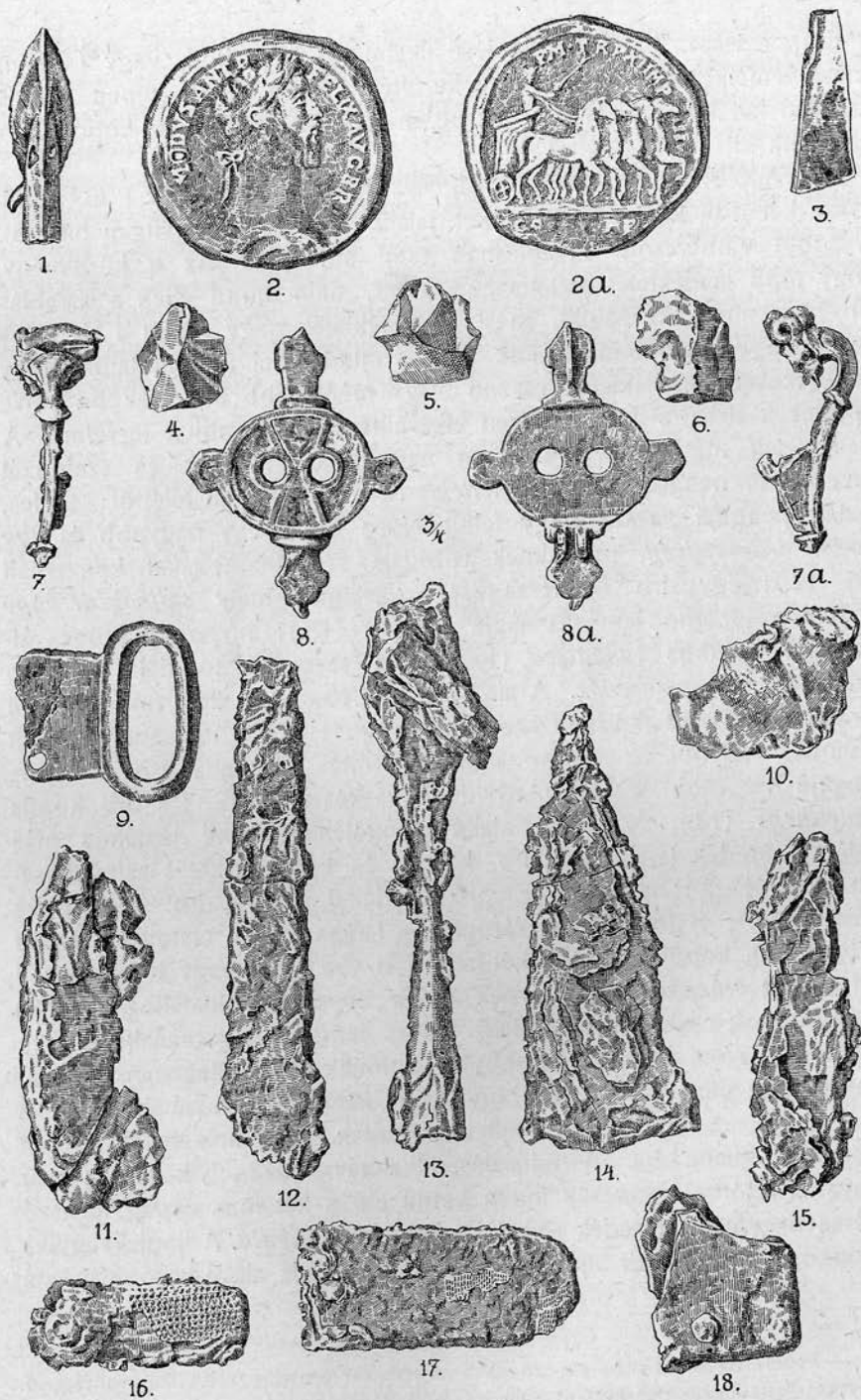
Oroszföldi sírleleteknél gyakrabban tétetik említés lószerszámokat is tartalmazó égetett temetkezésekről,¹ de eltekintve attól, hogy e temetkezések temetőnk átlagos koránál későbbi korból származnak, már csak azért is óvatosnak kell lennünk ami esetünk megítélésénél, mert amjnt láttuk, temetőnk területén égetett temetkezést tartalmazó bronzkori és La-Tène ízlésű sírokat is ástunk fel, sőt szóban levő sírunk közvetlen szomszédságában ástuk fel az őskori telep egyik üregét (XXXI. lelet.). Végül az égetve való temetkezés szokását temetőnk más lovas sírjánál nem észleltük. Mindezek alapján tehát el kell vetnünk azt a feltevést, mintha az égetett embercsontok jelenléte a sírban a lovas temetkezés égetett volta mellett bizonyítana. Az égetett embercsontok bizonyára

¹ Pósta Béla: Régészeti tanulmányok az oroszföldön, Budapest—Leipzig 1905. I. rész. 80. l. (Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása. III. k.)

a sírűreg ásása, illetve beföldelése alkalmával bronzkori, vagy La-Tène ízlésű temetkezésből esetlegesen kerültek a sírba. A 33. képen 2. és 3. sz. alatt két lófog rajzát mutatjuk be, melyeket a tönkre ment koponyából szedtünk ki.

XXXIII. sír. (34. kép.) Tájolása Ny—K, mélysége 1 m. Mindössze két drb. karcson tőredéket találtunk a sírűreg nyugati felében. A többi embercsont sírrablásnak esett áldozatul. Az a körülmény, hogy több mellékletet tartalmazott a sír, nem mond ellen a sírrablás tényének annál kevésbbé, mert a mellékletek nagy részét a sír keleti felében egy csomóban találtuk meg s minden jel arra mutatott, hogy ez értékesebb mellékletek vászon vagy méginkább bőrzacszkóba kötve kerültek a sírba s így könnyen elkerülhették a sírrablók figyelmét. A mellékletek másik része ellenben nagyobbára tőredék és szanaszét hevert a sír nyugati felében. *Mellékletek* a sír nyugati feléből: széles, vastag pengéjű *vaskés* hegy felőli része (14.), egy nagyobb és egy kisebb vas *szíjvég*, melyeknek rozsdája szövettarabkákat konzervált (16—17.); egy drb. bronzszegeces vaslemez, mely *szíjboglár* vagy *ővcsatt* szíjszorító lemezes tagja lehetett (18.); hossznegyszögös átmetszetű hasábos *vaspálcza* (15.), talán szerszám tőredéke és több alakatlan apró *vas tőredék*. A sír keleti szélében 15—20 czm. átmérőjű köralakú területen korhadt szerves anyagból álló vörösesbarna foltot találtunk, melyből az alábbi tárgyak kerültek elő: egy drb. keskenypengéjű hosszabb és 1 drb. rövidebb *vaskés* (11., 12.); 1 drb. köpűs *vasnyílhegy* (13.), fűzfalevél alakú pengéjének egyik lapjához más vastárgy tőredék tapadt; 2 drb. fehéres és 1 drb. feketés színű használt *kova* (4—5.); csiholó vas apró tőredékei (6.); 1 drb. *bronzlemez tőredék* (10.); 1 drb. háromszárnyú és farkas foggal elátott kis *bronznyílhegy* (1.), köpűjének töve két helyen át van furva, vagy át van törve.¹ 1 drb. zárt *bronzkarika*, melynek egyik hosszanti oldalához a karika vastagságának csaknem megfelelő bronz lemezes tag csatlakozik (9.). E lemezes részt a karikával együtt öntötték és utólagosan hosszában kettőbe fűrészték s az így nyert két lemez közé bújtatták a szíjat, vagy a mire épen erősíteni kívánták. Tárgyunk tehát a csatt szerepét tölthette be. A feltalálás alkalmával az egyik lemez már hiányzott, letört. Ugyancsak innen került elő a két mm. vastag, átlátszó fehéres *üveglemez tőredék* (3.) és 2 drb. *bronzfibula*. A fibulák egyike korongos fibula, vésett aljú vézománcczal. Ovális alakú korongjához a

¹ Erdély területén ezzel egyező alakú és szerkezetű nyílhegyek villanovai típusú edényeket tartalmazó temetők mellékletei közt fordulnak elő s így sírunkban való jelenléte feltűnő.

34. kép. Mellékletek a XXXIII. sírból.
 Fig. 34. Objets trouvés dans la sépulture XXXIII.

rövid tengely két végén, a fej és lábszerkezetet tartó rombikus nyulványok csatlakoznak, míg a hossztengety két végén egy-egy köralakú tag ül s így a fibula alakja a keresztre emlékeztet. A korongot két köralakú nyílás töri át s a korong felső lapjának e két nyílás és a korong széle által határolt része négy pálczás tag által egymással szembenfekvő két körív és két szabálytalan ötszögalakú mezőre tagolódik. E mezők, valamint a hossztengety végén ülő kétkorongocska középrésze a zománcz befogadására ki van vésve. Jelenleg csak a két háromszög alakú mezőben és a két oldal korongocskában van meg az ú. n. vézománcz, míg a más két rekesz zománczát már a sírba tétel előtt elvesztette. A másik fibula szintén római formát mutat (7., 7a.) hátán és lábvégződésén egy-egy gombbal. Tűtartója megnyúlt, fejléce a rugót közrefogja.

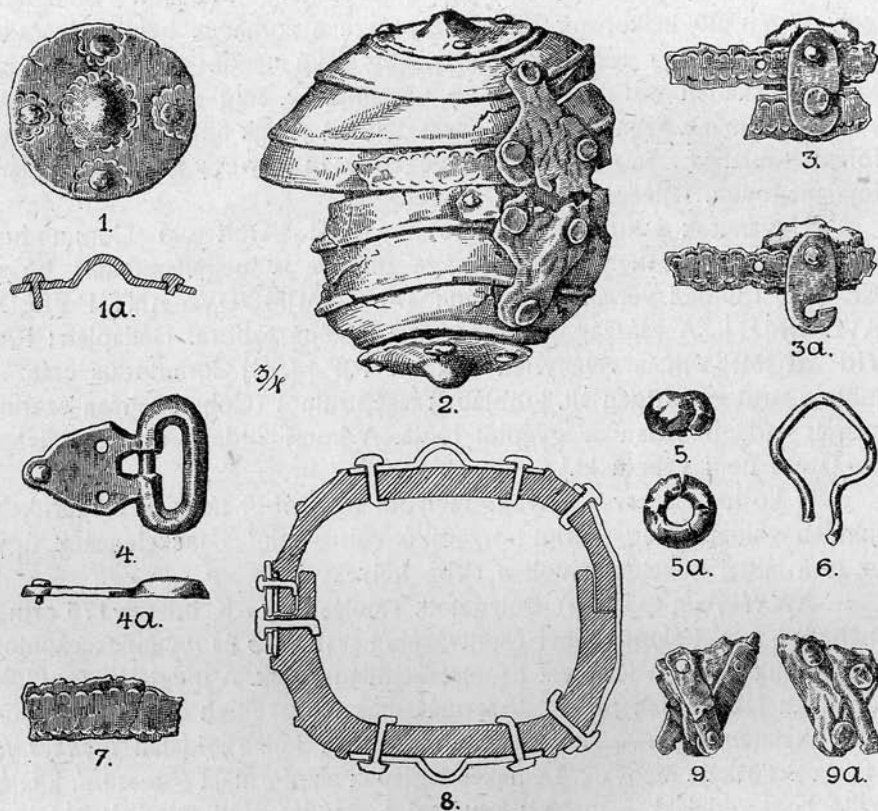
Ugyancsak a korhadt szerves anyagból került elő Commodus nagy bronzérme, melyről kopottsága ellenére is megállapítható, hogy Kr. után 189-ben verték. Előlapján: [M COM]MODVS ANT P FELIX AVG BR[IT]. A császár babérkoszorus fejképe jobbra. Hátlapján: PM TRP XI IMP[V]II, szelvényben CO[S V P]P | [SC] Commodus császár jobbra tartó quadrigán áll, jobbájában sceptrumot (Cohen leírása szerint sassal) tart, baljában a gyeplőt fogja. A koci oldalát díszítő reliefes ábrázolás nem vehető ki.¹

A korhadt szerves anyag, melyből az utóbbi tárgyak előkerültek minden valószínűség szerint bőrzacskó volt s mint a faszelenczék, úgy ez is a lábfej közelében volt a sírba helyezve.

XXXIV. sír. (35. kép). Bolygatott. Tájolása Ny—K, hossza 175 czm., mélysége 1 m. Felnőtt ember csontvázából csak a láb és medencze-csontokat találtuk meg. A felsőtest csontrészei hiányoztak. A megtalált csontok a hanyatt fektetésnek megfelelő természetes helyzetben feküdtek; a lábfejek keleten. *Mellékletek:* a bal medencze külső oldalán *bronzcsatt* (4., 4a.). Tüskéje hiányzik. Lemezes tagjának alapformája *trapesoid*, kifelé hajló hosszoldalakkal, melyek kevéssel a záródás előtt mindkét oldalon sekély karélyt alkotnak. Közvetlen közeléből való a gömbszelet alakú kék *üveg gyöngyszem* (5., 5a.), míg a *hajkarikára* emlékeztető ezüst huzalt (6.) a hasüreg táján találtuk. A bal lábfej közeléből való a kis *bükkfa szelencze*, melynek társával a XIII. sírnál már találkoztunk. Ez is esztergán készült; aljának és fedőrészenek külső felületén a faanyagából meghagyott keskeny bordák szaladnak körül; mint annál, úgy ennél is a szelencze mindkét részének peremét ponczolt díszítésű bronzabroncs szegélyezte, mely apró bronzszegecsekkel volt a szelencze

¹ Cohen leírása szerint a reliefes ábrázolás tárgya tropheumot koszoruzó Victoria. Coh.¹ III. k. 667., Coh.² III. 510 sz.

falához erősítve (2., 3., 3a.). Amíg azonban a XIII. sír szelenczéjének fenékrészét és tetejét négyzetes formájú bronzlemez díszítette, addig ennél ponczolt díszítésű és közepen kikúposodó bronzkorongot alkalmaztak e czélra (1., 1a.). Szelenczénknél szerencsés véletlen folytán megmaradt a sarok és zárószervezet is úgy, hogy most már majdnem

35. kép. Faszelencze töredékei a XXXIV. sírból és a szelencze helyreállított képe.
Fig. 35. Fragments d'une boîte en bois de la sépulture XXXIV. et figure de cette
boîte reconstruite.

minden ízében ismerjük a szelencze typust. A szelencze födele bőr sarkon nyílt (2.), melyet úgy állítottak elő, hogy a hosszúkás bőrdarab két végét a hosszoldalokon karélyt formáló s a sarkon lekerekített egyenszárú háromszög, illetve lóherlevél formájára vágták ki (az övcsattok egyik csoportjának a formája, lásd 35. kép. 4.; 21. kép. 3.) s 3–3 bronzszeg segítségével nitolták a szelencze aljához, illetve fedeléhez. Zárószervezetét a 35. képen 3. és 3a. sz. alatt látjuk lerajzolva. A 3. sz. rajzon a vízszintes szalagok a szelencze pereméről való abroncsok, melyek közül a felsőhöz

szegecs segítségével mozgathatóan volt hozzáerősítve a 3a. sz. alatt kinyitva látható zárólemez, míg az alsóhoz, illetve az abroncon át az edény falába a lapos fejű bronzszegecs volt erősítve, melybe a zárólemez belekapcsolódott. A bronzabroncsok apró töredékeiből mutatunk be két darabot a (7.) rajzon. A szelencze igen finom, porló földdel volt megtelve, de földnél egyebet nem tartalmazott.

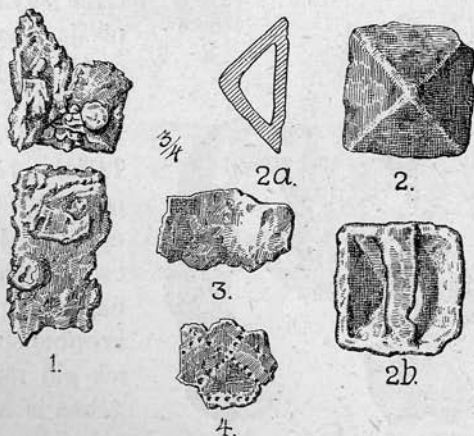
Úgy látszik, hogy a szelencze szíj segítségével a derékóvhöz volt csatolható. Megmaradt ép részén a hordószíj megerősítének nyomát nem találjuk meg ugyan, de a szelencze töredékei közt találunk egy háromszög alakú, kétrétű bőrlemezt, melynek hosszanti két oldalához keskeny bronzpántok vannak hozzántolva (9., 9a.) és amelynek a szelenczével kapcsolatban alig lehetett más szerepe, mint az, hogy a szelencze falához erősítve az annak felerősítésére szolgáló mellék szíjjazat kiinduló pontjául szolgáljon. E mellékszíj szereléke lehetett a sírban talált kis méretű bronzcsatt is (4.).

XXXV. sír. Ny—K tájolású, 1 m. hosszú, 70 czm. széles és 1 m. mélyre hatoló sírűregben semmit sem találtunk.

XXXVI. sír. [32. kép. 3.] (36. kép). Hossza 2 m., szélessége 70 czm., mélysége 90 czm., tájolása Ny—K. 50 czm. mélyen pár embercscnt töredék, 10 czm.-rel mélyebben a sír nyugati szélében agyag

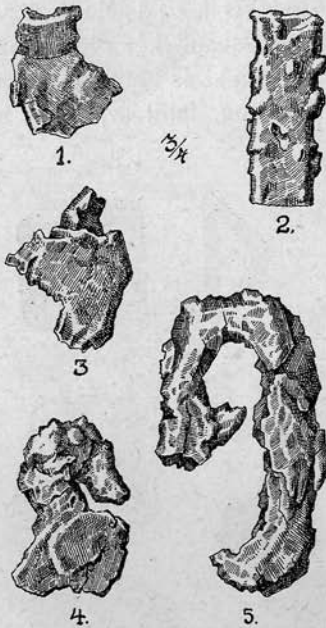
bögre; 90 czm. mélyen a többi embercsontról szétzórva. Lábszárak a sírűreg keleti felében. Több csonttöredék feltűnően sárga volt. *Mellékletek*: a *bögre* szemcsésen iszapolt agyagból korongon készült. Felülete érdes, színe barnásszürke, égetése tökéletlen, fenékrésze egyenlőtlenül lapított, díszítetlen. A sír nyugati felében heverő medence és czombcsontok közül való a négyoldalú gúla alakot mutató *bronzgomb* (2., 2a., 2b.), a ponczolt díszítésű *bronzlemezke* (4.) és 3 drb. *vaslemez* töredék, melyeket a nítozott szegecskének alapján övszíj szerelékeinek tekinthetünk (1., 3.).

XXXVII. sír. Mindössze 3 drb. emberfog és 1 drb. vékony bronzlemez töredék került ki a sírűregből (37. kép. 1.). A sír tájolása Ny—K, mélysége 90 czm., mérete 160×70 czm.

36. kép. Mellékletek a XXXVI. sírból.
Fig. 36. Objets trouvés dans la sépulture XXXVI.

XXXVIII. sír. (37. kép.) Tájolása Ny—K, mélysége 1 m., mérete 170×65 czm. Pár pórladó embercsonton kívül szalagos *vaslemez* töredéket (2.), bronzszegeccsel felerősíthető *vaskampót* (4.); 1 drb. alaktalan vastöredéket (3.) és 1 drb. szalagos füffel ellátott agyag *fazekat* tartalmazott. A fazék eléggé finoman iszapolt anyagból korongon készült; égetése elég tökéletes, színe feketésszürke. Külső felülete símitott és vékony firnises anyaggal kevert. Nyakán három sekély barázda

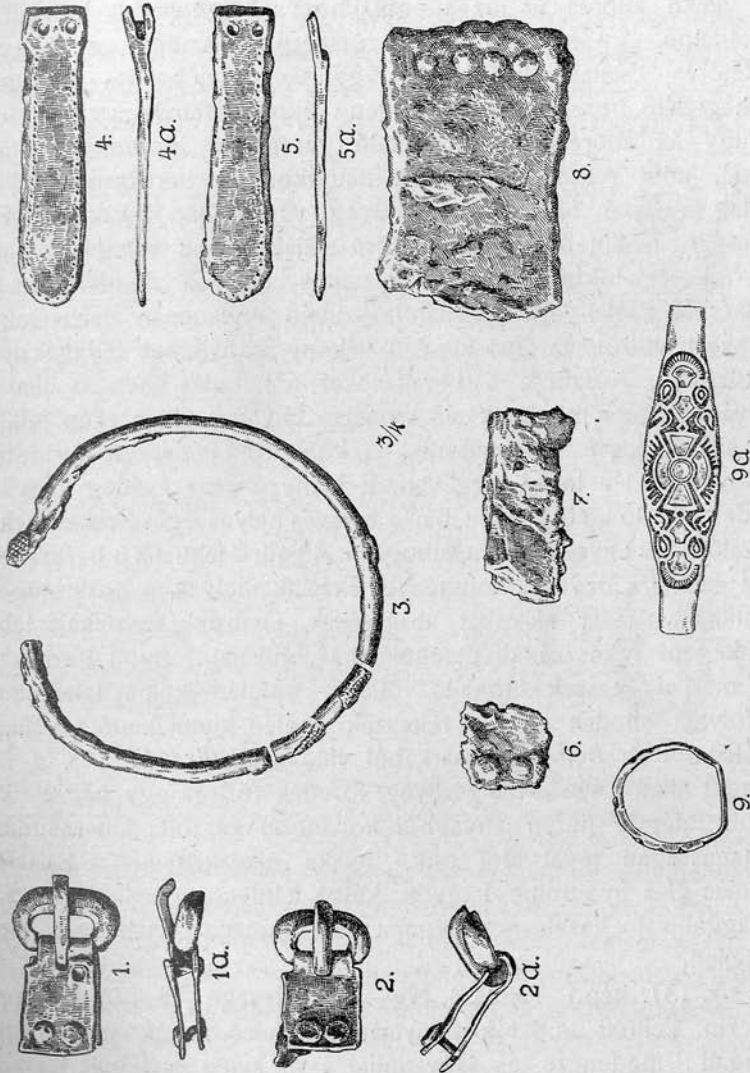
37. kép. Mellékletek a XXXVII. (1.), XXXVIII. (2—4.) és XL. (5.) sírból. Fig. 37. Fragments des objets en fer et en bronze de la sépulture XXXVII. (1.), XXXVIII. (2—4.) et XL. (5.).

véget, illetve annak töredékét (8.), a karcsonton a bronz *karperecz* (3.) legkisebb töredékét, távolabb másik töredékét, míg lapított fejben végződő fele részét ott, ahol eredetileg a vállak feküdhetek. A karperecz darabjai vászon maradványokat konzerváltak. A bal medenczecsont táján karikájával kifelé fordulva az egyik bronzcsattot (1., 1a.) és közelében a lábak felől a ponczolt díszítésű egyik bronz szíjvéget (4., 4a.), míg a másik bronzcsatt és bronzszíjvég (2., 2a., 5., 5a.) körülbelől a bal térd magasságában, a sír északi széléből került elő. Nyilvánvaló, hogy a nagy vas szíjvég a deréköv, ellenben a kis bronzcsattok

szalad körül s e barázdák közt helyenként rácsiszolt függőleges vonalkák csillognak, míg vállán itt-ott ugyanilyen technikával készült rácsdísz észlelhető. Fenék része profilálás nélküli, lapított. Alakja és főleg szalagos füle emlékeztet a római provinciális agyagipari termékekre, díszítő technikája pedig a maroszentannai temető emlékeit juttatja eszünkbe, (átmetsz. 8. kép. 5.).

XXXIX. sír. [32. kép. 5.] (38. kép.) Tájolása Ny—K, mélysége 95 czm., méretei 200×140 czm. Egy foggyökéren és egy alsó karcsonton kívül a többi embercsont hiányzott. A megmaradt karcsont is nagyon gyenge fentartású. A sírűregből azonban 30—40 czm. mélységben kerültek elő töredezett embercsontok, ami magában is a bolygatás mellett bizonyít. Ezt bizonyítja az a körülmény is, hogy a bronz karperecz három töredékét egymástól távol találtuk meg. A karcsont a sír közepe táján keresztbe feküdt. Közeliében, körülbelől a jobb medenczecsont táján találtuk a következő *mellékleteket*: a négy bronzszegeccsel ellátott piskóta alakú vas *szíjvéget*, illetve annak töredékét (8.), a karcsonton a bronz *karperecz* (3.) legkisebb töredékét, távolabb másik töredékét, míg lapított fejben végződő fele részét ott, ahol eredetileg a vállak feküdhetek. A karperecz darabjai vászon maradványokat konzerváltak. A bal medenczecsont táján karikájával kifelé fordulva az egyik bronzcsattot (1., 1a.) és közelében a lábak felől a ponczolt díszítésű egyik bronz szíjvéget (4., 4a.), míg a másik bronzcsatt és bronzszíjvég (2., 2a., 5., 5a.) körülbelől a bal térd magasságában, a sír északi széléből került elő. Nyilvánvaló, hogy a nagy vas szíjvég a deréköv, ellenben a kis bronzcsattok

és szíjvégek a mellékszíjak szerelékei voltak, melyek a sír bolygatása ellenére nagyjában eredeti helyzetükben maradtak. A sírablók felületességének köszönhetjük azt is, hogy az *aranygyűrű* is kikerülte figyelmüket, melyet körülbelől a czombcsontok közén talál-

38. kép. Fém mellékletek a XXXIX. sírból.
Fig. 38. Objets de la sépulture XXXIX.

tunk. Ha a megmaradt mellékletek társaságában aranytárgy is van, mennyivel inkább elvárhatnók ilyenek jelenlétét a gazdagabb és nagyobb gonddal készült mellékleteket tartalmazó sírokban! E gazdagság lehető szülő oka a határtalan sírablásnak, melyet úgyszólván temetőnk minden sírjánál észleltünk.

Az aranygyűrű a rekeszes ötvös munkák körébe tartozik. A fejnél $12\frac{1}{2}$ mm. széles aranylemez mindkét oldal felé fokozatosan keskenyedik és mint 6 mm. széles szalag ráforrasztással záródik. A gyűrűfej középpontján az aranylemez köralakban át van törve, mely áttöréshez jobbról és balról egy-egy köríves-, alól és fent egy-egy rombikus alakú áttörés és ez utóbbiakhoz a hossz tengely irányában mindkét oldalon egy más rombikus (ötszög) és azután egy kagyló formájú áttörés csatlakozik (9a.). A gyűrű belsejébe — az áttört résznek megfelelő hosszúságban — igen vékony aranylemez van forrasztva s így az áttörések a megfelelő geometriai idomokat mutató berakásokat, mint rekeszek fogadják magukba. A berakások alig 1 mm. vastag áttetsző fehéres színű üveg vagy kőlapocskák, melyeknek felülete nem emelkedik ki a gyűrű síkjából, sőt valamivel alatta marad. A rekeszek oldalfala befelé rézsutos s ennek megfelelően az üveg táblácskák szélei egyik oldalon szintén rézsutosan csiszoltak s így a berakást alulról, az alját képező vékony aranylemez felragasztása előtt eszközölték. Készítője a berakásokat a kihullás ellen az által is védeni kívánta, hogy mindenik alá ragasztó anyagot tett s ezen felül a rekeszek széleit kissé lenyomkodta. A közepén elhelyezett körídomú berakás kivételével a többi meg van. E hiányzó rész esetleg a gyűrű testéből kiemelkedő kő is lehetett, bár e feltevés helyességét a rekesznek a többivel való teljes egyezése nem támogatja. A gyűrű felületét a berakásoktól jobbra és balra bevert díszítmények ékesítik, melyek a hossz tengely oldalán stilizált madár alakokat ábrázolnak. Gyűrűnk technikája tehát a tulajdonképeni rekeszes ötvösmunkák technikáját romlott formákkal utánozza, mert a rekeszek különálló voltát — miután azok a felsőlemez áttörése folytán állottak elő, a rekeszek szélén kiemelkedő vonalak csak imitálják. A sír délnyugati sarkából való a *késtörredék* (7.), a két bronzszeggel ellátott *vaslemez* (szíjvég) töredék (6.) és egy *bögre* [5.], mely utóbbi eléggé finom anyagból korongon készült; kihasasodása közép magasságán jóval alól esik, nyaka elkeskenyedik; belsején a korngolás éles nyomokat hagyott, külső felülete egyenletes, de firnises anyaggal való kezelésnek nyomát nem mutatja; fenékrésze lapított, díszítetlen.

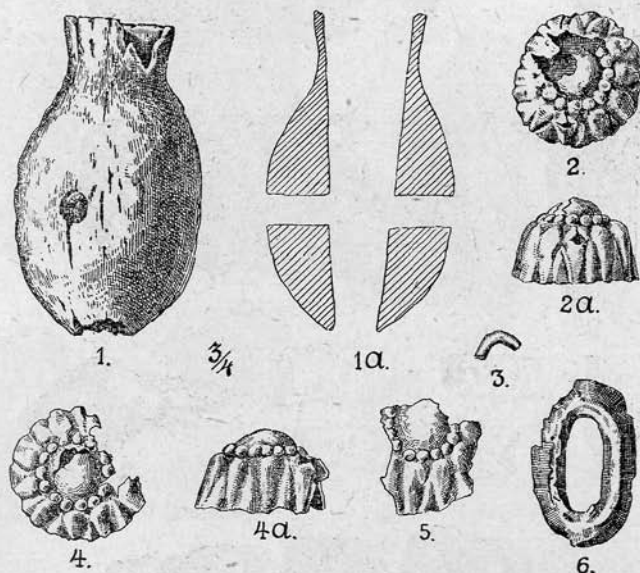
XL. sír. (37. kép.) Tájolása Ny—K, mélysége 45 czm., mérete 170×60 czm. Felnőtt ember koponyájának és felső testrészének csontjai a sír nyugati, medencze és lábsontjai a sír keleti szélében vízszintes, ferde és függőleges helyzetben felhalmozva. *Melléklet:* a koponya közelében kézzel formált, tökéletlen égetésű durva agyagbögre apró töredékei; lapított fenékrészéhez gyöngén kihajló oldalfalak csatlakoznak. A medenczecsontok táján vas *csattharika* (5.).

XLI. sír. Feldult sír szanaszét hányt embercsontokkal. Tájolása Ny—K, mélysége 55 czm., méretei 170×70 czm. Melléklete nem volt.

XLII. sír. 30 czm. mélyen pár embercsont töredéken kívül csupán egy agyagböggre hiányos töredékeit tartalmazta. A bögre korong nélkül készült durvább munka lapított fenékkal. Alakja, amennyire a megmaradt részekből következtetni lehet, azonos temetőnk bögre típusának alakjával. Felülete érdes, égetése foltos.

XLIII. sír. 30 czm. mélyen össze-vissza hányt embercsontok, köztük több függőleges helyzetben. Fogak a sírűreg nyugati felében voltak. A sírűreg mérete 120×50 czm. Melléklet: semmi.

XLIV. sír. (39. kép.) Tájolása KDK—NyÉNy, mérete 220×80 czm.,

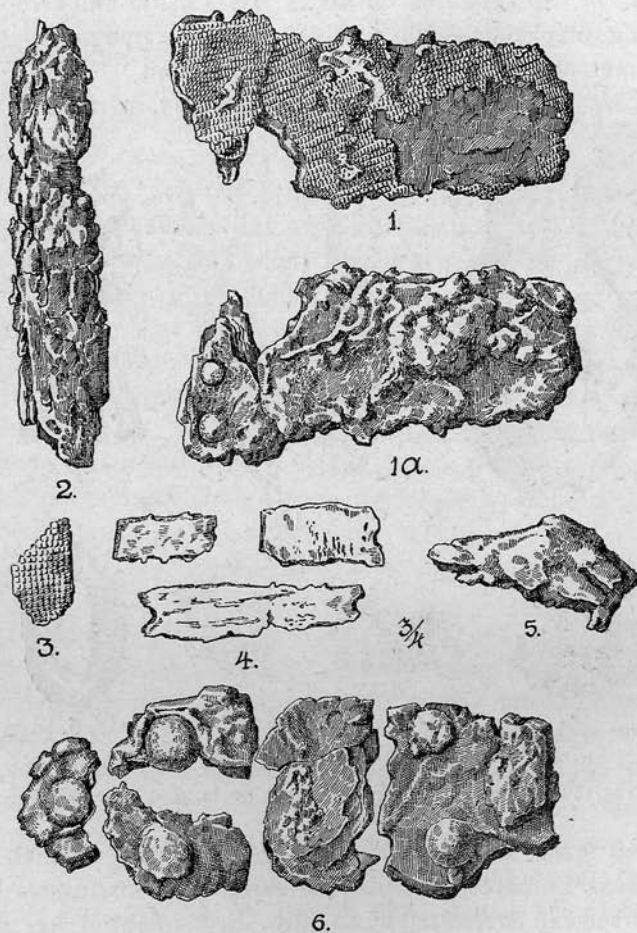

39. kép. Csont és bronz mellékletek a XLIV. sírből.
Fig. 39. Objets en os et en bronze de la sépulture. XLIV.

mélysége 50 czm. Keleti felében *lókoponya*, nyugati felében 1 drb. *ló lábszárcsont*. Embercsontot nem tartalmazott. A lókoponya közeléből valók a következő *mellékletek*: 3 drb. bronzpléhből készült, trébelt művű, kosáralakú *boglár*, közepén nagyobb dudorral, melyet 16—18 kisebb dudor vesz körül s ez utóbbiakhoz az oldalfalakon nagyobb csepp alakú dudorak csatlakoznak (2., 2a., 4., 5.). A boglárak megerősítésére szolgáló fül a boglár belsejébe, a központi nagy dudorba ólom segítségével volt beragasztva. Két boglárban a ragasztó anyag még meg van; a fülekből azonban csak egynek töredéke maradt reánk (3.). A boglárak alakja és leletkörülményei amellet szólnak, hogy lószerszám díszül szolgáltak; 1 drb. hibás öntésű ovális bronzkarika (6.); 1 drb. rövid nyakban végződő tojás alakú csonttárgy, mely alakja

után itélve pálcza, vagy ostornyél fejrésze lehetett (1., 1a.). A tojás idom hosszirányban lefelé szűkülő lyukkal van áttörve, melybe a pálcza vége járt bele s ez utóbbit a tojás idom közepén vízszintes irányba furt lyukon át rögzítették (1a.).

XLV. sír. 130×50 czm. méretű és 90 czm. mélyre hatoló föld-

40. kép. Mellékletek a XLVI. sírból.

Fig. 40. Objets trouvés dans la sépulture. XLVI.

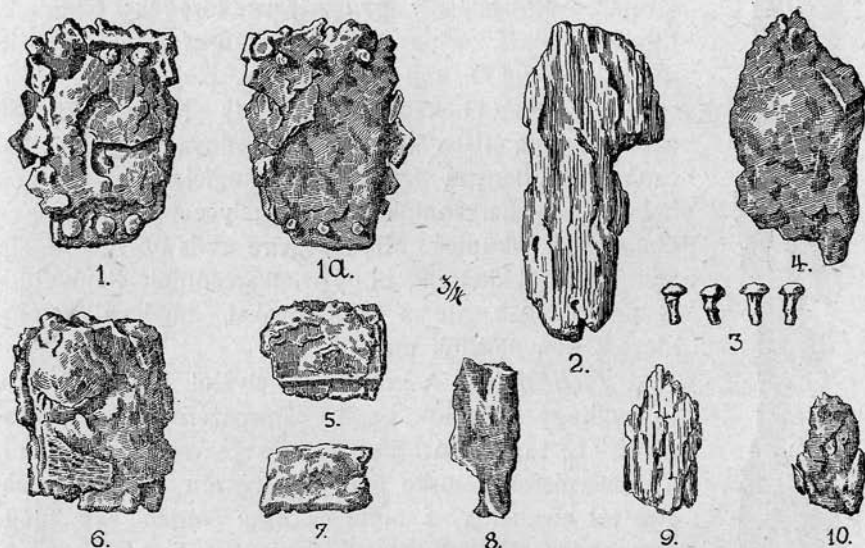
folt által jelzett sírűregben semmit sem találunk. A sírűreg tájolása KÉK—NyÉNy.

XLVI. sír. (40. kép). Tájolása Ny—K, mélysége 110 czm., mérete 170×70 czm. A koponya a sírűreg nyugati felében, a többi csont rendetlenül szétszórva. *Mellékletek* a sír közepe tájáról: 1 drb. bronz-szegecses *vas szíjvég*, melynek egyik lapja szövetdarabokat konzervált

(1., 1a.); deréköv *csattjának* lemezes tagja töredékekben (6.). Úgy látszik öt bronzszegeccsel volt az övre erősítve (a közép-re rajzolt sima tag nem tartozik hozzá); *vaskés* töredék (2.); *csontfésű* 3 drb. töredéke (4.).

XLVII. sír. Ny—K. tájolású-, 100×50 czm. méretű és 69 czm. mélyre hatoló földfoltból, mely bizonyára sírűreg volt, semmi sem került elő.

XLVIII. sír. (41. kép). Tájolása Ny—K, mérete 190×100 czm., mélysége 190 czm. Rendetlenül széthányt embercsontok közt: szélein ezüst szegecsekkel átvert *vaslemez* töredék, melynek hiányzó részéhez tartózatott a magánoson előkerült 4 drb. ezüst szegecs (1., 1a.,

41. kép. Mellékletek a XLVIII. sírből.
Fig. 41. Objets trouvés dans la sépulture XLVIII.

3.), s ez esetben hosszukás formája után ítélve szíjvég lehetett. A többi vastárgy oly apró töredékekben maradt ránk, hogy rendtelésük felől felvilágosítást nem nyújtanak (5., 7., 8., 10.); a hosszukás famaradványok csak sejtetik, hogy valamelyes szerszám részei lehettek (2., 9.). A sírűregben 60 czm. mélyen *lófogát* találtunk, de épen a leletkörülmények alapján tartózkodunk attól, hogy a sírt *lovas sírnak* minősítsük bár sírünknek a többi lovas sír közti topographiai helyezte e feltevés helyességét támogatja.

XLIX. sír. (42. kép.) Tájolása Ny—K, mérete 200×90 czm., mélysége 110 czm. A sír nyugati felében arcczal lefelé fordított emberkoponya. A többi csont rész — a bal lábsontok és jobb lábszárcsont kivételével — szintén bolygatott állapotban maradt ránk. *Melléklet:*

a jobb lábszárcsont külső oldalán hegyével a lábfejek felé irányított *vas lándzsahegy* (42. kép). Köpüje a pengéhez viszonyítva feltűnően nagyméretű. Egyéb mellékletet nem tartalmazott.

L. sír. 1. m. mélyen szétszórt embercsontokat tartalmazó sírűreg. A koponya a sír nyugati felében. A sír mérete 170×80 czm. Mellékletet nem tartalmazott.

42. kép.
Vas lándzsahegy a
XLIX. sírből.

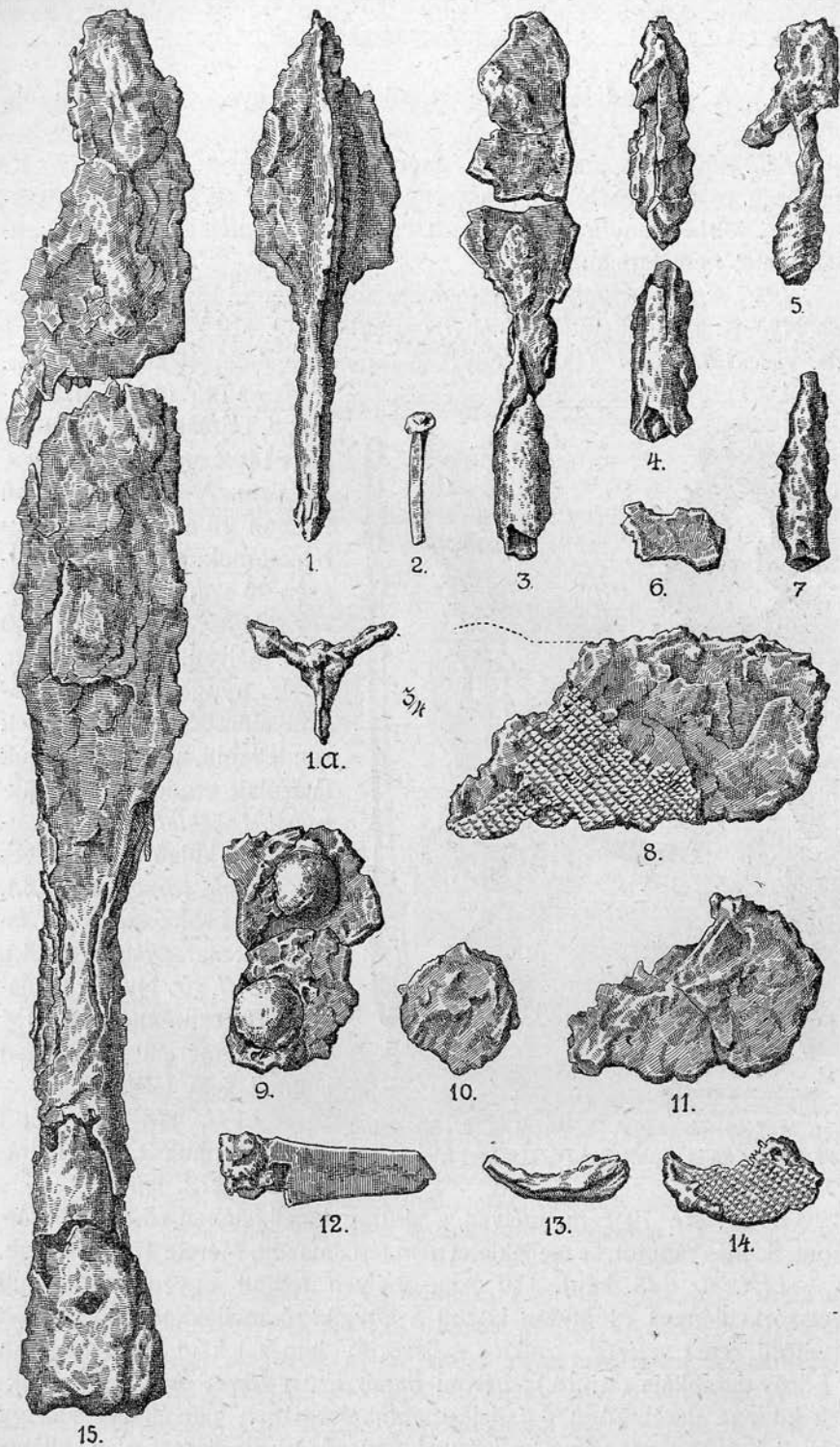
Fig. 42.
Lance en fer de la
sépulture XLIX.

LI. sír. Tájolása Ny—K, mélysége 90 czm, mérete 180×80 czm. Emberi végtagokból származó (láb) 3 drb. csontot találtunk benne s ezeket is rendellenes helyzetben. A sírűreg nyugati szélében szabad kézzel formált, érdes felületű *agyagedényke* töredékei feküdtek. Égetése foltos, színe a füsttől szürkésfekete. Fenék-része lapított [32. kép 6.] (Átmetsz. 8. kép. 27).

LII. sír. (43. kép.) Tájolása Ny—K, mélysége 80 czm., mérete 210×80 czm. A koponya hiányzott, lábsontok a hanyatt fektetésnek megfelelő természetes helyzetben, karcsontok eredeti helyzetükből részben kimozdítva feküdtek. Mindenesetre ez is bolygatott sír, ami abból is kitetszik, hogy az alkarsontok élénk zöldszíniűek voltak, de a fémtárgyakat, amelyek ezt előidézték nem találtuk meg.

Mellékletek: A koponya helyétől jobbra 5 drb. vasnyílhegy. Közülük egyik háromszárnyú és tuskésnyelű (1., 1a.), a második szakállas csavart tuskével (5.), a csavarulatok a túske meglevő részén egész hosszában jól kivethetők s amint a túske végén álló megvastagodás aljáról lepattant részen látható a nyílveszőhegy a csavarulatok segítségével volt a nyelvbe erősíthető. A harmadik nyílhegynek kétélű, lapos pengéje van s nyele köpűs (3.); a negyedik úgy látszik szintén háromszárnyú volt, de szárnyai letöredezték (4.); az ötödiknek csak köpüje maradt ránk (7). A vállak tájáról való a fejes bronzszegekkel ellátott vaslemeztöredék (9.), mely az *ővcsattjának* lemezes tagjához tartozhatott, míg a szövetmaradványokat konzerváló *vas szíjvég* (8.) és egy másik *hasonlónak* töredéke (11.) a jobb mell, illetve a

bal csipő magasságában került elő. Az eredeti helyzetükben fekvő czombcsontok közt keskenyebb végével lefelé fordítva feküdt a (12.) sz. alatti *vas mellék szíjvég*, míg a végén kis koronggal ellátott bronz *lemezke* a baltérd belső oldaláról való (2.). A jobb lábszárcsont külső oldalán, hegyével a lábfejek felé irányítva feküdt a *vas lándzsahegy* (15.), a kis *vaskorong* (10.) és a szövetmaradványokat konzerváló két *bőrdarab*

43. kép. Fém mellékletek az LII. sírból.
 Fig. 43. Objets en fer de la sépulture LII.

(13., 14.). A vaslándzsa nagyon rozsdáette; hegye, valamint köpüje rongált.

LIII. sír. Mélysége 80 czm., mérete 170×70 czm., tájolása Ny—K. A sírűreg nyugoti szélében a koponya alatt feküdt az egyik medencecsont. A többi hiányosan fenmaradt csontrészt, szintén szanaszét hevert. Mellékletet nem tartalmazott.

LIV. sír. (44. kép). Mélysége 80 czm., mérete 180×70 czm., tájolása Ny—K. Rendetlenül széthányt embercsontok közt *egy lófogat*, 1 drb. vas *csattkarikát* (1). és egy vas *késpenge* darabját találtunk (2.).

LV. sír. (44. kép). Bolygatott. Tájolása Ny—K, mélysége 140 czm., mérete 190×70 czm. A sírűreg nyugati felében 70 czm. mélyen embercsontok, ugyancsak e részen 90 czm. mélyen *agyagedényke* apró töredékei; 140 czm. mélyen, a sírűreg alján, a sír nyugati felében, koponyatöredék és karcsonok rendetlenül, a bal lábcsontok látszólag eredeti helyzetükben. *Melléklet*: a bal lábcsont külső oldalán égett agyag *orsógomb* (3.), mellette bronz *stilus* és fatokjának maradványai (5., 4.).

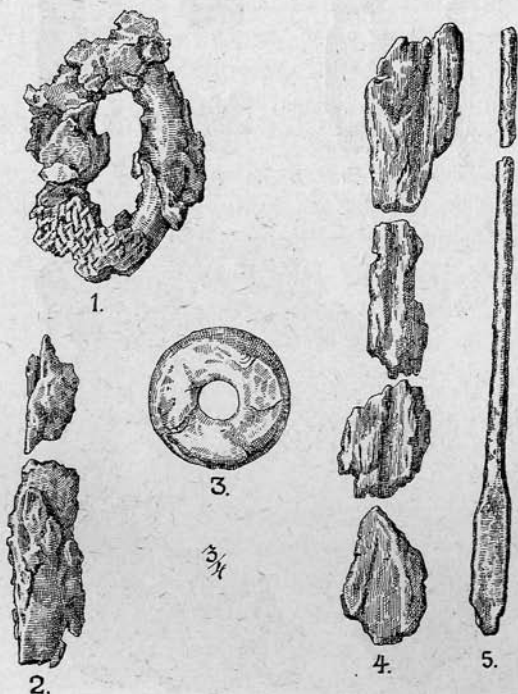
LVI. sír. Ny—K tájolású-, 70 czm. mély-, 170×70 czm. méretű sírűregben semmit sem találtunk.

44. kép. Mellékletek az LIV. (1., 2.) és LV. (3—5.) sírből.

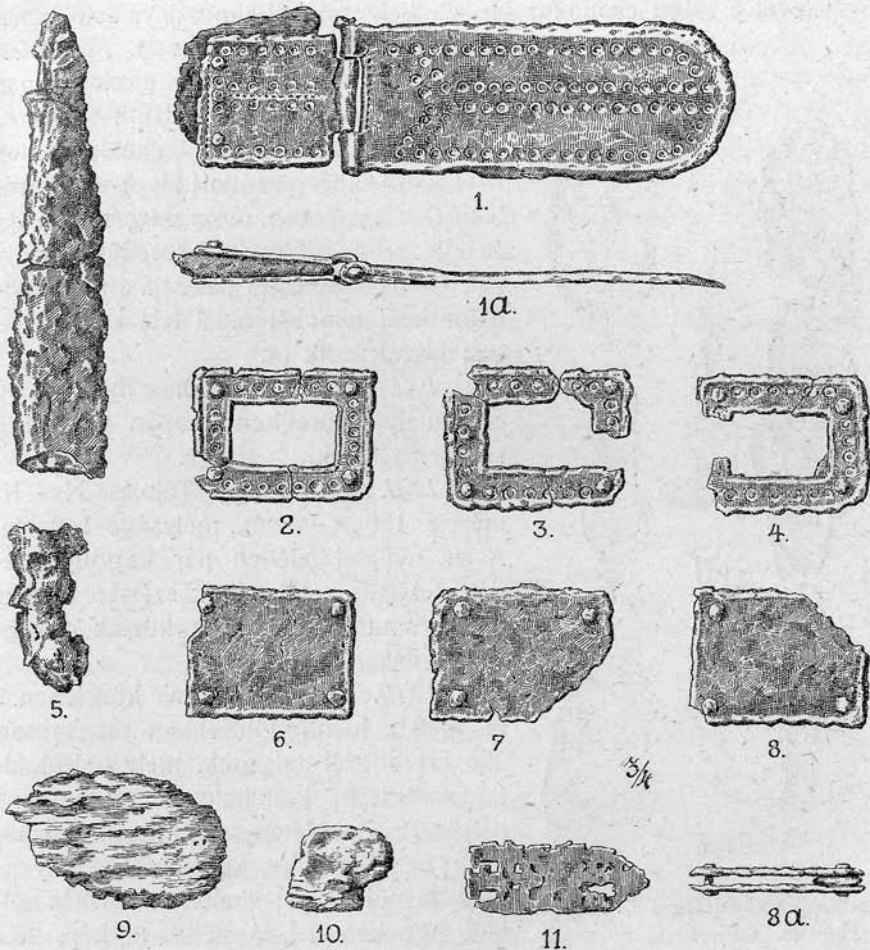
Fig. 44. Objets de la sépulture LIV. (1., 2.) et LV. (3—5.) Præhistorikus 2. sír. Leírását lásd 272. lapon.

LVIII. sír. 70 czm. mélyen a sírűreg keleti felében ember lábcsont. Se más csontot, se mellékletet nem tartalmazott. Mérete 160×70 czm.

LIX. sír. (45. kép). 110 czm. mélyen felnőtt egyén rendetlenül szétszórt, hiányos csontváza között a következő mellékletek: Ponczolt díszítésű *ezüst szíjvég*, csuklós szíjszorító lemezei közt még meg van a bőrv darabkája (1., 1a.); három darab ezüst *lemez boglár*, melyeknek közepe derékszögű paralelogramma formában van áttörve s az így maradt keskeny szegély a szíjvéggel egyező ponczdísszel van ellátva

(2., 3., 4.); három darab hosszénegyszögű *ezüst lemez* minden díszítés nélkül. Ez utóbbiak alakja, nagysága teljesen megfelel az áttört lemez boglárók nagyságának s úgy ez, valamint az a körülmény, hogy egyik lapjuk oxidatiója az áttört boglárók alsó lapjának oxidatiójával egyezik,

45. kép. Mellékletek az LIX. sírból.

Fig. 45. Objets trouvés dans la sépulture LIX.

arra vall, hogy e díszítetlen 3 lemezke az áttört 3 boglárhoz tartozott és valamennyi a fenti szíjvéghez tartozó bőrvén díszítésére szolgált olyanformán, hogy boglárók az öv elülső részére, a díszítetlen lemezkek pedig az öv belső, testhez álló lapjára nitolva egymást födték (6–8., 8a.). A derékövhöz, úgy látszik, mellékszíjazat is tartozott. Egy ilyen mellékszíj végét látjuk a (11.) sz. alatti kis méretű, átluggatott *szíj-*

darabkában, melyre alakja után ítélve keskeny fém szíjvég volt erősítve. Az övnek mind e szerelékeit a sír közepe táján találtuk. Ugyancsak innen való a keskeny pengéjű *vaskés* töredék (5.) és két kis fadarabka (9–10.). A sírüreg mérete 180×80 czm.; tájolása Ny—K.

LX. sír. (46. kép). Bolygatott. A lábcsonatok és bal alsókarcsont kivételével a többi csont rész eredeti helyzetéből kimozdítva és részben

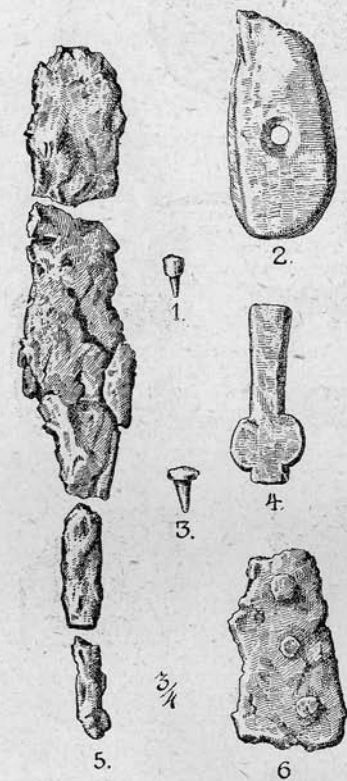
összetörve rendetlenül hevert. *Melléklet:* a koponyatöredékek közt a sír nyugati felében vasszegecsekkel ellátott *vaslemez* töredék (6.) (szíjvég?); a balkézfej mellett *vaskés* (5.); közepén átfúrt kis *fenőkő* (próbakő?) (2.), 2 drb. *bronzszegecs* (1., 3.) és egy bronz tárgy (tű?) töredéke, melynek ovális átmetszetű pálczája a törési vonalon felül mindkét oldal felé körív alakban kiszélesedik (4.).

LXI. sír. 100×60 cm. méretű-, 90 cm. mély sírüregben csupán emberfog roncsait találtuk.

LXII. sír. (47. kép). Tájolása Ny—K, mérete 180×90 cm., mélysége 140 cm. A sír nyugati felében pár koponyatöredéken kívül, rendetlenül szétszórva pár embercsontot találtunk s köztük 4 drb. vastöredéket (1–4).

LXIII. lelet. A LXII. sír közelében 1 m. mélyre hatoló földfoltban magánosan álló kis bögrét találtunk, mely a sírok kirablása idején kerülhetett e másodlagos helyére. Szemcsés anyagból korongon készült; barnás-szürke, külső felülete helyenként füsttől fekete; símitás és díszítés nélküli. [32. kép. 7.] (Átmetsz. 8. kép. 20.)

LXIV. sír. [5. kép]. Bronzkori 3. urna sír. Leírását lásd 272. lapon.

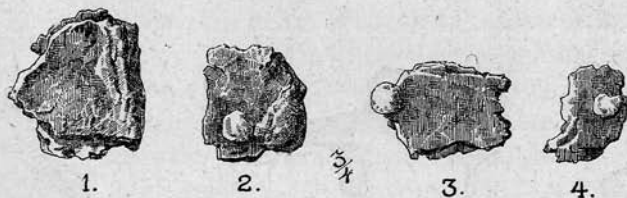
46. kép. Mellékletek a LX. sírből.

Fig. 46. Objets de la sépulture LX.

LXV. sír. (48. kép). Tájolása Ny—K., mérete 170×70 cm., mélysége 70 cm. Lábcsonatok hanyatt fektetésnek megfelelő természetes helyzetben, a felső test csontrészei hiányosan és szétszórótan. *Mellékletek:* a jobb lábszárcsont külső oldalán hegyével a lábfejek felé fordítva köpűs *vas nyílhegy* fűzfalevél alakú pengével (5.); a bal lábszáron és annak közelében — mondhatjuk — halomban heverték: a rombikus pengéjű, köpűs *vas nyílhegy* (4.), a kis *vaskés* (3.); a bronz szege-

csekkel ellátott háromszög alakú *szíjszorító lemez*, mely ez esetben egy dudorszerű vaslemezzel látszik egy egészet képezni (12., 12a.); hasonlóknak töredéke (15.); a szélein felhajtott *vaslemez* töredék (9., 9a.), több alakatlan *vastöredék* (1., 6., 7., 14., 17.), a fehér *kova* (10.) és fekete *szurok* (2.), a rombusz formájú *bronz pálcza* (11.) és az állatfejes *bronz fibula* töredék (8.). Ez utóbbi formájával kakast utánoz. Rugószerkezete, valamint tüje hiányzik. A lelet körülmények mellett szólnak, hogy mind e tárgyak zacskóba kötve kerültek a sírba.

LXVI. sír. Tájolása Ny—K, mélysége 80 czm., mérete 170×80 czm. A sírűreg nyugati felében 60 czm. mélyen koponya töredék, 80 czm. mélyen, a koponya alatt karcsontok, a sírűreg keleti felében hanyattfeketésnek megfelelő természetes helyzetben lábsontok, a medencze-csontok hiányoztak. *Mellékletek*: a koponya közelében, korongon készült, érdes felületű, sötétszürke *bögre* töredékei. Díszítés nélküli; fenék-része lapított [32. kép 8.]. A bögre mellett *vaslándzsa* hiányos darabjai.

47. kép. Vastöredékek a LXII. sírből.

Fig. 47. Fragments des objets en fer de la sépulture LXII.

Mindössze széles köpűjéből és nyakából maradtak ránk töredékek (49. kép).

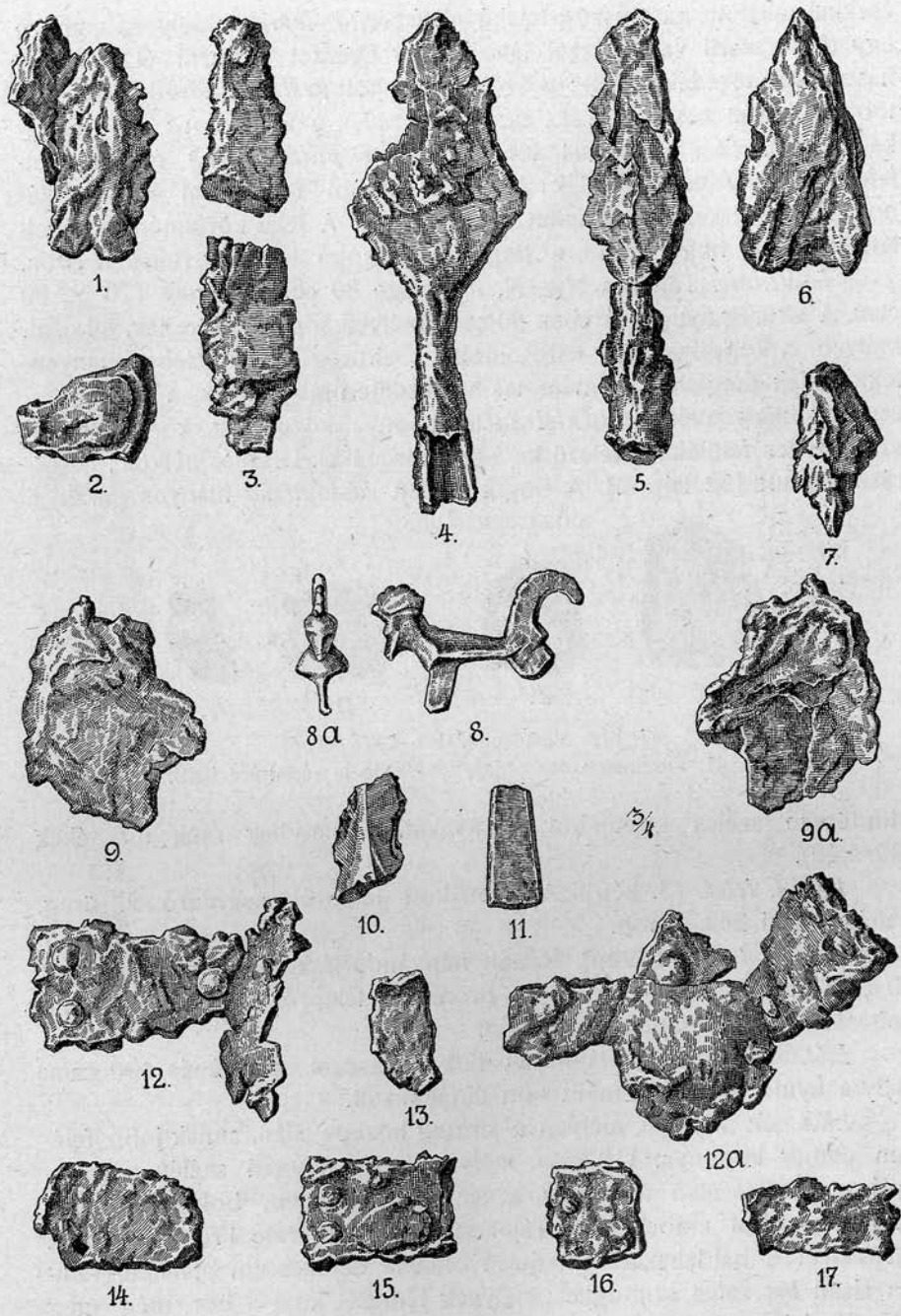
LXVII. lelet. [3. kép]. A bronzkori telepről származó 2. üreg. Leírását lásd 269. lapon.

LXVIII. lelet. [4. kép]. Rabolt népvándorláskori sír (mérete 140×90 czm., tájolása Ny—K) és a bronzkori telepről származó 3. üreg. Leírását lásd 269. lapon.

LXIX. sír. Ny—K tájolású-, 170×80 czm. méretű és 120 czm. mélyre nyúló földfolt semmit sem tartalmazott.

LXX. sír. 70 czm. mélyen a sírűreg közepe táján, annak jobb felében ember koponya, 110 czm. mélyen a sír nyugati szélén a koponyához tartozó alsó állkapocs, a sír keleti felében, bolygatott helyzetben a többi embercsont. Tájolása Ny—K, mérete 170×80 czm. *Melléklet*: a bal lábszárcsont belső oldalán derékszögű paralelogramma alakú kis ezüst szíjboglar, melynek lemezei közt a bőr még meg van (50. kép).

LXXI. sír. [32. kép 9.] (51. kép). A legépebben talált sírok egyike. Tájolása Ny—K, mélysége 110 czm., mérete 170×80 czm. A koponya

48. kép. Vas és bronz tárgyak a LXV. sírból.
 Fig. 48. Objets en fer et en bronze de la sépulture LXV.

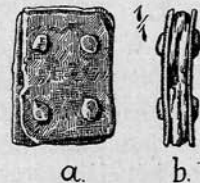
és lábsontok egymáshoz viszonylagos helyezete normalis, de ennek ellenére a felső testhez tartozó csontokból egyetlen darabot sem találtunk (medenczecsontot se), amely körülmény a bolygatás mellett bizonyít. *Mellékletek:* A bal alkarcsont táján hegyével a koponya felé fordított 24 czm. hosszú *vaskés*, melyet azonban csak töredékeiben sikerült kiemelnünk. Eredetileg a halott bal kezébe lehetett adva (7.).

49. kép. Vaslándzsa töredékei a LXVI. sírból
Fig. 49. Fragments d'une lance en fer de la sépulture LXVI.

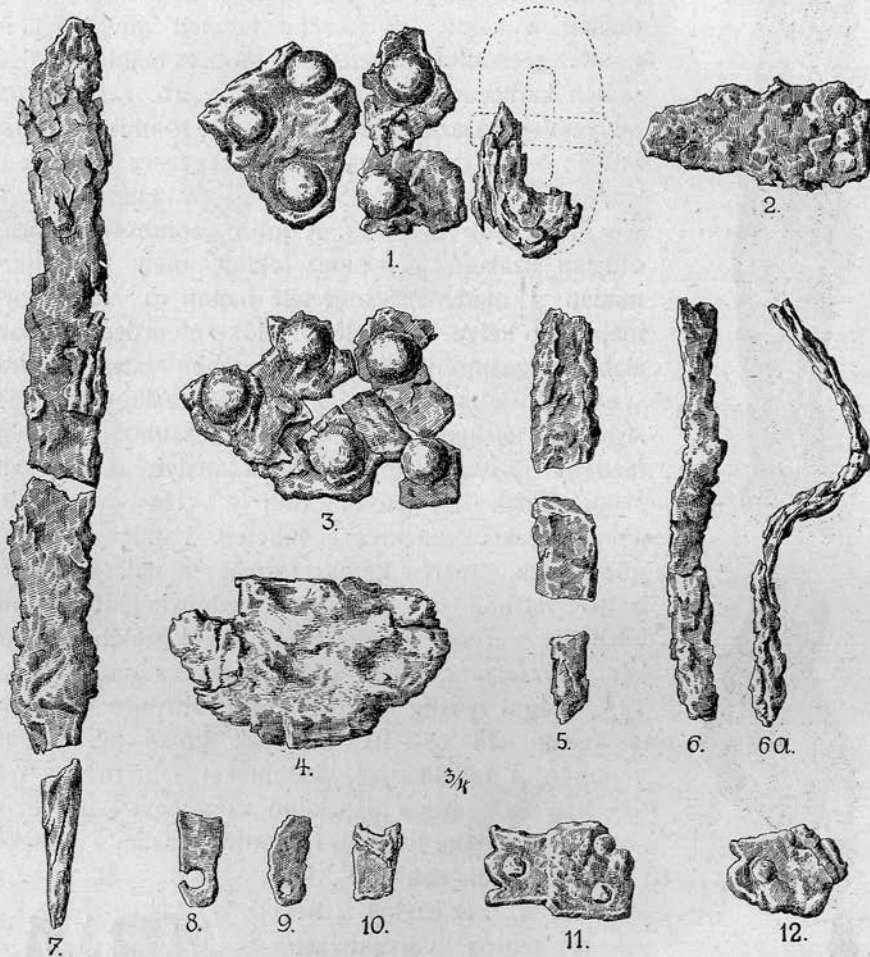
A medenczecsontok helyén, azok jobb és baloldali külső szélén karikájával befelé fordított 2 drb. *vas övcsatt*, melyeknek hosszú szíjszorító lemeze rombikus formát mutat; 5—5 drb. fejes bronz-szegeccsel voltak a szíjhoz nitolva (1. 2.). Szintén az öv tájáról való a vas szíjvég töredék (2.). A jobb czombcsont külső oldalán szalagos vaslemez feküdt, mely felső harmadán a medenczecsont felé hajlott (6., 6a.). Formája után ítélve a közeléből előkerült erősen oxidált alakatlan vastöredékekkel egyetemben talán puzdra szerelékének tarthatjuk. Így görbülő szalagvasat más sírban is találtunk. A baloldali vascsatához tapadtan faedény (?) maradványait találtuk, melybe a szíjcsatt szegeccseinek feje lenyomódott (4.). Ha edény volt, annak csakis fenékrésze lehetett. Faedényre azért gondolunk, mert kerek formát mutat, továbbá belső falához a XIII. sír faedénykéjénél látott korhadt szerves anyag tapad és közeléből való két *szíjcsatt* csipkés végű lemezes tagja (11., 12.), végül pedig 3 drb. bronzabroncs töredék is került elő (8—10.), melyek közül a nyitott végüben a faládika zárókészülékét ismerhetjük fel (35. kép 3a.), míg a más kettő az edényt körülvevő broncs töredéke lehetett. Így érthető aztán a mellék-szíjak szerelékének (11., 12.) jelenléte is, bár ezeket a kés-sel is szoros vonatkozásba hozhatjuk.

A bal térd külső oldalán feküdt a korongon készült *agyag bögre*. Anyaga szemcsés, felülete érdes, fenékrésze lapított, színe barnás-szürke, díszítetlen [32. kép 9.] (Átmet-szete 8. kép 25.).

50. kép. Eziüst szíjboglár a LXX. sírból.
Fig. 50. Plaque de courroie en argent de la sépulture LXX.

LXXII. sír. (52. kép). 130 czm. mélyen a sír nyugati felében, tört koponya közelében 1 drb. kisebb bronz *fülbevaló* (2.), 1 drb. nagyobb, lapított végű, nyitott bronz *sodrony karika* (1.) és távolabb *agyag bögre* [32. kép 10.]. Ez utóbbi vékony fallal, lapított fenékkal bír; anyaga nagyon szemcsés, felülete érdes, színe sötétszürke. A sír keleti végé-

51. kép. Vas és bronz mellékek a LXXI. sírből.

Fig. 51. Objets en fer et en bronze de la sépulture LXXI.

ben két lábszárcsont egymáson keresztbe téve. A többi csont rész hiányzott. Magából a sírregeből vas csattkarika töredéke került elő (3.).

LXXIII. sír. (53. kép). Tájolása Ny—K, mérete 190 × 80 czm., mélysége 130 czm. Szétszórt embercsontok közt, a sír közepe táján következő mellékeket találtuk: kis *vaskés*, melynek markolat tövét

vasköpű vette körül és amely a pengével összerozsdásodva maradt reánk (2.); *bronz fibula* láb részének töredéke. Azonos típusú a XXXIII. sírnál látott fibulával (3., 3a.); égetett agyag orsógomb (1.). A sír nyugati végében kis *agyag bögre* [32. kép 11.], korongon készült, szemcsés anyagú, érdes felületű; úgy külső, mint belső felületén a korongolás nyoma éles vonulatokban látszik, feneke lapított, színe helyenként barna, helyenként fekete.

LXXIV. sír. Ny—K tájolású-, 170×80 czm. méretű- és 110 czm. mélyre nyúló hossznegyszög alakú földfolt alján ember koponya, felső kar és lábsontok bolygatott állapotban. A többi csont rész hiányzott. Melléklet: semmi.

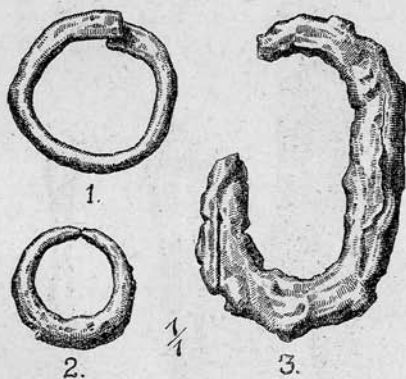
LXXV. sír. 120 czm. mélyen koponya és végtagokból származó csonttöredékek közt *agyag bögre* és alakatlan kis *vastöredék*. A bögre anyaga nagy kavicsszemekkel kevert, korongolt, körte alakú, pereme alatt a nyak kissé bemélyed, fenékrésze szabálytalanul lapított; égetése foltos, színe barnás-szürke, díszítetlen [32. kép 12.] (Átmetsz. 8. kép 22.).

LXXVI. lelet. 30 czm. mélyen magában álló kis agyag bögre. Anyaga, technikája, fenékképzése, mint a népvándorláskori temető előbb látott edényeinél; színe azonban halvány vörös; egyik oldala füsttől kormos. — Leletkörülményei arra mutatnak, hogy eredetileg valamelyik közeli bolygatott sír melléklete volt [54. kép 1.].

LXXVII. sír. 80 czm. mély-, 120×70 czm. méretű- és Ny—K tájolású földfoltban semmit sem találtunk.

LXXVIII. lelet. 50 czm. mélyen magánosan álló *agyag csupor* [54. kép 2.]. A nyulánk, magas testű edénykét igen durva agyagból ügyetlenül korongolták. Belsején a korongolás nyoma jól kivehető, külső felületén azonban a korongolás alatt kiugrott kavicsszemek helyeit és a száradás folyamán keletkezett repedéseket utólagosan nyomkodással, lapogatással igyekezett az edény készítője eltüntetni, ami azonban csak részben sikerült miért is többé-kevésbé szabálytalan és egyenetlen külsővel bír; fenékrésze szabálytalanul lapított; színe hamúszürke. — A leletkörülményekből ítélve a LXXIV. sír megbolygatása alkalmával kerülhetett másodlagos fekvőhelyére.

LXXIX. sír. La-Tène égetett temetkezés. Leírását lásd 277. lapon.

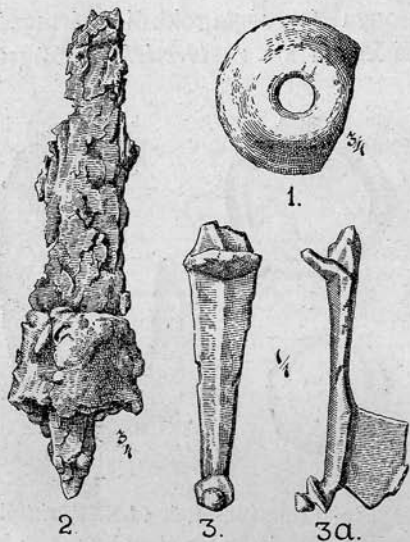

52. kép. Fémmellékletek a LXXII. sírból.
Fig. 52. Objets en fer et en bronze de la sépulture LXXII.

LXXX. sír. Tájolása Ny—K, mérete 170×80 cm., mélysége 130 czm. Pár emberfogon kívül — ezek a sír nyugati végében feküdtek — csupán egy agyag *bögrét* tartalmazott. A bögre korongolt, szemcsés anyagú, érdes felületű lapított fenékkal, minden díszítés nélkül. Színe feketés-szürke, helyenként kormos [54. kép 3.].

LXXXI. sír. 80×50 cm. méretű 60 cm. mély fekete folt semmit sem tartalmazott.

LXXXII. sír. Hossznégyszöges földfolt nyugati végében 80 czm. mélyen magánosan álló *agyag bögre*. Csont nem került elő, bár a

53. Mellékletek a LXXIII. sírből.

Fig. 53. Objets trouvés dans la sépulture LXXIII.

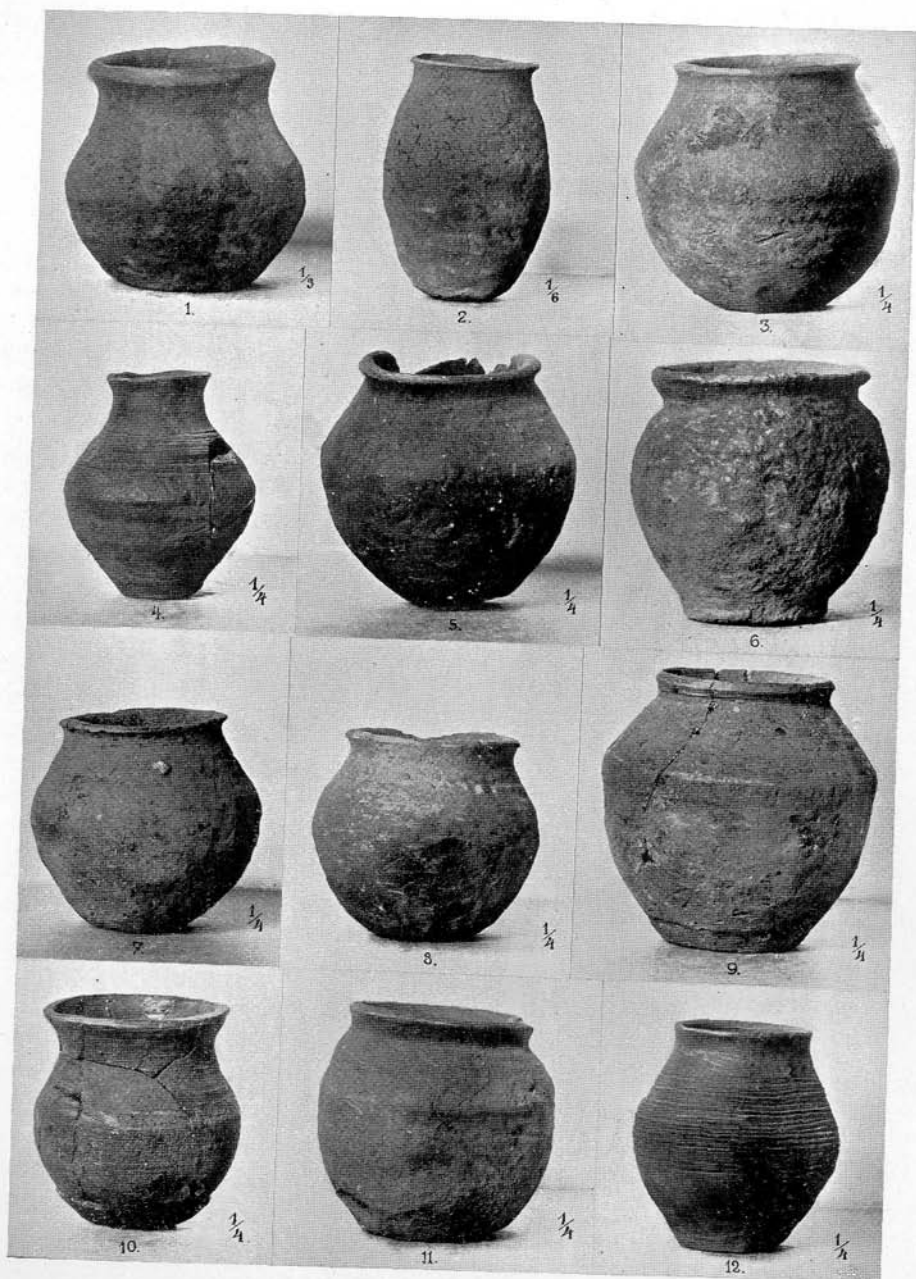
földfolt mérete (160×70 czm. és tájolása (Ny—K) sírűregre engednek következtetni. Edényünk aránylag nagyon vékony falú, korongon készült. Alapjaikkal összefordított két egyenlő nagyságú csonkakútból formálódó idomával, illetve elkeskenyedő talpával és nyakával népvándorláskori temetőnk keramikus anyagában új edény típust képvisel. Anyaga azonban ennek is szemcsés, felülete érdes, firnises kezelés nélküli, talpa profilálatlan, lapított; égetése foltos, színe feketés-szürke. Vállán és nyakán párhuzamosnak szánt bekarcolt vonalak szaladnak körül, mely díszítésével emlékeztet a marosszentannai népvándorláskori temető edényeinek egyik csoportjára (Átmetsz. 8. kép 23.).

LXXXIII. sír. Ny—K tájolású, 200×100 , czm. méretű sírűreg alján,

180 czm. mélyen feltűnően jó fentartású embercsontváz részei a legnagyobb össze-visszaságban. Pár alaktalan, nagyon oxidált vasdarabkán kívül más mellékletet nem tartalmazott.

LXXXIV. sír. 1 m. mélyre hatoló földfoltban semmit sem találtunk. A földfolt mérete 170×70 czm., tájolása Ny—K.

LXXXV. sír. (55. kép.) A sír nyugati végében emberkoponya töredék és néhány fog közelében ezüst sodronyból készült *fülbevaló*; a sodrony egyik vége megvastagodik, másik vége elhegyesedik (3.); lapított gömbalakú fehéres *kő gyöngyszem* töredéke (2.). A sír keleti felében egymással párhuzamosan álló két czombcsont s ezek felett, a medenczecsontok táján égetett agyag *orsógomb* (1., 1a.), a lábfejek táján

54. kép. Agyagedények az alábbi sírokból:
 Fig. 54. Vases d'argiles des sépultures ci-dessous:

LXXVI.
 LXXXII.
 LXXXIX.
 XCVII.

LXXVIII.
 LXXXV.
 LXXIX.
 CI.

LXXX.
 LXXXVII.
 XCII.
 CIII.

agyag *bögre* [54. kép 5.]. A többi csontrészek hiányoztak. A sírűreg mérete 170×70 czm. A *bögrét* ugyanazon sajátosságok jellemzik, mint a LXXX. sír edénykáját.

LXXXVI. sír. (56. kép.) Ny—K tájolású-, 150×80 czm. méretű-sírűreg keleti felében 60 czm. mélyen rendetlenül összehányt lábcsontröredékek, nyugati végében 80 czm. mélyen koponyatöredék és ennek közelében pár *edénytöredék*; a koponya bal oldalán, a fül táján bronz *fülönfüggő* (2.), a nyak táján *gyöngyök* és pedig 1 drb. hosszényszög alapú, hasábos opálos-chalcedon gyöngyszem tompított élelkel (1.), 1 drb. hatoldalú hasábalakú kékes üveg (7.-), 1 drb. hengeres zöldes színű kő (3.-), 2 drb. lapított henger alakú zöld üveg (5—6.-), 1 drb. lapított gömbalakú fehér (8.-), 1 drb. hasonló alakú fekete üveg- és 1 drb. borostyán gyöngyszem töredéke (4.).

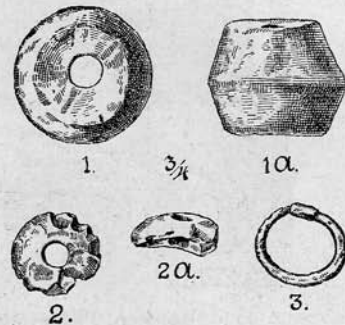
LXXXVII. sír. Rabolt sír keleti felében 50 czm. mélyen *agyag bögre*, 1 m. mélyen két drb. korhadtt lábcsontr. A sírűreg mérete 160×60 czm., tájolása Ny—K. A bögre szabadkézből formált, szemcsés anyagú, lapított talpú, barnás-szürke színű, helyenként kormos [54. kép 6.].

LXXXVIII. sír. Tájolása Ny—K, mérete 180×70 czm. Csupán pár drb. embercsontot tartalmazott. Nyugati végében *agyag bögre* hiányos töredékei. A bögre technika-, égetés-, szín tekintetében egyezik népvándorláskori temetőnk kerámikus anyagával.

LXXXIX. *lelet*. Hosszényszögű, Ny—K tájolású földfolt keleti végében 50 czm. mélyen *agyag bögre*. A földfolt — bár mérete (170×80 czm.) és tájolása után ítéelve sírűreg volt — a bögrén kívül egyéb emléket nem tartalmazott. A bögre szemcsés anyagból korongon készült; talpa szabálytalanul lapított; színe hamúszürke [54. kép 7.].

XC. sír. Nyugati végében 110 czm. mélyen *agyag bögre* és szanaszét hányt embercsontok. Tájolása Ny—K, mérete 180×80 czm. Bögrénk azonos típusú és kidolgozása az előbbi sír bögréjével. Egy-negyed részéig köles és vegyes fűmaggal volt megtelve, de a magvak csiraképesek, tehát frissek voltak s így csak egérféle állat hordalékai lehettek [54. kép 8.].

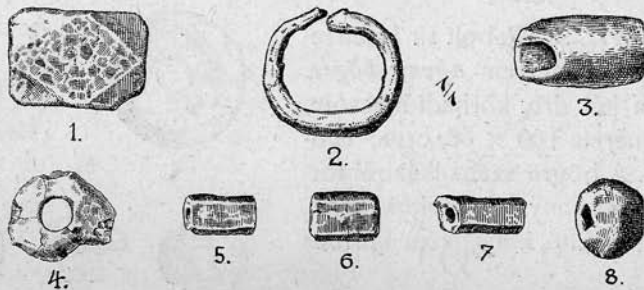
XCI. sír. (57. kép.) Ny—K tájolású-, 200×80 czm. méretű és 140 czm. mély sírűregben jó fentartású embercsontváz részei szanaszét hajigálva. A sír nyugati végében, a koponya helyén csak az alsó állkapcsot

55. kép. Mellékletek a LXXXV. sírből.
Fig. 55. Objets de la sépulture LXXXV.

találtuk meg s közelében a *csontfésűt* faszén darabkák társaságában (1., 2.). A fésű annyira rongált állapotban volt, hogy csak földestől együtt emelhetjük ki. Így is megsérült. Bizonyos azonban, hogy kétélű és fogazatlan középső részére, mindkét oldalon, félellypis keresztmetszetű csontborda van vasszegecsek segítségével felerősítve. Sőt e bordák befürészelt széleiből azt is megállapíthatjuk, hogy a bordák felerősítése a fésű fogazását megelőzte. Olyan fésű típus, mellyel már temetőnk-nél is találkoztunk, de amely típus a szintén népvándorláskori maroszentannai¹ temető emlékei közül hiányzik.

XCII. sír. (57. kép). Ny—K tájolású sírűreg keleti felében, szét-szórt embercsontok közt, használat nyomát mutató kova (3.), nyugati szélében 80 czm. mélyen *agyagedény*. Egyéb melléklet nem került elő. A töredékeiből összeállított bögre [54. kép. 9.] szemcsés anyagból ko-

56. kép. Fülbevaló és gyöngyök a LXXXVI. sírból.

Fig. 56. Pendant d'oreille en bronze et perles de la sépulture LXXXVI.

rongon készült s temetőnk edényeinek általános formájától csupán abban tér el, hogy legnagyobb kihasadása középmagasságán jóval felül esik s innen kezdve a perem aljáig egyenesvonalú átmetszetet mutat, továbbá pereme alig hajlik ki. Talpa ennek is lapított.

XCIII. sír. (57. kép.) Ny—K tájolású, 80 czm. mély sírűreg nyugati felében pár emberfog, karcsont töredék és az utóbbiak közt *vaskés* töredéke (4.); keleti feléből semmi sem került elő.

XCIV. sír. 85 czm. mélyen pár drb. mállott embercsont és fog. Mellékletet nem tartalmazott. A sírűreg tájolása Ny—K, mérete 140×70 czm.

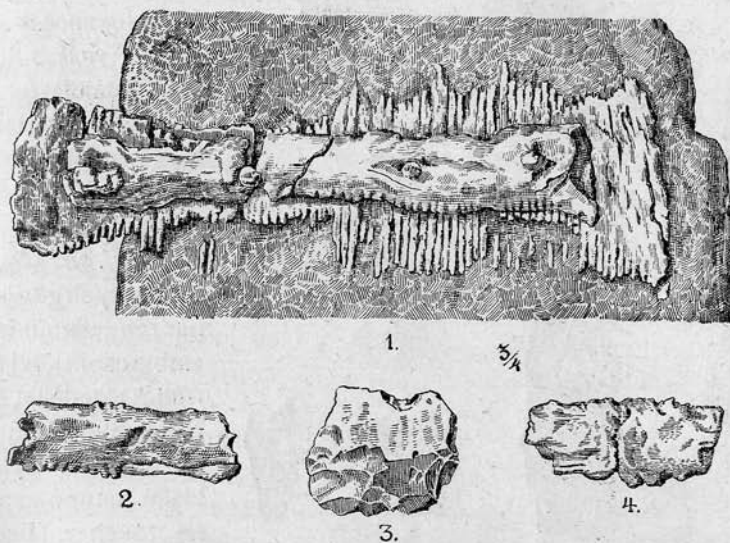
XCIV. sír. Hossznégyszögű sírűreg nyugati felében apró, mállott embercsontok és fogak. Tájolása Ny—K, mélysége 80 czm. Mellékletet nem tartalmazott.

XCVI. sír. (58. kép). 80 czm. mélyen jó fentartású embercsontok szanaszét dobálva. Köztük vastárgyak töredékei és pedig — amennyire apró darabkáikból meg lehet állapítani — *vaskés* (4.), *vas szíjvég*, *vas-*

¹ „Dolgozatok“ 1912. évf. 250—342. l.

karika (csattkarika?) (1.) és egy hossznegyszögös átmetszetű, hasábos vasszerszám töredékei (5.) heverték. A kés rozsdája szövetminta lenyomatokat konzervált.

XCVII. sír. (58. kép). Ny—K tájolású-, 120 czm. mély sírűregben, 50 czm. mélyen bronzszegecses vaslemez töredék (3.), 120 czm. mélyen hiányos embercsontok a sír keleti felében csomóba gyűjtve. A csontok alatt szerves anyag (bőr?) korhadása folytán előállott porlékony vöröses réteg, a csontok közt nagyobb vaslemez töredéke (2.). A sír nyugati végében darabokra tört *bőgre* [54. kép. 10.]. Ez utóbbinak anyaga szemcsés, alakja kissé kajsza, felülete érdesen hagyott, talpa lapított, égetése foltos, színe szürkésfekete; díszítés nélküli (átmetsz. 8. kép. 21.).

57. kép. Mellékletek a XCI. (1. és 2.)-, XCII. (3.) és XCIII. (4.) sírból.
Fig. 57. Objets de la sépulture XCI. (1., 2.), XCII. (3.) et XCIII. (4.).

XCVIII. sír. Ny—K tájolású-, 170×70 czm. méretű és 80 czm. mély sírűreg alján, annak keleti felében pár drb. jó fentartású embercsont bolygatott állapotban minden melléklet nélkül.

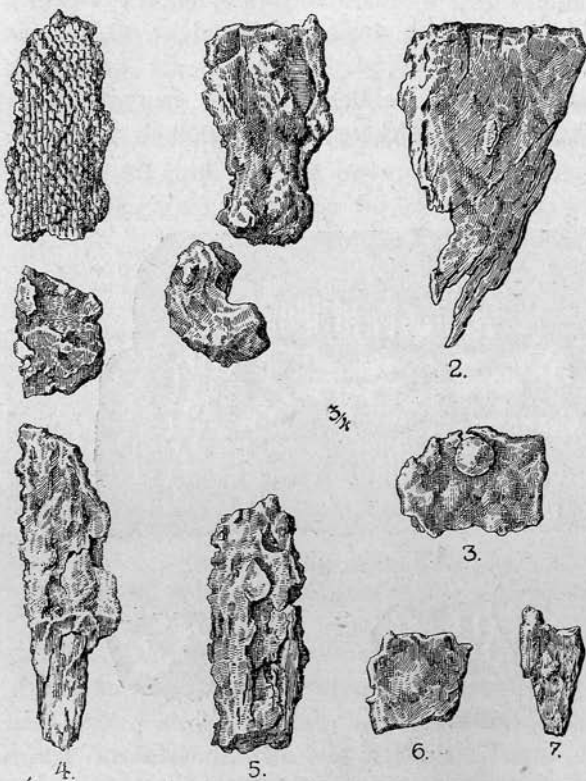
XCIX. lelet. Ny—K tájolású-, 180×80 czm. méretű és 80 czm. mélyreható földfolt semmit sem tartalmazott.

C. lelet. Hossznégyszögű-, Ny—K tájolású sírűregben 50 czm. mélyen széttört emberkoponya, 130 czm mélyen széthányt embercsontok. Mellékletet nem tartalmazott.

CI. sír. Ny—K tájolású hossznegyszögös sírűregben, annak közepe táján egyetlen drb. embercsont, nyugati végében korongolt *agyag-*

bögre. Anyaga szemcsés, alakja kajsza, korongolása tökéletlen, talpa szabálytalanul lapított, égetése foltos, színe barnásszürke [54. kép 11.].

CII. sír. (59. kép). 70 czm. mély sírűreg keleti végében két drb. szakállas vas *nyílhegy* (1., 2.). Mindkettő köpüs. Az épebb példánynál a hosszú szár csavarulatokkal van ellátva, a másik példánynak csak szakállas hegye és köpüjének darabkája maradt ránk. A nyílhegyek köze-

58. kép. Vastárgyak töredékei a XCVI. (1., 4. és 5.) és a XCVII. (2., 3., 6. és 7.) sírből.

Fig. 58. Fragments des objets en fer de la sépulture XCVI. (1., 4., 5.) et XCVII. (2., 3., 6., 7.).

lében *vas övcsatt*, melynek tartozéka, a bronzszegecses vaslemez a sír közepe tájáról került elő (4.). Hiányzó részéhez tartozhatott a két drb. bronzszegecs (5., 6.). Ugyancsak innen való a *vaskés* (3.). A Ny–K tájolású-, 180×80 czm. méretű sírűregben embercsontot mindössze néhány darabot találtunk.

CIII. sír. (60. kép). 1 m. mély sírgödör alján pár rendetlenül heverő embercsont közt *bronzfibula* töredéke (2., 2a.). Felső hurkolású *rugóját* a fibula nyakából kiálló kampó szorítja a fej tövéhez. Lemezes nyerge a nyak és láb felé hirtelen keskenyedik, élei tompítottak s a lábfelőli részén ellypsoidalakú gombbal van

ellátva. Tüje, valamint lába hiányzik. Hasábos-, pálczaalakú *vasszerszám* töredéke, mely egyik végén elhegyesedik, másik végén ellaposodik s így a furó vagy véső szerepét tölthette be (12.); égetett agyag *orsógomb* (11.); több *gyöngyszem* és pedig 1 drb. hasábos zöldkő (6.), 4 drb. hengeres borostyánkő (7–10.), 1 drb. lapított gömbalakú, fehéreskék üveg (1.), és 1 drb. fekete üvegpasztából készült és fehér berakásokkal ékes hengeres gyöngyszem (4.). A sír baloldali falánál korongolt *agyagbögre*; anyag-, technika s részben alak tekintetében is egyezik a

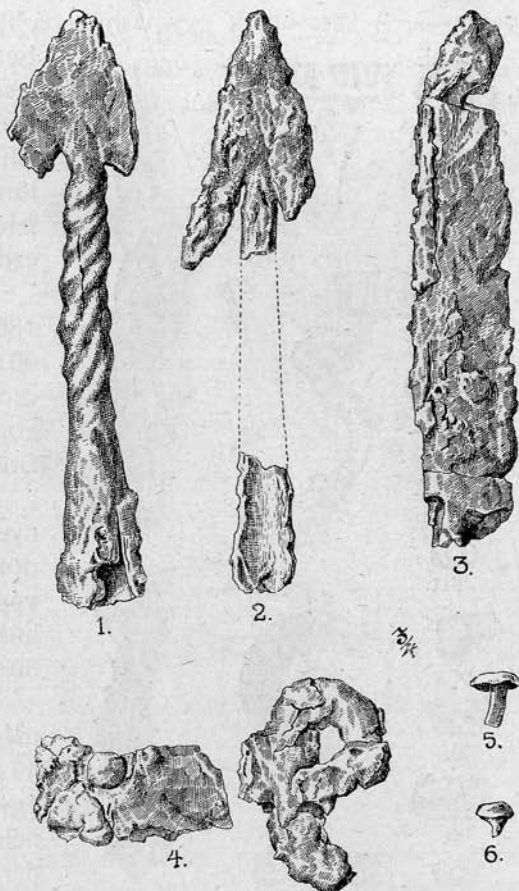
LXXXII. sír edényével; ezt is párhuzamos, mélyített vonalak díszítik, színe feketésszürke, helyenként kormos, talpa lapított [54. kép. 12.].

CIV. lelet. Ny—K tájolású-, 160×70 czm. méretű és 110 czm. mélyre lenyuló földfolt semmit sem tartalmazott.

CIVa. lelet. Ny—K tájolású-, 55 czm. mély és 160×100 czm. méretű sírűreg nyugati felében rendetlenül heverő pár embercsont közt *agyagbögre*; fordított körtealakú, vékonyfalú, de ügyetlenül korongolt edény szemcsés anyaggal, érdes felülettel; pereme kifelé hajlik talpa szabálytalanul lapított, hamúszürke színű [62. kép 1.].¹ (Átmetsz. 8. kép. 19.).

CV. lelet. (61. kép.) 80 czm. mélyen, a sír nyugati felében, a sír hossz tengelyére ferdén, egymáshoz párhuzamosan álló két lábcsont s ezek közt vas *ővcsatt* rombikus alakú és bronzszegecsekkel ellátott szíjszorító lemezzel (2., 4.). A felfedés alkalmával a karika és lemezes tagja ép formákkal összefüggött s egész hossza 9.5 czm. volt, felszedésénél azonban szétesett. Más mellékletet nem tartalmazott. A sír keleti feléből mindössze egyetlen mállott csont került elő. A sír tájolása Ny—K, mérete 160×80 czm.

CVI. sír. (61. kép.) Tájolása Ny—K, mérete 100×50 czm., mélysége 50 czm. Nyugati felében fiatal gyermek két fogá; más csont nem is került elő. A fogak közelében feküdt az ezüst sodronyból

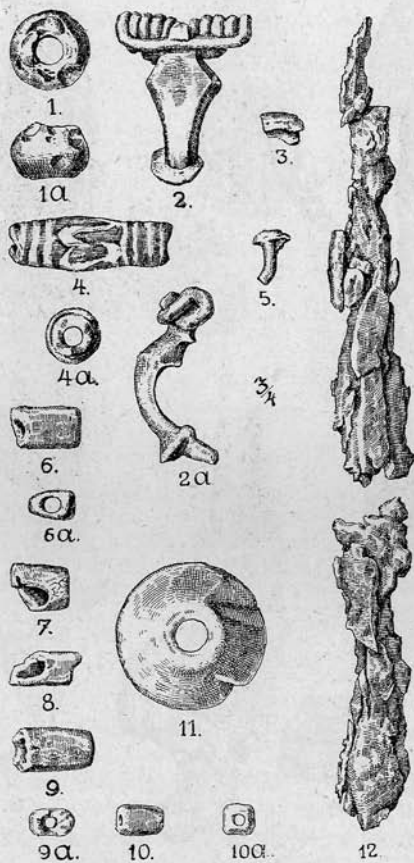

59. kép. Mellékletek a CII. sírből.
Fig. 59. Objets de la sépulture CII.

¹ A sír 1906 decz. 11-én került kibontásra, de a váratlanul nagy mennyiségben lehullott hó megakadályozott teljes felfedésében. 1907 jul. 15-én azonban felbontottuk s ekkor került elő a bögre.

készült *fülbevaló* (3.), távolabb, bronz csattkarikába fűzve, a másik hasonló alakú *fülbevaló*, és ezek mellett az ezüst *lemezpánt*, mely kés vagy más tárgy hüvelyének lehetett a saruja (5.); továbbá 1 drb. áttetsző fehér és egy barna üveg gyöngyszem. A bronzkarika, az egyik *fülbevaló* és a két gyöngyszem a be és kipakolás során elkallódott.

CVII. sír. 50 czm. mélyen DNy-ÉK tájolású bolygatott ember csontváz. A lábsontok egymáshoz párhuzamosan, eredeti helyzetükben feküdtek, ellenben a felső

60. kép. Mellékletek a CIII. sírből.
Fig. 60. Objets de la sépulture CIII.

iszapolt, mint az eddig látott edénykéek javarésze; külső felületén helyenként látszik, hogy firnises anyaggal kezelték; vállán a körülfutó mélyített vonal alatt függőleges vonalokból álló rácsiszolás csillog; talpa lapított (átmetsz. 8. kép. 17.).

CXI. lelet. Ny-K tájolású, 180×70 czm. méretű, 60 czm. mélyreható földfoltból semmi sem került elő.

testrészek csontjai részben hiányoztak, részben, mint pl. a vastagfalú koponya is — összetörve töredékekben heverték a sír nyugati felében. A sírűreg mérete 180×50 czm. Mellékletet nem tartalmazott.

CVIII. sír. Ny-K tájolású, 180×80 czm. méretű sírűregben 60 czm. mélyen ember lábszárcsont, a sír alján, 120 czm. mélyen a másik lábszárcsont. Különben a sírűreg üres volt.

CIX. sír. 160 czm. mélyre nyúló földfolt alján egy-két évődött csont és a sír nyugati végében koponya töredékek. Tájolása Ny-K, mérete 180×80 czm.

CX. sír. Tájolása Ny-K, mérete 150×70 czm. Űregében 45 czm. mélyen korongolt, barna égetésű, vörös törésű agyagedény néhány apró töredéke és pár csont darabka; 140 czm. mélyen, a sír fenéken lábszárcsont és koponyatöredék; nyugati végében *agyagedényke* [62. kép 2.]. Ez is szemcsés, bár valamivel finomabban

CXII. sír. 50 czm. mélyen barnásszürkére égetett-, szemcsés anyagú-, érdes felületű-, lapított talpú *agyagbögre* [62. kép. 3.] és emberi végtagokból származó csontok függőleges helyzetben; 85 czm. mélyen a sírűreg közepén mállott csontok, nyugati felében párhuzamosan álló karcsontok. A bögrén kívül más mellékletet nem tartalmazott. Mérete 190×80 czm., tájolása Ny—K.

CXIII. sír. Gyermeksír pár csontdarabkával, melléklet nélkül. Mélysége 50 czm., mérete 100×60 czm., tájolása Ny—K.

CXIV. sír. Ny—K tájolású-, 120×60 czm. méretű és 50 czm. mélyre hatoló földfoltból semmi sem kerül elő.

CXV. sír. Kevés csontmaradvány; a sír északnyugati sarkában köpüs vas *lándszahegy* (63. kép.). Pengéje a köpühöz viszonyítva rövid; közelében korhadt famaradványokat találtunk. A sír tájolása Ny—K, mélysége 80 czm., mérete 200×80 czm.

CXVI. sír. Sír alakú fekete földfolt nyugati felében, 1 m. mélyen körte alakú-, vékony falú *agyagbögre* [62. kép. 4.]; anyagát aránylag finoman iszapolták, kékes szürke színű külső felülete firnises anyaggal bevont, vállán keskeny barázda fut körül s e barázda felett függőleges vonalkák-, alatta

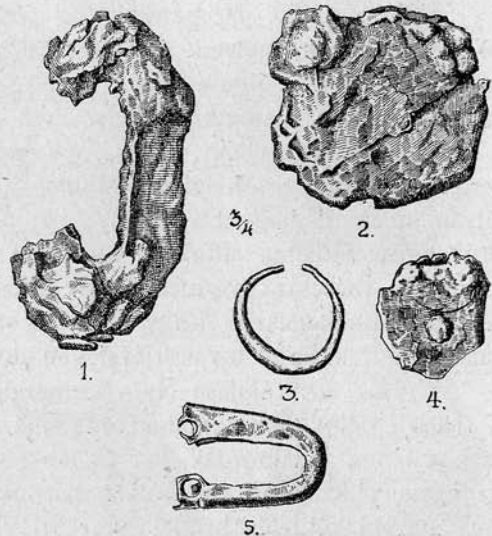
pedig egyenes vonalkákból formált hálódísz van rácsiszolva; talpa profilálás nélküli, lapított (átmetsz. 8. kép. 14.). A földfolt se csontot, se más mellékletet nem tartalmazott. Tájolása Ny—K, mérete 160×70 czm.

CXVII. sír. 120 czm. mélyen a sírűreg nyugati végében lábszár-csont. Más csont, vagy emlék nem került elő. Mérete 160×70 czm.

CXVIII. sír. Tájolása Ny—K, mérete 120×50 czm. 50 czm. mélyen pár csontszilánk társaságában kúpos fejű bronzszegecs; egyéb semmi.

CXIX. sír. 140×60 czm. méretű és 120 czm. mélyre nyúló földfolt alján fiatal egyén pár darabka évődött csontján kívül mást nem találtunk.

CXX. lelet. DNy—ÉK tájolású-, 150×60 czm. méretű és 60 czm. mélyre nyúló földfoltban semmit sem találtunk.

61. kép. Mellékletek a CV. (1., 2., 4.) és CVI. (3., 5.) sírból.

Fig. 61. Objets de la sépulture CV. (1., 2., 4.) et CVI. (3., 5.).

CXXI. sír. 90 czm. mélyen, a sírűreg közepén emberkoponya és mellette lábszárcsont, 110 czm. mélyen pár végtagból származó csont rendetlenül, minden melléklet nélkül. Tájolása DNy—ÉK, mérete 170×70 czm.

CXXII. sír. Fekete földfoltban semmi. Tájolása Ny—K, mérete 110×50 czm., mélysége 1 m.

CXXIII. sír. 80×40 czm. méretű-, Ny—K tájolású földfoltban 1 m. mélyen, annak nyugati végében kis *agyag bögre*. Bizonyára gyermek sír volt, melyből azomban csont nem került elő. A bögre anyag-, alak és korongolás tekintetében egyezik a XCII. és CIVa. sír bögréivel. Talpa ennek is lapított [62. kép. 5.].

CXXIV. lelet. Hossznégyszög alakú (120×50 czm.) földfoltban 30—80—90 czm. mélyen össze-visszahányt *lőcsontok* és pedig fogak, lábsontok és pár oldalborda. Társaságukban se embercsontot, se sír-mellékletet nem találtunk. A helyszínén azt a benyomást nyertük, hogy a lőcsontok talán a CXIX. vagy CXXV. sírből azok kirablása alkalmával kerültek másodlagos helyükre. Miután azonban a rendszeres feldolgozás folyamán mind nagyobb bizonyosságot nyert az a feltevés, hogy egyes sírok egész tartalma áldozatul esett a sírrablásnak és továbbá, hogy a kisebb méretű (gyermek) sírok általában sekélyebb mélységűek, valószínűbbnek látszik, hogy nem más sír tartozékai a lőcsontok, hanem fiatal ember kirabolt lovassírijával van dolgunk.

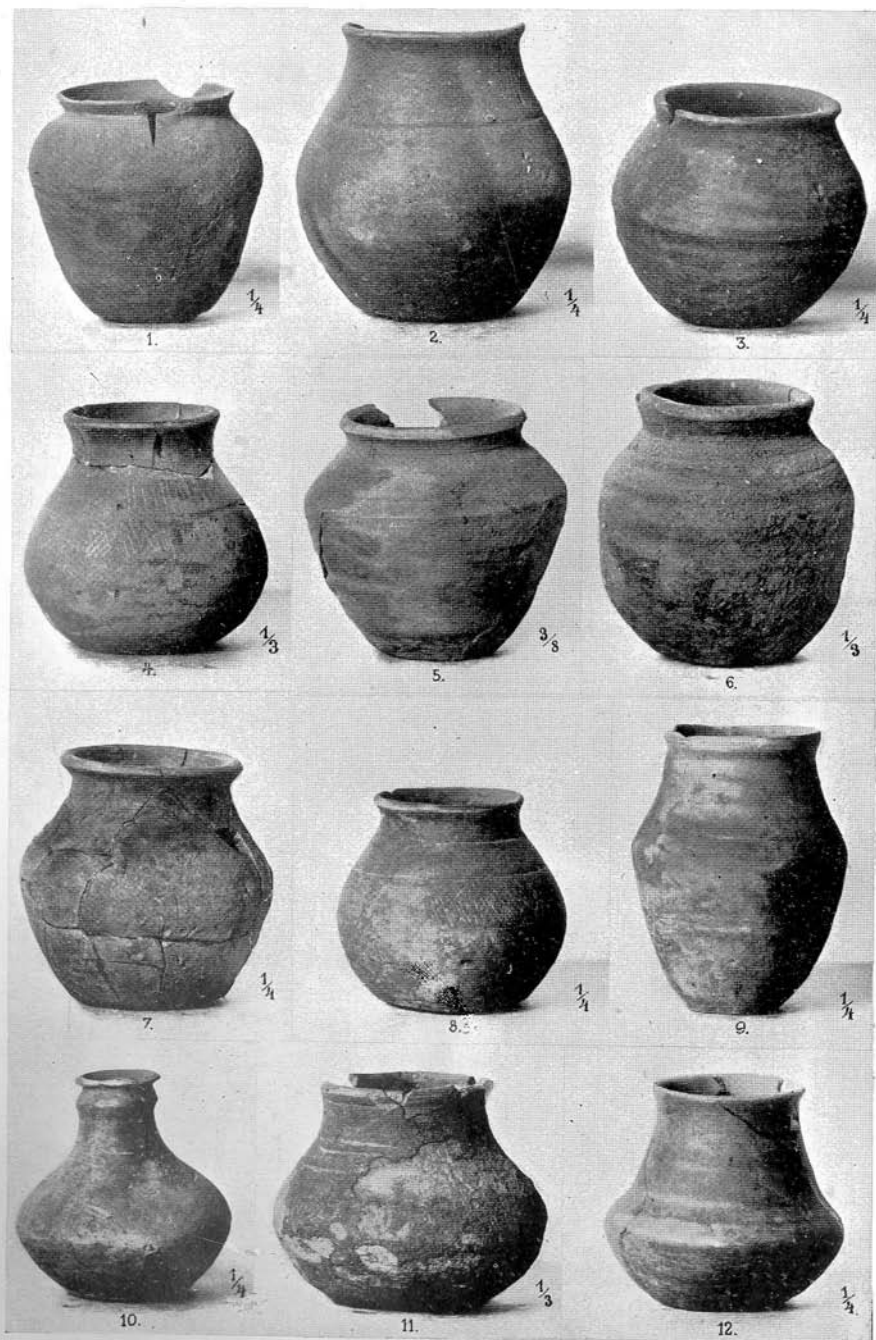
CXXV. sír. Tájolása Ny—K, mérete 180×70 czm., mélysége 1 m. A sírűreg délnyugati sarkában, medencze csontok alatt emberkoponya és közelében oldalbordák, kar és lábsontok egymáson keresztül-kasul. Az egyik vállcsonton vas *ővcsatt* háromszögalakú karélyos vaslemezzel, mely utóbbi két fejes bronzszegeccsel volt az övhöz erősítve (64. kép.). Egyéb melléklet nem került elő.

CXXVI. sír. Tájolása DNy—ÉK, mérete 140×60 czm. Nyugati felében 110 czm. mélyen embercsont maradványok, keleti felében semmi.

CXXVII. sír. (65. kép). Délnyugati végében 110 czm. mélyen pár emberfog, keleti felében 80 czm. mélyen korhadt emberi csont. Melléklet: a fogak közelében hasábos kéküveg *gyöngyszem* (1., 1a.). Tájolása DNy—ÉK, mérete 150×60 czm.

CXXVIII. sír. (65. kép). Felnőtt ember bolygatott sírjában pár rendetlenül álló csont között hosszú *vaskés* (2.), *ővcsatt* karélyos vaslemezenek és a *vas szíjvégnék* bronzszegecsekkel ellátott töredéke (3., 4.). A sírűreg nyugati végében félkör alakban kifelé hajló vöröses réteg, mely korhadt faanyagtól? származott. Tájolása DNy—ÉK, mérete 150×60 czm.

CXXIX. lelet. Ny—K tájolású-, 170×70 czm. méretű-, 1 m. mély földfolt nyugati felében *agyag bögre* [62. kép. 6.]. Se csont, se más

62. kép. Agyagedények az alábbi sírokból:
 Fig. 62. Vases d'argiles sépultures ci-dessous :

CIVa.	CX.	CXXII.
CXVI.	CXXIII.	CXXIX.
CXXX.	CXXXI.	CXXXVI.
CXXXVII.	CXL.	CXLVI.

melléklet nem került elő. A bögre szemcsés anyagú, korongolt; felülete érdes, talpa lapított; színe barnásszürke, helyenként kormos.

CXXX. *sír.* (65. kép). DNy—ÉK tájolású sírgödör (160×70 czm.) közepe táján 110 czm. mélyen két emberi csont, délnyugati végében pár fog. A csontok közelében keskeny pengéjű *vaskés*, (5.), *vas csattkarika* töredék és korongolt *agyag bögre* [62. kép. 7.]. Ez utóbbinak anyag szemcsés, felülete érdes, foltos égésű, barnás fekete színű; talpa lapított, díszítés nélküli.

CXXXI. *lelet.* Ny—K tájolású földfolt (180×80 czm.) keleti szélétől 1 m. mélyen *agyag bögre* [62. kép. 8.]. A földfolt se csontot, se más mellékletet nem tartalmazott. A bögre finoman iszapolt agyagból való, vékony falú; külső felülete firnises anyaggal bevont; alakja, talpképzése, díszítése egyezik a CXVI. *sír* bögréjével, mégis azzal a különbséggel, hogy ennél a vállat két barázda határolja, de a két barázda közt itt is függőleges vonalából álló rácsiszolás látható; az alsó barázda alatti hasirészt pedig rácsiszolt hálódísz tölti ki.

CXXXII. *sír.* DNy—ÉK tájolású gyermek *sír* délnyugati végéből csupán egy drb. fogroncs került elő. A földfolt mérete 100×50 czm., mélysége 50 czm.

CXXXIII. *sír.* 160×80 czm. méretű sírűregben 40 czm. mélyen hanyatt fektetésnek megfelelő természetes helyzetben jobboldali lábcsonatok, rendetlenül pár csont és koponya töredék. A földfolt 60 czm. mélyre nyúlt le, de az említett csontokon kívül mást nem tartalmazott.

CXXXIV. *sír.* Mérete 180×70 czm. Nyugati felének egyik szélén két évődött csont, keleti felében semmi. Melléklet semmi.

CXXXV. *sír.* Gyermek *sír*. Nyugati végében 1 m. mélyen pár fog és karcsont töredék. Mellékletet nem tartalmazott.

CXXXVI. *sír.* 190×90 czm. méretű sírűreg keleti végében 80 czm. mélyen *agyag edény* [62. kép. 9.], déli szélén, a *sír* közepe táján, 90 czm. mélyen ember karcsont, 1 m. mélyen rongált

63. kép. Vas lándzsahegy a CXV. *sír*ből.
Fig. 63. Lance en fer de la sépulture CXV.

koponya s ugyane mélységben, a sír keleti felében egymáshoz párhuzamosan álló lábszárcsontok. A lelet körülmények e sírnál is messzemenően bizonyítanak a sírbolygatás mellett. Egyetlen melléklete az *agyag bögre*, mely a CXXXI. sírban találthoz hasonlóan finomul iszapolt agyagból korongon készült, hamúszürke színű; külső felülete firnises anyaggal kezelt, de díszítetlen. Talpa ennek is profilálás nélküli, lapított (átmetsz. 8. kép. 6.).

CXXXVII. Ny—K tájolású-, 180×70 czm. méretű és 130 czm. mély sírűreg alján, annak északnyugati sarkában félkörben nyugatra kihajló 30—40 czm. hosszú keskeny vöröses folt, mely bőr, vagy fa maradványa lehetett. Hasonló jelenséggel még a CXXVIII. sírnál találkoztunk. E vöröses folt közelében *agyag korsó* és 1 drb. edénytöredék. Egyebet a sírűreg nem tartalmazott. A *korsó* [62. kép. 10.] hamúszürke színű korongolt, kissé kajsza, kopottas külső felületén a firnises anyag helyenként csillog. Készítője a nyakrészen az edény testéből bordát dudorított ki; talpa lapított. Az edénytöredék a korsóval hasonló anyagú és technikájú, de külső felületén zeg-zúg vonalas rácsizolás csillog (A korsó átmetsz. 8. kép. 10.).

64. kép. Vas övcsatt a CXXV. sírból.
Fig. 64. Boucle en fer de la sépulture CXXV.

CXXXVIII. sír. Ny—K tájolású-, 190×80 czm. méretű és 120 czm. mélyre hatoló földfoltból semmi sem került elő.

CXXXIX. sír. A Ny—K tájolású-, 110×50 czm. méretű-, 80 czm. mély sírűreg se csontot, se sírmellékletet nem tartalmazott.

CXL. sír. (66. kép). Tájolása Ny—K, mérete 180×70 czm., mélysége 1 m. A sír közepe táján, 30 czm. mélyen *lófogak*, keleti végében 80 czm. mélyen *agyagedény*, nyugati végében emberi alsó állkapocs közelében emberfogak, néhány karcsont töredék és korong alakú agyag orsógomb (1., 1a.). A bögre [62. kép. 11.] külső felülete nagyrészt lepatogott, ami tökéletlen iszapolásra és égetésre vall. Egyébként gondosan korongálták. Talpa lapított.

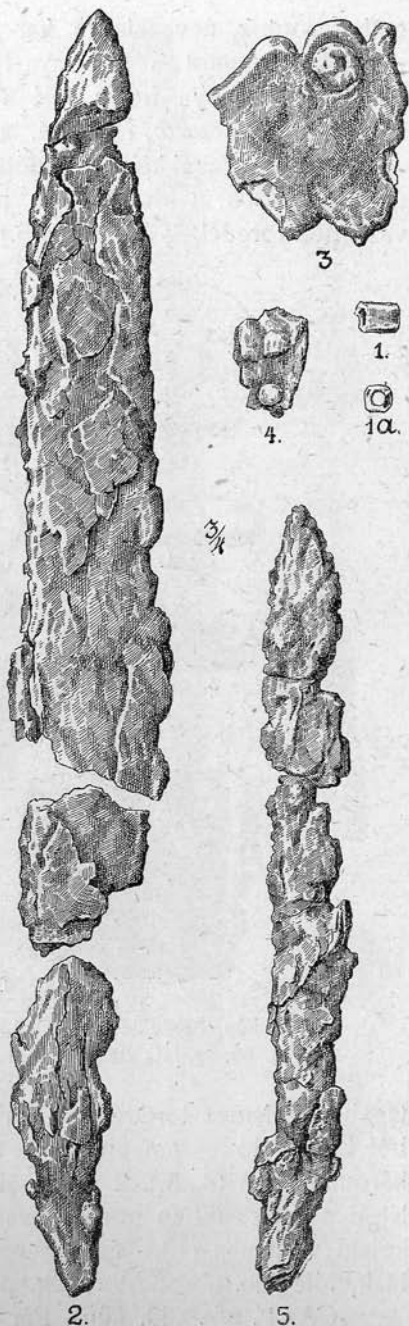
CXLI. sír. (66. kép). Tájolása Ny—K, mérete 190×80 czm. Keleti felében 30 czm. mélyen *bronz stilus* rovátkolt díszítéssel (7.), közelében a bal czombcsont és jobb lábszontok hanyatt fektetésnek megfelelő párhuzamos helyzetben úgy azonban, hogy a bal czombcsont 10 czm.-rel magasabban feküdt, mint a jobb lábszontok. Ezek közelében rombikus alakú vas *szíjvég* töredék tompított élekkel, 3 bronzszegecs-

csel (2.); vas csattkarika és bronzszegecses szíjvég töredék (6.); kúpos fejű bronzszeg (5., 5a.). A sír nyugati felében 70 czm. mélyen, a sír hossz tengelyére ferdén, de egymáshoz párhuzamosan álltak az alkarcsontok. A többi csont hiányzott. A medenczecsontok helyén bronz *fülönfüggő* (4.), melynek vékony sodronykarikájához alatt gömbös végű csüngő van hozzáfórasztva, mely utóbbinak a karikával érintkező része négy apró gömböcskére tagozódik.

CXLII. sír. (67. kép). Nyugati felében, a medenczecsontok alatt czombcsont, ezek felett kis helyre összeszorítva kar és gerinczsontok, köztük bronzszegecses vaslemez töredék (övecsatt része?) (5.); a sír keleti felében lábszárcsontok egymáson keresztbe téve, felettük 3 drb. köpüs, szakállas *vasnyílhegy* (1., 2., 4.), 1 drb. tüskés, háromszárnyú *vasnyílhegy* (3.); a csontok alatt keskeny pengéjű, köpüs *vas lándzsahegy* (7.); e mellett kerti- vagy éti csiga kagylója (*Helix pomatia*), közelében *vaskés* hiányos töredékei (6., 8.). Mindezen emlékek a sírűreg alján 70—100 czm. mélyen, 30 czm. vastag rétegben feküdtek, ami kétségtelen bizonyítékát szolgáltatja annak, hogy a sírbolygatás mennyire határtalan volt.

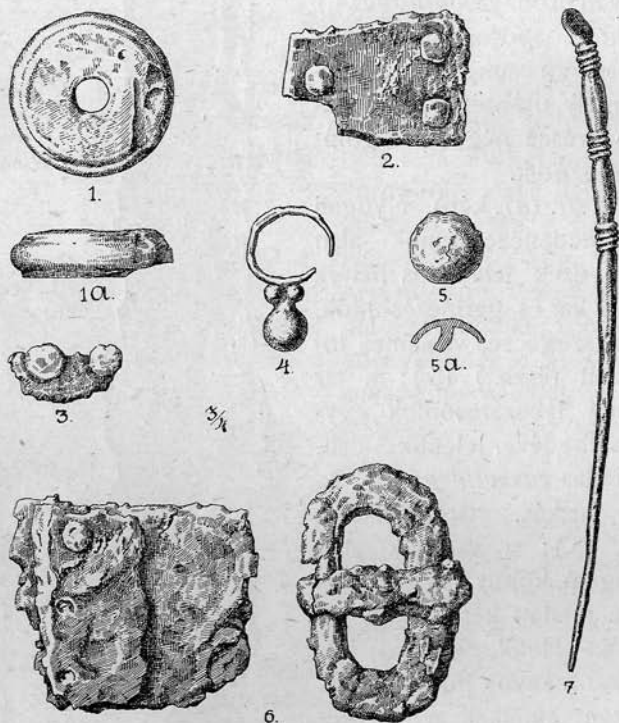
CXLIII. sír. 150 × 60 czm. méretű. Ny—K tájolású és 90 czm. mélyre nyúló földfolt semmit sem tartalmazott.

CXLIV. sír. (68. kép). DNy—ÉK tájolású, 220 × 160 czm. méretű és 130 czm. mélyre nyúló földfolt hosszúságára keresztbe fektetett

65. kép. Mellékletek a CXXVII. (1., 1a.), CXXVIII. (2.—4.) és CXXX. (5.) sírból. Fig. 65. Objets de la sépulture CXXVII. (1., 1a.), CXXVIII. (2.—4.) et CXXX. (5.)

embercsontok, nevezetesen kar- és lábcsonatok. A medence-, lábfej-csontok, valamint a koponya hiányoztak. A meglevő csontok a lábfejek és koponya helye felé rézsutosan lefelé nyúltak. Közelükben találtuk a *bronzcsattot* (1., 1a.), a kisebb (2.) és nagyobb (9.) vas *szíjvéget* bronz szegekkel; az utóbbihoz tartozó öv szerelékei lehettek, mint boglárók, a derékszögű parallelogramma alakú bronzszegeces vaslemez töredékek (8., 12., 15.) és mint az övcsatt nítolt tagja a vas-

66. kép. Mellékletek a CXL. (1., 1a.), és CXLI. (2.—7.) sírból.
Fig. 66. Objets de la sépulture CXL. (1., 1a.), et CXLI. (2.—7.).

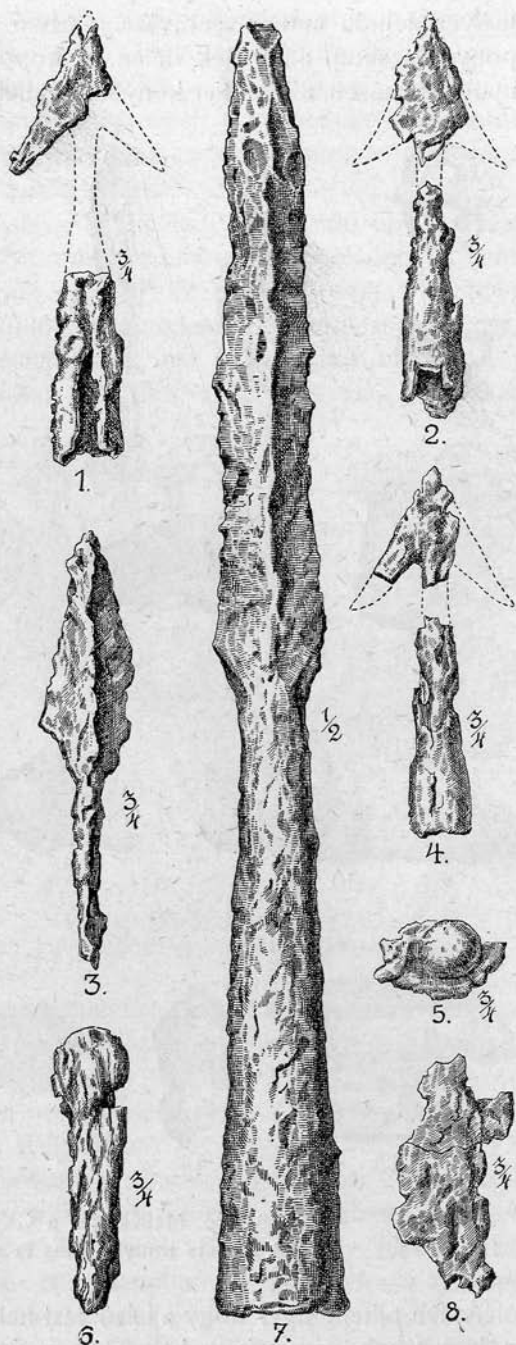
tagabb vaslemez töredék (7., 11.); a sírűreg nyugati szélén egy csomóból került elő — amennyire a töredékekből megállapítható — 2 drb. háromszárnyú (3., 5.), 2 drb. szakállas (4., 6.) *vas nyílhegy* és ezek közeléből a széles ívben görbülő vastag *vasabroncs* (10.)-, továbbá a faburkolatú vaslemez (13.)- és a hengeres vaspálcza töredék (14.). Ez utóbbiak, főleg az abroncstöredék, puzdra szerelékei lehettek.

CXLV. sír. (69. kép). Pár nagyon évődött embercsont társaságában bronz *csattkarika* (1.) és több apró vastöredék (2—8.), melyek részben *öv szerelékei* (2. 4.), részben szerszám tartozékai (3., 5—8.) lehettek. Tájolása DNy—ÉK, mérete 150 × 60 czm., mélysége 120 czm.

CXLVI. sír. 80 czm. mélyen, a sír keleti felében pár évődött embercsont közelében *agyag bögre* [62. kép 12.]; finomabban iszapolt agyagból korongolták; vékony falú, körte alakú; firnises anyaggal kezelt külső felületét a hosszú nyakon egymástól 2—2½ czm. távolságban párhuzamosan vont, vízszintes irányban körülszaladó három rácsiszlott sáv tagozza és a két felső sáv közti szalagos felületre rácsos vagy hálós dísz, a második és harmadik sáv közti felületre egymáshoz párhuzamos, többé-kevésbé függőleges vonalkákból álló dísz- és végre a legalsó sáv s az edény legnagyobb kihasadása közti részre ismét hálós dísz van rácsiszlolva; pereme megvastagodás nélküli és alig hajlik ki, talpa lapított; színe sötét szürke. (Átmetsz. 8. kép 7.) — A sír mérete 180×70 czm., tájolása Ny—K.

CXLVII. sír. NyÉNy—KDK tájolású sírűreg délkeleti végében hanyatt fektetésnek megfelelő természetes helyzetben magukban álló ember lábsontok, a többi csont hiányzott. Melléklet: a bal lábszárcsont külső oldalán égetett agyag orsógomb.

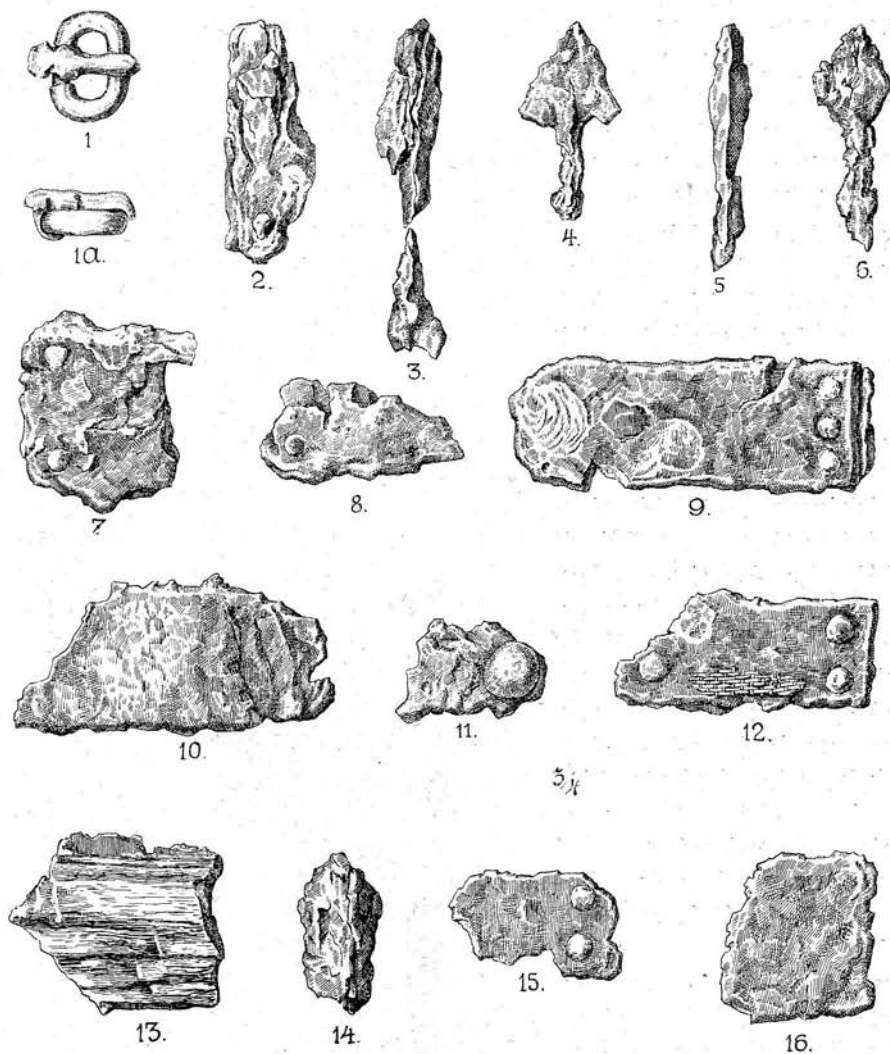
CXLVIII. sír. É—D irányú sírűregben, 50 czm.

67. kép. Mellékletek a CXLII. sírból.

Fig. 97. Objets en fer de la sépulture CXLII.

mélyen felnőtt ember csontváza részben zsugorított helyzetben. A koponya északon, a lábfejek délen. A koponya jobb oldalra dőlve arccal nyugatra nézett, a jobb kar könyökből kifelé hajlítva, a bal alkar a hasüreg

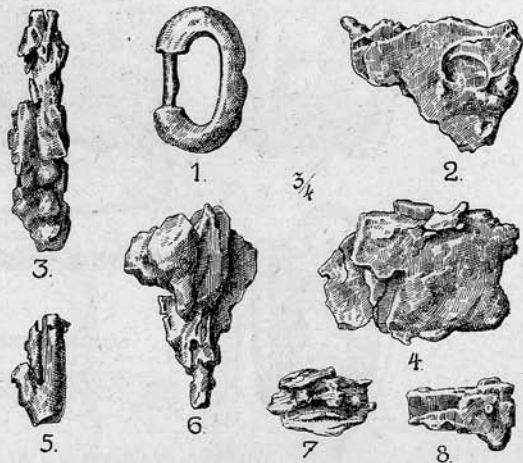
68. kép. Mellékletek a CXLIV. sírból.
Fig. 68. Objets trouvés dans la sépulture CXLIV.

főlé vetve pihent úgy, hogy a felső test helyezete hanyatt fektetés mellett szól. A lábak zsugorított helyzetben úgy feküdtek, hogy a térdben felhúzott lábak baloldalra eldőlték s így a bal láb a jobb láb alá került. A zsugorítás mértékére jellemző, hogy a felnőtt ember sírjának mérete $110 \times$

60 czm. Mellékletet nem tartalmazott. Ez utóbbi jelenség, valamint a sekély mélység és a bolygatatlanság, amely arról tanuskodik, hogy a sír a földszínen nem volt megjelölve — amellet szól, hogy ez esetben a zsugorítás okát tér-, illetve munka kimélésben kereshetjük. A csontok jó fenntartása kizárja, hogy e temetkezés népvándorláskori temetőnk átlagos korát megelőző időből származna.

CXLIX. sír. (70. kép). Ny—K tájolású-, 190 × 80 czm. méretű földfolt nyugati felében, 30 czm. mélyen ember lábszárcsont, 90 czm. mélyen *vaslakat*, 1 m. mélyen rendetlenül szétszórt ember koponya töredékek és egyéb embercsontok. A medencze csontok bronz patinától voltak zöldesek, de a fémtárgyakat már nem találtuk meg.

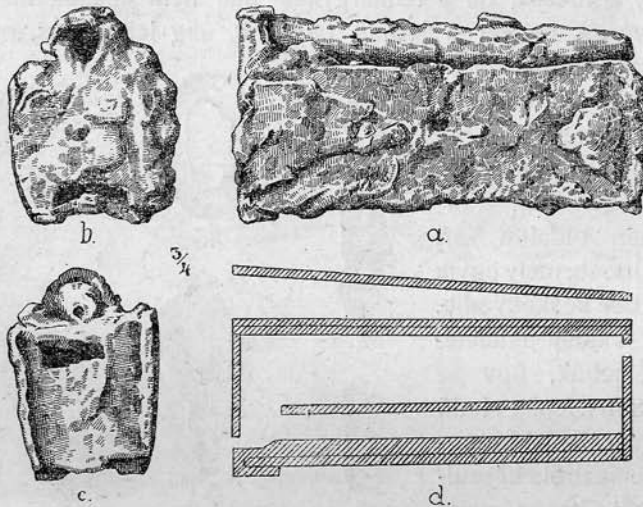
A vastárgy, melyet a sírban találtunk, alig lehet más, mint lakat, vagy tolózár, melynek analogiáit a kora középkori régészeti emlékek közt — más formában ugyan — de gyakran megtaláljuk. Formája minden oldalon zárt négyoldalú hasáb, mely egyik vége felé kissé keskenyedik. Amennyire oxidált felületéből megítélhetjük, úgy az oldal-, valamint a fenék-, fedő és a végek zárólapjai külön-külön vaslemezről készültek, melyeket bronz vagy réz segítségével ragasztottak össze. Az elülső, szélesebb zárólaphoz két oldalt három-

69. kép. Mellékletek a CXLV. sírból.
Fig. 69. Objets de la sépulture CXLV.

szög alakú nyúlványok csatlakoznak, melyeket a lakat két oldalfalára ráhajlítva szintén bronz, vagy réz segítségével forrasztottak azokhoz, hogy a lakat szilárdsága ez által is kellően biztosíttassék. A fedőlap közepére háromszög alakú nyílással bíró hengeres hüvely van erősítve, amelynek elkeskenyedő hátsó végén kis kerek lyuk látható. Az elülső zárólap alja (b.) a lemezes rugókkal ellátott zárórúd (hiányzik) felvételére hosszukás nyílással van ellátva, mely a lakat belsejében, a fenéklapra erősített és két osztásúnak látszó hüvelybe vezet. Ez a hüvely hátul a keskeny zárólaphoz támaszkodik, elől azonban — amennyire a keskeny nyíláson át kivehető, — a széles zárólap és a hüvely kezdete közt mintegy 1½ czm.-nyi térköz van. A záródugattyú, mely a hosszukás nyíláson át e hüvelybe hatolt, — a nyílás alakja után ítélve, — csak alsó lapján volt két lemeZRUGÓVAL ellátva, melyek a záródugattyút

betolás után a nyílás pereme fölé emelték s minthogy a lakat felső lapjához erősített hüvelybe járó pálcza a záródugattyúval egy tagot (C vagy □ alakú) alkotott, ez utóbbi betolásával a lakat bezárult s csak a rugók kellő összenyomása után lehetett a zárórudat ismét eltávolítani, vagyis a lakatot kinyitani. A nyitás a legtöbb lakatnál úgy történt, hogy ugyanazon nyíláson, de az ellenkező oldalról dugták be a rugók összenyomására szolgáló kulcsot. Így találjuk azt a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött tolózáraknál is.¹ A mi példányunknál azonban más az eset, mert a lakat belsejében levő hüvely, amint láttuk — zárt hüvely, melybe az ellenkező oldalról nem lehetett

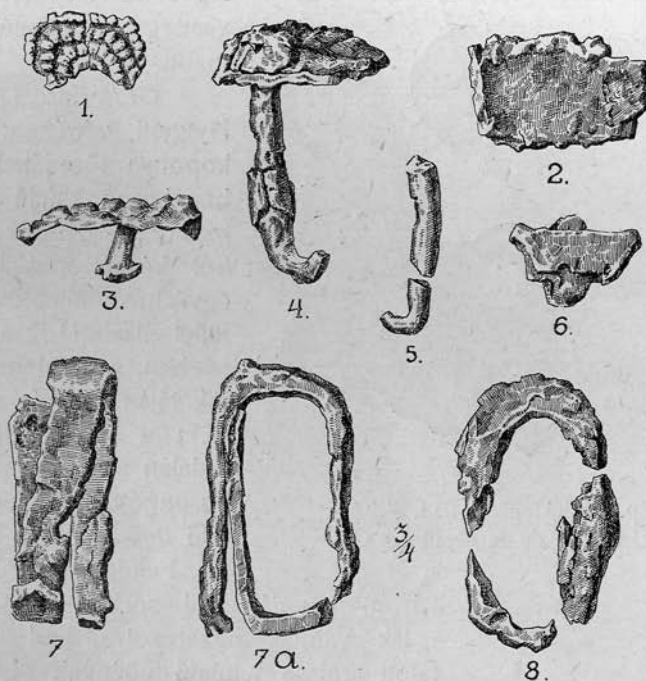

70. kép. Vaslakat a CXLIX. sírból.
Fig. 70. Cadenas en fer de la sépulture CXLIX.

kulcsot dugni. Van azonban lakatunk hátsó, keskeny zárólapján (c.) fent egy nyílás, mely első látásra esetlegesnek látszik, ami onnan van, hogy felső része kipattant s így az eredetileg hosszukás és méreteiben az elülső nyílással egyező nyílás eredeti alakját elveszítette. Van továbbá egyik oldalfalon, ez utóbbi nyílás aljával egy magasságban egy kis méretű négyzetes lyuk (a.), melyet elhelyezésénél és határozott alakjánál fogva szintén nem tarthatunk esetlegesnek annál kevésbbé, mert a lakat falai elég épek, sértetlenek. A lakat kinyitása csakis a hátsó nyíláson át történhetett, még pedig az oldalfali lyuk segítségével, de hogy milyen módon, biztosan meg nem állapíthatjuk. Mindenesetre a raffinált lakatok egy nemével van dolgunk, melynek közvetlen analogiáját nem ismerjük.

¹ Hampel József: A régibb középkor emlékei Magyarhonban. Budapest, 1894. I. rész. XXXXVI. t.

CL. sír. (71. kép). DNy—ÉK tájolású földfolt nyugati felében 115 czm. mélyen *vas csattkarika* töredékei (8.), 150 czm. mélyen rendszerenül széthányt *lócsontok* közt: trébelt díszítésű *bronzlemezke* (1.); 1 drb. visszahajlított végű, lemezesfejű *vasszeg* (4.); hasonlóak töredéke (5.); hasonlóan nagy fejű, de rövidebb tuskével bíró *vasszeg* (3.), melyeknek mindenike fába volt beverve. Előkerült továbbá a felhajtott szélű hosszukás *vaslemez* (2.), mely sima lapján szintén farostokat konzervált s ugyancsak fára volt felhúzva a szalagvasból készült és

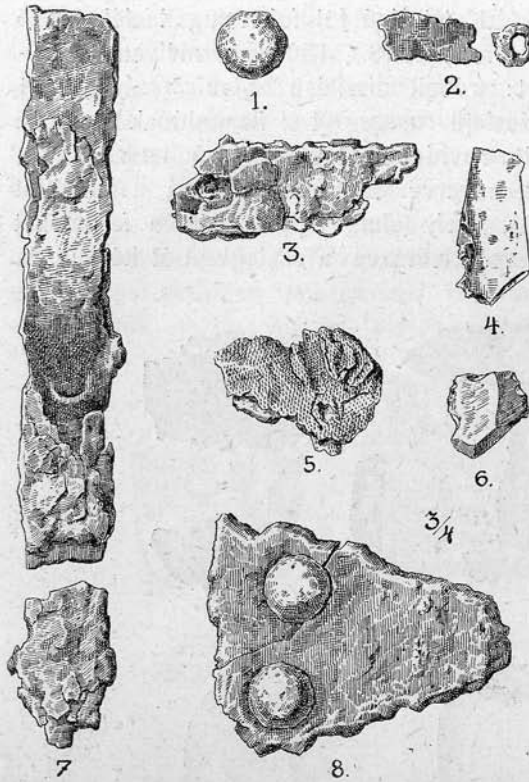

71. kép. Fém mellékletek a CL. sírból.

Fig. 71. Objets de la sépulture CL.

végeivel ellentétesen áthajló gyűrű (7., 7a.). A szeg hosszúsága a gyűrű által körülvett fatárgy vastagságának megfelel, de hogy miféle fatárgynak lehettek szerelékai alig állapíthatjuk meg.

CLI. sír. (72. kép). Tájolása Ny—K, mérete 220×120 czm., mélysége 120 czm. A sírűregben 90 czm. mélyen bronz *szegecs* tömör, kúpos feje (1.); a sír alján szétszórt embercsontok közt, a sír keleti végében, S alakra görbülő *szalagvas* (7.); fába vert *vasszeg* töredék; átlukasztott *bronzlemezke* töredéke (2.); a sír közepe táján *ővsatt* háromszög alakú lemezes tagja két bronzszeggel (8.), fehérés *üvedarabka* (4.), kova (6.), *vaspálczikához* tapadó bőrmaradvány (3.), szövettarabot

72. kép. Mellékletek a CLI. sírból.
Fig. 72. Objets de la sépulture CLI.

konzervált *vasleméz* bronzszegeccsel (5.); a sír nyugati végében korongolt *agyag bögre*; sötétszürke külső felülete firnises anyaggal kezelt, talpa lapított [74. kép. 1.]. Az S alakra görbülő szalagvas talán puzdra vagy tegez vasaláshoz, a többi vastárgy övszerelékhez tartozott.

CLII. sír. (73. kép). Nyugati végében, emberkoponya töredékek közelében korongosfejű *bronzszegecs* (2., 2a.), bronz sodronyból készül ovális *karika* egyik hosszanti oldalán kerek füllel ellátva (1.); a sír keleti felében, a medencze csontok táján *vaskés* töredékei (3.); a jobb lábfej külső oldalán szemcsés agyagból korongolt, repedezett felületű *agyag bögre* [74. kép. 2.]. Felülete érdes, nyakára

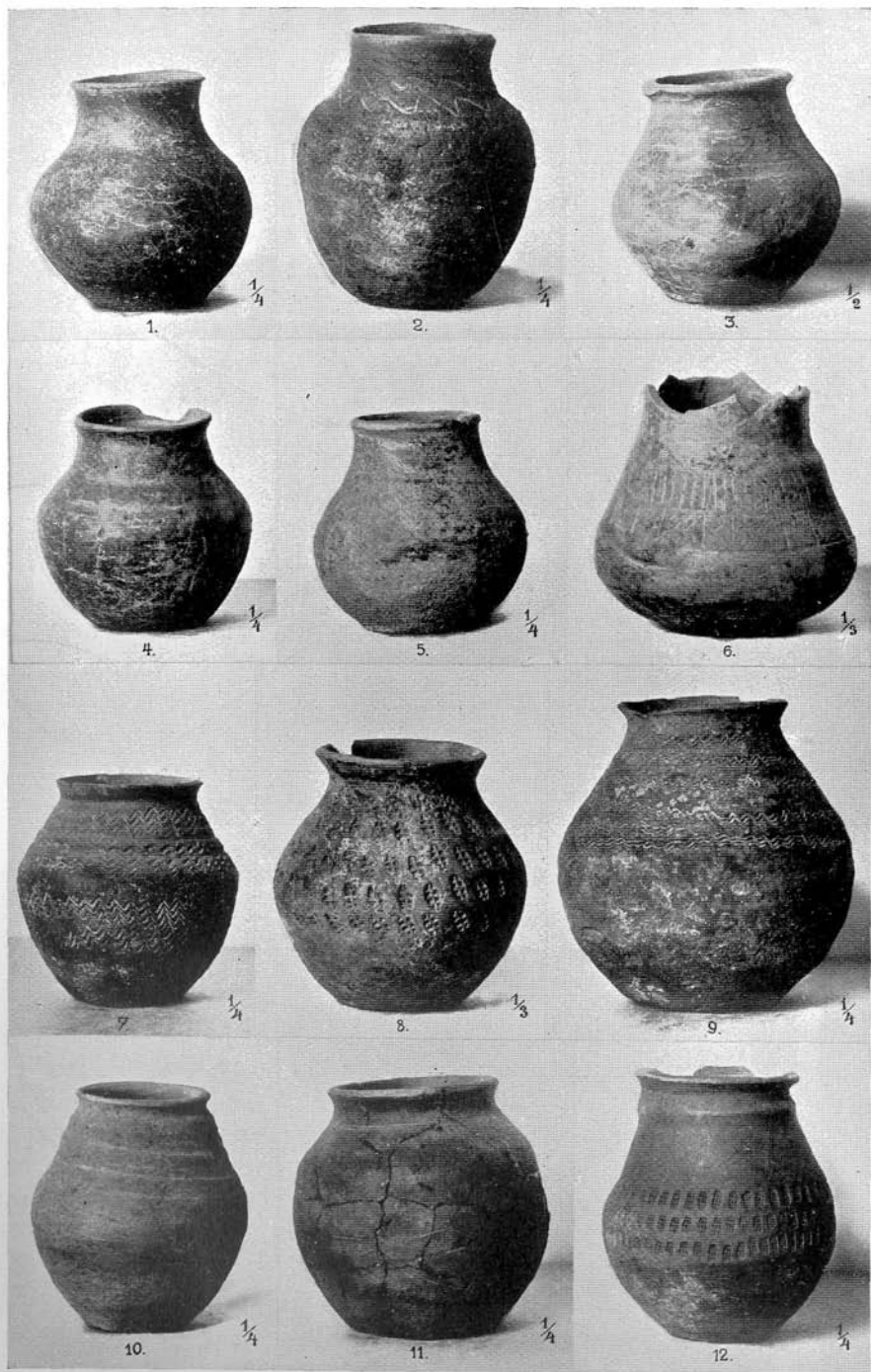
három egymásfeletti sorban zeg-zúg vonalak vannak bekarcolva, ami az eddig látott firnises felületű edények díszítésének technikai változata; talpa gömbölyded. A sír tájolása DNy—ÉK, mérete 160×80 czm., mélysége 110 czm.

CLIII. sír. ÉK végében emberkoponya, közepe táján lábszárcsont. A többi csont hiányzott. Melléklet semmi. Mérete 130×60 czm., tájolása DNy—ÉK, mélysége 75 czm.

CLIV. sír. 30 czm. mélyen *lófogak*, 40 czm. mélyen *ló oldalborda*, 90 czm. mélyen *nehány szétszórt embercsont* minden melléklet nélkül. A sír tájolása Ny—K, mérete 180×70 czm.

73. kép.
Mellékletek a
CLII. sírből.
Fig. 73.
Objets de
la sépulture
CLII.

74. kép. Agyagedények az alábbi sírokból :

Fig. 74. Vases d'argiles des sépultures ci-dessous :

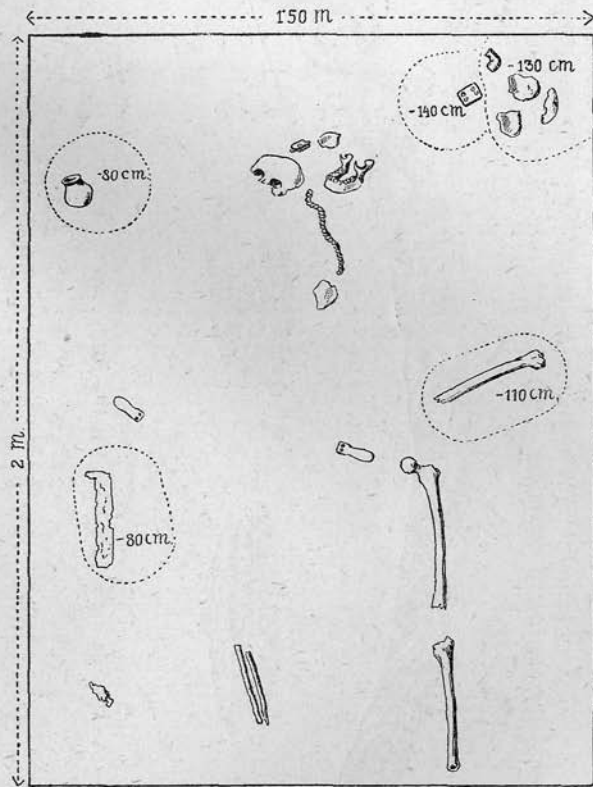
CLI.	CLII.	CLVII.
CLIX.	CLXIV.	CLXVI.
CLXVII.	CLXVIII.	CLXXI.
CLXXIII.	CLXXV.	CLXXX.

CLV. sír. DNy—ÉK tájolású-, 110×50 czm. méretű-, 90 czm. mély földfolt emléket nem tartalmazott.

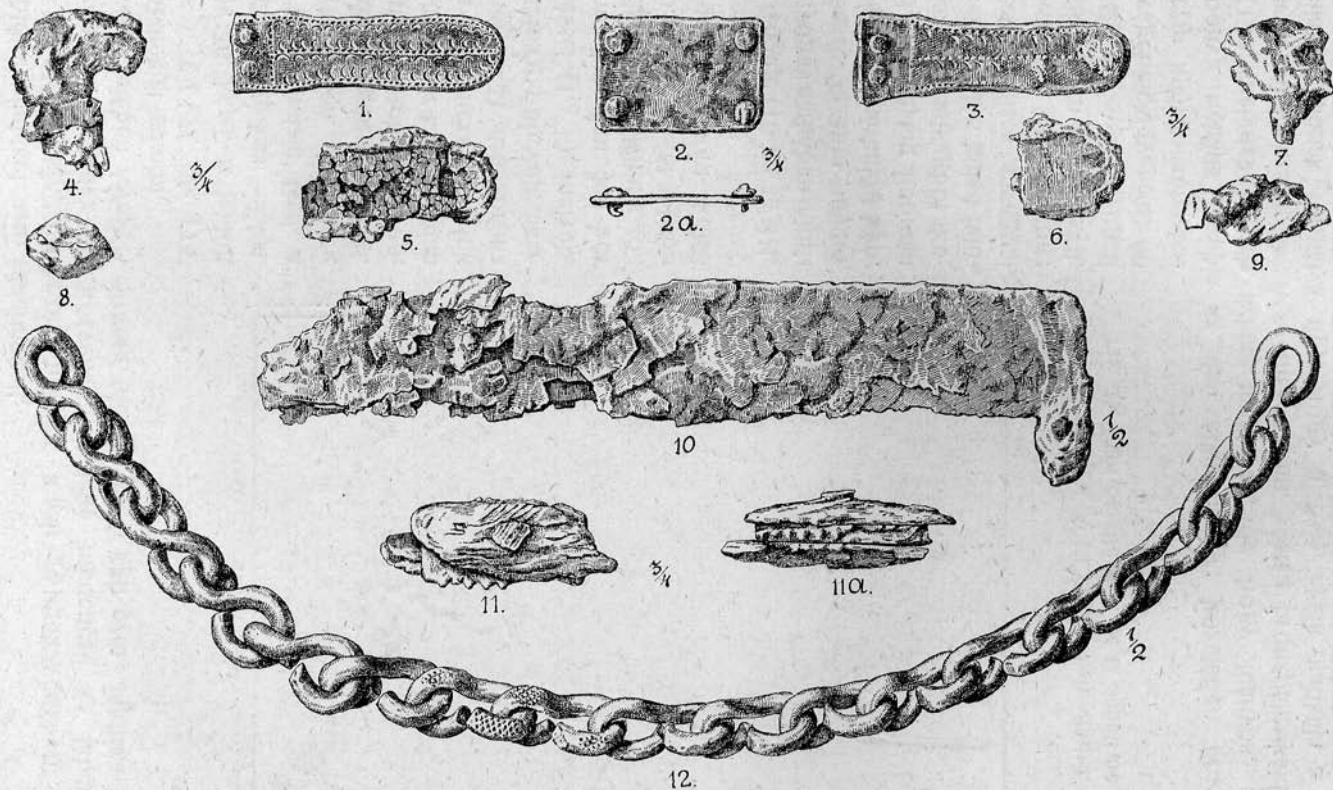
CLVI. sír. 110 czm. mélyen, a sír nyugati végében emberkoponya töredék és közvetlen mellette medence és lábsontok; keleti felében *lófog*. A sírűreg mérete 250×180 czm., tájolása Ny—K. Melléklet semmi.

CLVII. sír. (75. és 76. kép). A feldult sírok tipikus alakja. Helyszínrajzát lásd a 75. képen. A sírűreg keleti végében 80 czm. mélyen ember lábsontok; a sír közepe táján a medence csontok helyén 2 drb. bronz *szíjvég* ponczolt díszítéssel (1., 3.), melyekhez tapadtan két bőr darabkát találtunk (5., 6.). Körülbelül a jobb medencecsont külső szélén vas *kézvonó* pengéje (10.), a sír délnyugati sarkában mindössze 58 mm magas agyagpohárka [74. kép. 3.]; aránylag finoman iszapolt anyagból korongolták s külső felületét firnises anyaggal kezelték, talpa lapított; díszítetlen (átmetsz. 8. kép 4.). A sír nyugati végében, ugyancsak 80 czm. mélyen emberkoponya néhány darabja az alsó állkapoccsal; közelében *bronz-láncz*

(12.), melynek 17 drb. szeme meg van, de hogy hiányos, mutatják a végső lánczszemek. A szemek 6 mm. vastag bronzpálczikákból 8-as alakra vannak formálva úgy, hogy a 8-as egyik karikája a másikra keresztbe áll. Néhány lánczszemen szövet lenyomatok láthatók. A láncz közeléből való a *csontfésű* töredék (11., 11a.), mely a XCI. sírban

75. kép. A CLVII. sír helyzetrajza.
Fig. 75. Plan de situation de la sépulture CLVII.

76. kép. Fém és csont mellékletek a CLVII. sírból.
 Fig. 76. Objets trouvés dans la sépulture CLVII.

lelt fésűvel azonos alakú és szerkezetű lehetett. Ugyancsak innen való a mogyoró nagyságú olvasztott üvegszerű anyag (8.). Más nibeauból, 110 czm. mélyről került elő az egyik karsont, míg a koponya néhány töredéke a sír északnyugati sarkában 130—140 czm. mélyen feküdt a vas *csatkarika* töredék (4.) és a derékszögű paralelogramma alakú bronz *szíjboglár* (2., 2a.) társaságában. A sír tájolása Ny—K, mérete 200×150 czm., mélysége 130 czm.

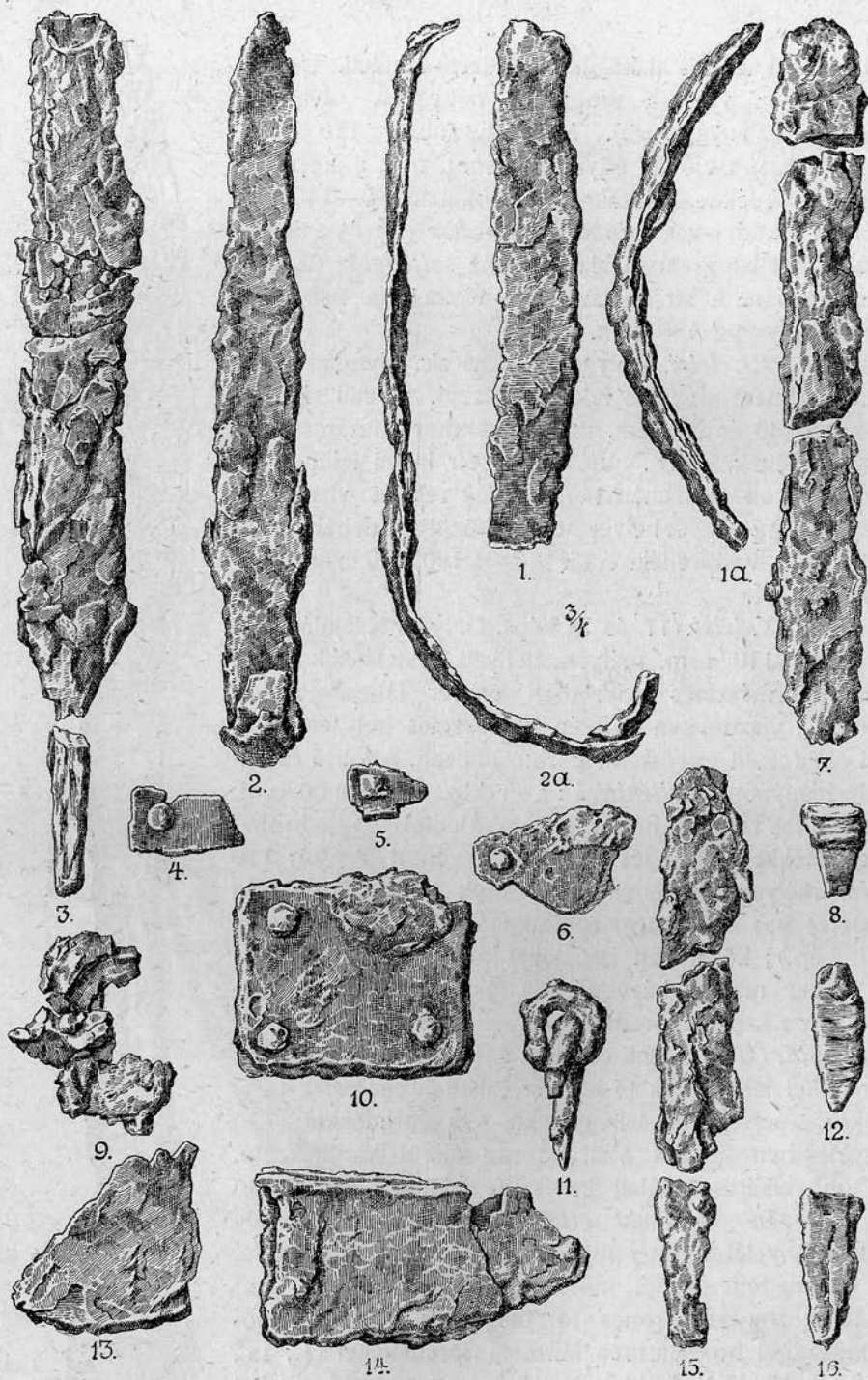
CLVIII. lelet. Bolygatott lovas sír. Nyugati végében csaknem egymás felett, 20 czm. niveau különbözettel (40 és 60 czm. mélyen) ember lábszárcsontok alsó részének 2 drb. töredéke; a sír keleti felében 80 czm. mélyen összehányt *lőcsontok* részint vízszintes, részint függőleges helyzetben s közöttük néhány alakatlan apró vastöredék. A sír mérete 190×80 czm., tájolása Ny—K.

CLIX. lelet. (77. és 78. kép). DNy—ÉK tájolású sír-üregben 110 czm. mélyen hanyatt fektetésnek megfelelő természetes helyzetben ember lábsontok és azokhoz viszonyítva szintén természetes helyzetben a két alkarcsont egymással párhuzamosan. A többi csont-rész hiányzott. *Mellékletek:* a sír közepe táján 80 czm. mélyen vas *szíjcsatt* háromszög alakú lemezes tagja bronzszegecsekkel, felszedés alkalmával szétört (6., 9.); 110 czm. mélyen, a medence csontok helyén, keresztbe fektetve vas *lándzshegy* rombikus átmetszetű pengével (77. kép.); közelében farostokat konzervált 3 drb. lapos vastüske, melyek kézvonó vas részei lehettek (8., 12., 16.); vas *szíjvég* töredék (14.) és hossznégyzetes vas *szíjboglár* (10.); a fenti csatához tartozó szíj *boglárjának* töredékei lehetnek a (4—5.) sz. alatti *bronzlemez* töredékek, melyek a késhegy alakú vas töredékkel (13.) egyetemben szintén a sír közepe tájáról kerültek elő. A jobb alkarcsont alatt keresztbe feküdt a *vaskés* (3.) és a végén *karikával ellátott vastüske* (11.), mely a kés fanyelébe, vagy más fatárgyba lehetett erősítve. A bal medenczecsontról külső oldalán feküdt a (2., 2a.) alatti görbe vasabroncs töredék, míg a nagy valószínűséggel hozzátartozó abroncs töredékeket (1., 1a., 15.) a baltérd külső oldalán találtuk meg, melyekben talán puzdra szerelékeit kell látnunk. A koponya közelé-

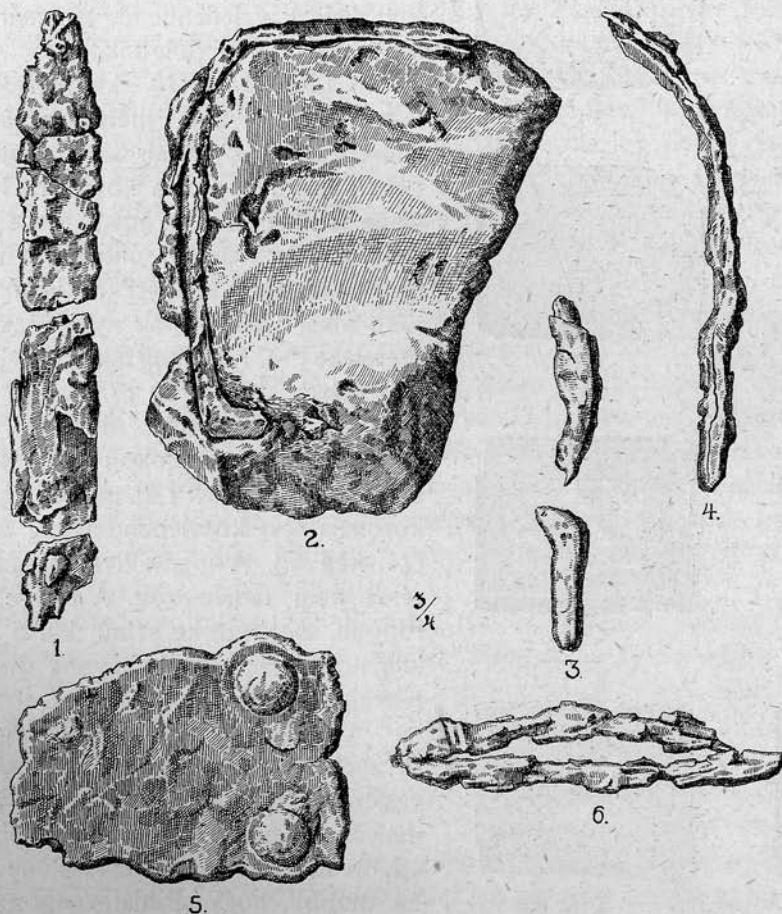
77. kép.
Vaslándzsa a
CLIX. sírból.

Fig. 77.
Lance en fer
de la sépulture
CLIX.

78. kép. Mellékletek a CLIX. sírból.
 Fig. 78. Objets en fer de la sépulture CLIX.

ből való a *bögre* [74. kép. 4.], mely finomabban iszapolt hamúsürke agyagból korongon készült; külső felülete firnises anyaggal kezelt; nyakán háló vagy rácsdísz, vállán harántosan álló párhuzamos vonalak vannak rácsiszolva; talpa lapított. (Átmetsz. 8. kép. 9.) A sír tájolása DNy—ÉK, mérete 200×90 czm.

79. kép. Vastárgyak a CLXI. (1.), CLXIII. (6.), CLXV. (2., 4.) és CLXVI. (5.) sírből.
Fig. 79. Objets en fer de la sépulture CLXI (1.), CLXIII. (6.), CLXV. (2., 4.) et CLXVI. (5.).

CLX. sír. 60—90 czm. mélyen szétszórt embercsontok minden melléklet nélkül. Tájolása Ny—K, mérete 190×80 czm.

CLXI. sír. (79. kép). DNy—ÉK tájolású sírűreg ÉK végében, 110 czm. mélyen hanyatt fektetésnek megfelelő természetes helyzetben

ember lábcsontok. A lábfej, valamint a felső test összes csontrészei hiányoztak. *Melléklet* a térdék közt kis *vaskés* (1.).

CLXII. lelet. 50 × 40 czm. méretű-, 40 czm. mély földfoltban juh-

féle állat jöfentartású, összehányt csontjai minden melléklet nélkül. Minden jel arra mutatott, hogy e leletnek semmi köze nincs temetőnkhez, hanem egy elhullott állatnak véletlenül ide temetett maradványaival van dolgunk.

CLXIII. sír. (79. kép.) Bolygatott. 50—60 cm. mélyen hiányos emberi csontváz. A sír délnyugati végében fekvő koponya közvetlen közelében találtuk meg az egyik medencecsontot és a bal lábcsontokat, a többi csont szétszórva hevert. *Melléklet:* A jobb alkar táján késtok nyílásának vas-szereléke (6.). A sírűreg tájolása DNy—ÉK, mérete 190 × 70 czm.

CLXIV. sír. 70 × 40 czm. méretű-, DNy—ÉK tájolású gyermek sír délnyugati végében 1 m. mélyen zápfog koronája és közelében agyag *bögge* [74. kép 5.]. A fogon kívül más csontrészt nem tartalmazott. A bögge korongolt, sötétszürke színű, külső felülete firnises anyaggal bevont, díszítés nélküli, talpa lapított.

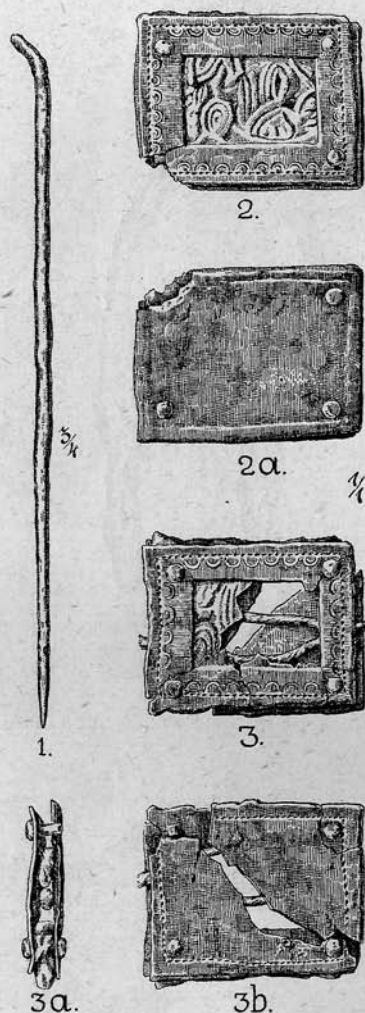
CLXV. sír. (79. kép.) Bolygatott sír, melynek gödrében 40 czm. mélyen vasabroncs töredéket (4.), 80 czm. mélyen hasonló, de keskenyebb és épebb abroncs töredéket találtunk (2.). Ez utóbbit, hogy alakját megőrizzük, földestől emeltük ki s így minden kétséget kizárólag megállapíthatjuk, hogy ez abroncsrész két ízben többé-kevésbé derékszög alatt meghajlítva — de esetleg többszörösen gyűrűzve (lásd

80. kép. Bronz stílus és ezüst szíj-

boglárok a CLXXIV. sírból.

Fig. 80. Style en bronze et plaques de courroie de la sépulture CLXXIV.

CL. sír) vett körül valami fatárgyat. E formával még többször találkoztunk. Vége vagy végei felé rendszeren elkeskenyedik és lapos szeg formában végződik, melyet a fatárgyba mélyítették s így az egészet kampó-

szerűen alkalmazták, miért is érthető, ha az abronconson egyetlen lyukat sem találunk. A szögletes, de más esetben ellypsoid (lásd CLIX. sírnál) átmetszetű fatárgy, melynek megerősítésére szolgáltak, alig lehetett más, mint tegez, bár egyes esetekben (CL. sír) e célra igen kis méretű a vasgyűrű.

CLXVI. sír. (79. kép). Ny—K tájolású, 170 × 80 czm. méretű sírűreg nyugati felében 110 czm. mélyen egyetlen drb. embercsont (lábszár) és közelében *ővcsatt* háromszög alakú lemezes része vasból, kúpos feje bronzzegecsekkel van ellátva, hosszanti szélei karélyosak (5.). A sír nyugati végében körtealakú *bögre*, melynek pereme már a sírbatétel előtt letöredezett [74. kép 6.]. Anyaga finoman iszapolt hamúszürke agyag, külső felülete firnissel bevont s vállán két sor rácsiszolt díszítés látható, mely a felső sorban párhuzamosan vont függőleges vonalakkól-, az alsó sorban rácsiszolt négyzetes keretekbe foglalt zeg-zúg vonalakkól és az ezeket felváltó üresen hagyott keretkből formálódik Talpa profilálás nélküli, egyszerűen lapított.

CLXVII. sír. Bolygatott üregében 55 czm. mélyen *ló* lapoczka csontja, 120 czm. mélyen széthányt embercsontok és köztük apró vastöredékek, talán *kés* részei. A sír déli szélében foltos égetésű-, érdes felületű-, feketés-barna *agyag bögre* [74. kép 7.], melynek nyakán és vállán két egymás feletti zónában elhelyezkedő 4—4 soros hullámvonal-alján pedig 8—8 soros hullámvonal szalad körül. E hullámvonalak az edény érdes felületébe fésűszerű szerszám segítségével vannak bekarcolva; talpa egyszerűen lapított. A sír tájolása Ny—K, mérete 200 × 90 czm., mélysége 120 czm.

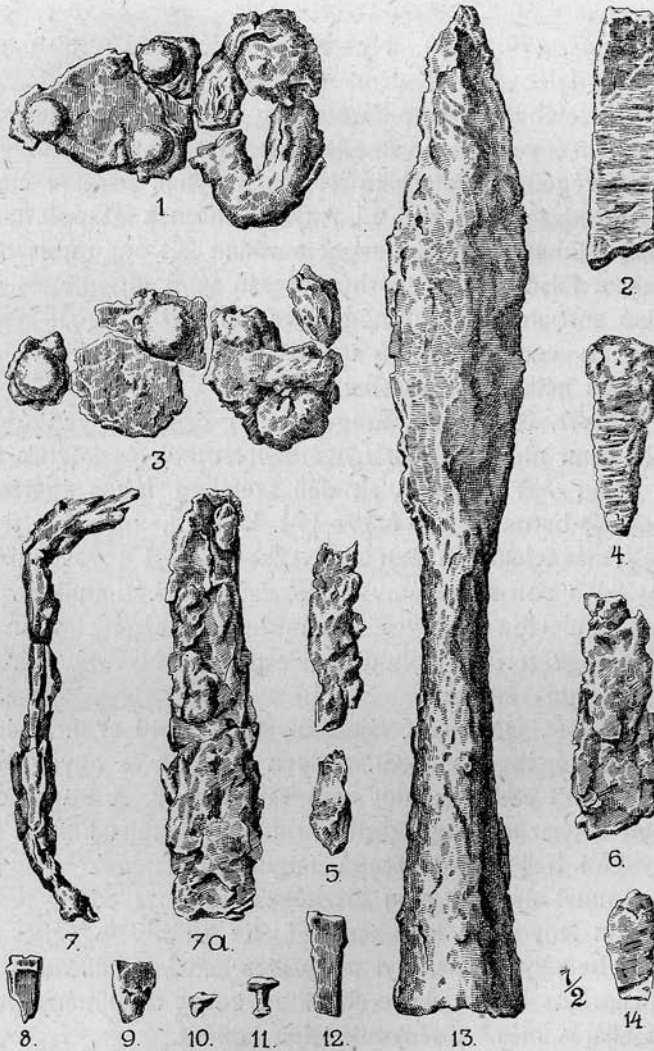
CLXVIII. sír. DNy—ÉK tájolású, 100 × 40 czm. méretű földfolt délnyugati végében 65 czm. mélyen *lófogak* és agyag *bögre* [74. kép 8.]. A földfolt embercsontot nem tartalmazott. A bögre elég finoman iszapolt sötétszürke agyagból korongon készült; külseje a bevonó firnises anyagtól helyenként tompa fényű; felületének $\frac{2}{3}$ -át rombikus alakú szerszámmal olyan formán díszítették, hogy az edény testébe mélyített szerszám lenyomata hálódísz ad. Ez utóbbi egyenes vonalakkal által határolt, bemélyített parányi négyzetes sejtekből alakul s emlékeztet a praehistorikus kor tűzdelve előállított edény díszítményeire, bár ott a technikai eljárás más.¹ Edényünk talpa lapított.

CLXIX. sír. Ny—K irányú-, 180 × 70 czm. méretű sírűregben 60 czm. mélyen függőlegesen álló emberlábszont, 150 czm. mélyen karcsonok, 160 czm. mélyen néhány csont töredék és alsó állkapocs. Mellékletet nem tartalmazott.

CLXX. sír. Rabolt sír keleti végében 110 czm. mélyen a sír

¹ Korpádi őskori telep. „Dolgozatok“ 1912. évf. 1—17. lap.

hossztengelyére keresztben álló-, egymással párhuzamos ember lábszár-
csontok minden melléklet nélkül. Tájolása Ny—K, mérete 110×50 czm.
CLXXI. lelet. 180×70 czm. mérettű-, Ny—K tájolású földfolt

81. kép. Vastárgyak a CLXXIX. sírból.

Fig. 81. Objets en fer de la sépulture CLXXIX.

nyugati végében 40 czm. mélyen agyag edény [74. kép 9.]. Ezen kívül
se csontot, se más mellékletet nem tartalmazott. A högre a szokottnál
valamivel nagyobb, anyaga szemcsésen iszapolt, felülete firnises bevo-
nás nélküli, érdes; színe barnás-szürke, talpa lapított. Legnagyobb

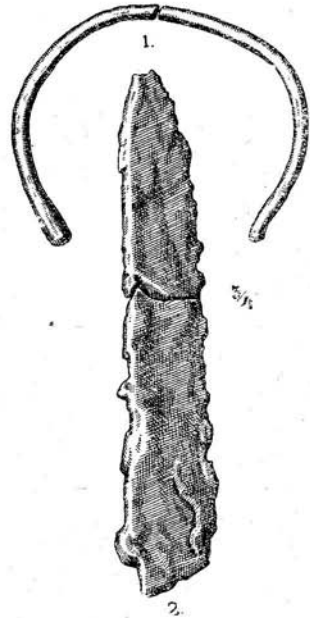
kihasasodásán háromsoros hullámvonal szalad körül s az edénynek e hullámvonal feletti felső részét, a nyaktól kiindulva, csigavonalban vezetett háromsoros hullámvonal díszíti, mely alatt, a fényképen is látható helyen megszakad. A hullámvonalak előállításához — amennyire a díszítményből kivehető — tompa hegyű, három foggal ellátott, fésűszerű *szerszámot* használtak, mellyel a díszítményt az edény testébe bekarcolták.

CLXXII. sír. Ny—K tájolású, 130×60 czm. méretű és 70 czm. mélyre nyúló földfolt minden emlék nélkül.

CLXXIII. sír. Ny—K tájolású sírűregben (190×80 czm.) 130 czm. mélyen rendetlenül szétszórt embercsontok. A sír nyugati végében koponyatöredékek mellett agyag *bögre*. A korongolás nyoma úgy belső, mint külső felületén széles vonulatokban látszik; anyaga szemcsés, szürke színű; talpa lapított; felülete érdesen hagyott, díszítetlen. [74. kép 10.]

CLXXIV. lelet. (80. kép). 120 czm. mélyen, a sír nyugati felében halomba hányt embercsontok közt minden díszítés nélküli *bronz stilus* (1.), a medenczecsontok közelében 2 drb. azonos típusú szíjboglár (2., 2a., 3., 3a., 3b.). Mindkettő síma alsó és derékszögű paralelogramma alakban áttört felső ezüstlemezből áll s amint a köztük ma is meglevő övmaradványokból megítélhető — spárgából font, vagy kötött öv díszítésül szolgáltak (3., 3a.). Az áttört felső lemezek keskeny kerete pontokból és koncentrikus félkörökből formálódó ponczolt díszítéssel van ellátva, míg magába az áttört keretbe igen vékony, trébelt díszítésű, aranyozott ezüst lemez van beillesztve, melynek díszítő formái igen élénken emlékeztetnek a bezenyei¹

(Mosony vm.) temető runás fibuláinak egyenes és görbe vonalokból összeállított díszítményeire, melyekben két guggoló griff, vagy gazella stilizált alakja eléggé tiszta formákkal vehető még ki. — Boglárunk felülete sokkal erősebben oxidált, semhogy a díszítő motívumot tisztán

82. kép.

Mellékletek a CLXXX. sírból,
Fig. 82.

Objets de la sépulture CLXXX.

¹ *Hampel* J.: A régiebb középkor emlékei Magyarhonban. I. k. 155. l. és CLXII. tábla.

kivehetnők, de alig lehet kétség aziránt, hogy ez is erősen stilizált állatalakot vagy állatalakokat ábrázol.

CLXXV. sír. Ny—K tájolású-, 130×60 czm. méretű és 80 czm. mélyre hatoló földfoltban *agyagbögre* töredékei. Szemcsés anyagból

83. kép. Mellékletek a CLXXXV. sírból.

Fig. 83. Objets de la sépulture CLXXXV.

korongolt, díszítés nélküli, szürkésfekete színű edényke gyöngén kihajló peremmel, lapított fenékrésszel [74. kép. 11.]. A sír csontot nem tartalmazott.

CLXXVI. sír. 30—60 czm. mélyen szétszórt embercsontok minden melléklet nélkül. A sír mérete 180×70 czm., tájolása Ny—K.

CLXXVII. sír. 80 czm. mélyen rendetlenül álló-, hiányos embercsontok minden melléklet nélkül. A sír mérete 130×60 czm., tájolása Ny—K.

CLXXVIII. sír. Ny—K tájolású-, 170×80 czm. méretű sírűreg keleti végében, a sírűreg hossz tengelyére keresztbe álló-, egymást is keresztező ember lábszárcsontok, nyugati végében szabadkézzel formált, durva *agyagbögre*. Más csont, vagy melléklet nem került elő. A bögre égetése foltos, színe barna foltokkal vegyes szürke, talpa lapított, felülete érdes. Egészben hasonló a LXXXVII. sírban lelt edényhez [54. kép. 6.].

CLXXIX. sír. (81. kép.) Ny—K tájolású-, 200×110 czm. méretű sírűreg nyugati végében emberkoponya töredék mellett láb- és egyéb csontok s ezek közt vas *lándzsahegy* (13.) rombikus átmetszetű pengével, tágranylító köpűvel; 2 drb. azonos típusú *vascatt*

kúpos bronzszegecsekkel ellátott háromszögalakú nítoló lemezekkel (1., 3.); kampszerűen kezelt egy, vagy több *vasabroncs* töredékei a sír különböző részéből (2., 4.—12., 14.).

CLXXX. sír. (82. kép). Rabolt sírban 90 czm. mélyen, a sír közepe táján *vaskés* töredék (2.); *bronzkarperecz* két drb. töredéke egymástól távol (1.); a sír nyugati végében lépes díszítésű *agyagbögre* [74. kép. 12.]. A sírűregben csontot nem találunk. Tájolása Ny—K, mérete 180×70 czm. A bögre anyaga elég finom, színe barna, külső felülete vékony firnises anyaggal kezelt és keskeny szerszámmal (csont) függőleges irányban csiszolt; pereme alatt az edény testéből kidomborított borda szalad körül, talpa profilálás nélküli, lapított. Hasán a hosszénegyszöges bélyegzőszerű szerszámmal benyomkodott lépalakú díszítmények

84. kép. Agyagedények a CLXXXV. (1.) és CLXXXVI. (2.) sírből.
Fig. 84. Vases d'argiles de la sépulture CLXXXV. (1.) et CLXXXVI. (2.)

három egymás feletti sorban helyezkednek el s technika szempontjából a CLXVIII. sír edénykéjének díszítményével egyeznek (átmetsz. 8. kép. 11.).

CLXXXI. sír. Ny—K tájolású-, 130×60 czm. méretű-, 1 m. mélyreható földfoltból korongon készült edény néhány darab töredékén kívül más nem került elő.

CLXXXII. sír. Ny—K tájolású-, hosszénegyszögű (170×70 czm.) földfolt minden emlék nélkül.

CLXXXIII. sír. Hossznégyszögű (110×50 czm.)-, Ny—K tájolású földfolt 70 czm. mélyen csupán egy emberi czombcsontot tartalmazott.

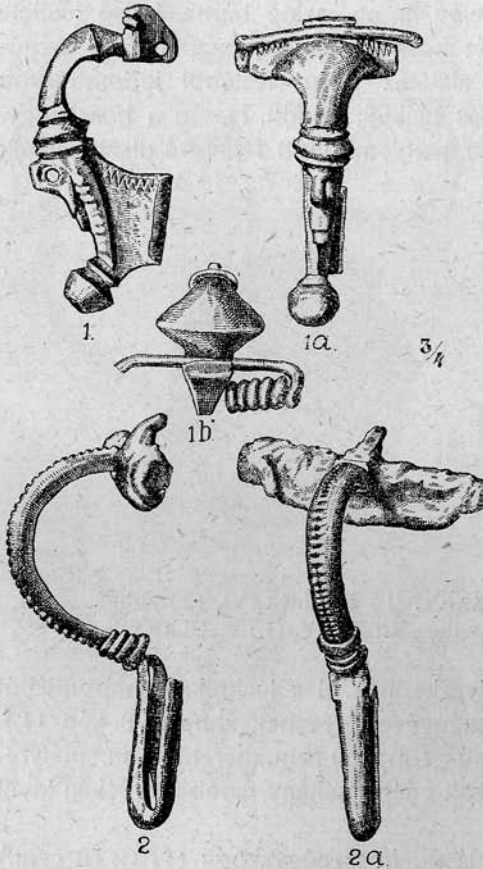
CLXXXIV. sír. Minden emlék nélküli, üres földfolt (130×60 czm.). Tájolása Ny—K, mélysége 80 czm.

CLXXXV. sír. (83. kép). 200×100 czm. méretű-, Ny—K tájolású sírűreg keleti felében 1 m. mélyen hanyatt fektetésnek megfelelő természetes helyzetben ember lábszárcsontok egymással párhuzamosan E csontokon kívül csupán a jobb felső karcsontot találtuk meg látszó.

lag ezt is eredeti helyén, a sír nyugati felében. *Mellékletek*: a koponya táján *agyagbögre* [84. kép. 1.]; fala vékony, anyaga finoman iszapolt, felülete firnises anyaggal bevont és helyenként függőleges irányban csiszolt, egyébként díszítetlen; talpa lapított. A sír északi szélében, a halott bal oldalán, körülbelül 120—130 czm. hosszúságban itt

is, ott is a már előbb is látott kampós végű vasabroncsok töredékeire akadtunk (2—10.), melyeknek a sírban való elhelyezése csak megerősítheti a feltevést, hogy puzdra vagy tegez szerelékei voltak. A lábfejhez legközelebb eső abroncsdarab mellett, a bal térd külső oldalán feküdt a bronz sodronyból készült zárt karika (1.), melynek szintén a puzdra szerelékéhez való tartozása alig lehet kétséges.

CLXXXVI. lelet. Hossznégyszögű (130 × 60 czm.); Ny—K tájolású földfolt nyugati végében 1 m. mélyen kis *agyag bögre*. [84. kép. 2.] A sírűreg csontot nem tartalmazott. A *bögrét* kavicszemekkel kevert agyagból korongolták; felülete érdes, helyenként füstös, különben sötét szürke színű; rövid nyakán szabálytalan vonulatokban keskeny bordák szaladnak körül; lapított talpa szokatlanul széles; egész alakja kissé kajsza anynyira, hogy sok tekintetben emlékeztet honfoglalás kori, sőt Árpádházi királyaink idejéből származó temetőink edény mellékleteire.

85. kép. Szorványos bronzfibulák a népvándorláskori temető területéről.

Fig. 85. Fibules de bronze sporadiques trouvées sur le terrain du cimetière, de l'époque de la migration des peuples.

CLXXXVII. lelet. A bronzkori telep 4. ürege. Leírását l. 270. lapon. A rendszeres ásatásokból kikerült emlékeket ezekben kívántuk ismertetni és most lássuk még azokat a

b) **szorványos leleteket** [85. kép],

melyeket csakis népvándorláskori temetőnkkel hozhatunk kapcsolatba.

1. Aláhajtott lábú, kéttágú fibula bronzból. Vassodronyiból készült rugószerkezete középindítású alsó hurkolással. Háta félkör alakra ivelt keskeny borda kétsoros ponczolt dísszel (2., 2a.).

2. Trombita alakú testtel bíró kéttágú bronzfibula (1., 1a., 1b.). Felső íjjalású rugószerkezete az elkeskenyedő nyakból két oldalra kinyúló fejléc alá van elhelyezve s a rugó ívelt részének tartására hosszukás csatorna szolgál, mely utóbbi a fibula fejrészből áll ki s a fibula testével együtt öntetett. Hátán két tagozású gomb és e mellett, a láb felől kis biztonsági fül látható; lába felfelé álló gombban végződik; tűtokja hosszúra megnyúlt. A fejléc, láb és tűtartó zeg-zúg vonalas mélyített díszítéssel van ellátva.

3. Kézszel formált, esetlen kivitelű agyagbögre. Anyaga nagy kavicszemekkel kevert, foltos égetésű; színe barnásfekete; talpa lapított.

4. Korongolt agyagbögre, pereme és nyaka csonkult; érdes felületű, szürkészinű; díszítésnélküli. Talpa gömbölyded.

5. Korongolt bögre. Az előbbihez hasonló alakú és kivitelű, csak színe szürkésfekete.

E szorványosan előkerült tárgyak lelőhelye a temető dombjának déli homloka, ahol földforgatás alkalmával állítólag több sírt ástak fel.

* * *

Az emlékek ismertetése után temetőnk jellemvonásait az alábbiakban foglalhatjuk össze. Temetőnk a Mezőség déli kifolyású legkeletibb tórendszerének egyik legjelentősebb tava, a ma már nagyrészt lecsapolt Mezőbándi-tó közvetlen közelében, a Kapus völgyéből kiemelkedő egyik elődomb tetején terült el, ahol bronzkori telep és temető, valamint La-Tène ízlésű temetkezés nyomaira is találtunk. Amennyiben a szorványos leletek leletkörülményeiről megbízható értesítéseket kaptunk — a temető a domb déli homlokára is kiterjedt.

A rendszeresen felásott dombtetőn semmi külső jel, nevezetesen halom, kőrakás, vagy besüppedés nem jelölte a sírok helyét, ami csak onnan származhatik, hogy a mezőgazdasági munkák során a föld felszíne nivellálódott. Egykor azonban ha egyéb nem, legalább földből hányt halom kellett álljon az egyes sírok felett, mert ellenkező esetben a vég nélküli sírbránsnak mindig azonos formáját — hogy t. i. minden sírt a méretek lehető betartásával külön-külön ástak fel — nem érthetnők meg. Egy esetet leszámítva (CXLVIII. sír) mondhatjuk, minden sír bolygatott, rabolt állapotban maradt reánk, amit sok esetben az embercsontok és mellékletek szétszórtsága, máskor azok hiányossága, vagy

épen hiánya és igen sokszor ugyanazon sírnál a niveaubeli különbség, melyből a leletek előkerültek, messzemenően igazolt.

Több esetben észleltük, hogy az eltemetettnek csak egy része és pedig a fej és derék felőli része volt bolygatásnak kitéve, míg a lábak, de főleg a lábszárak igen sok esetben a bolygatást elkerülve, hanyatt fektetésnek megfelelő természetes helyzetben, egymás mellett kinyújtva feküdtek, aminek magyarázatát abban leljük, hogy a sírablók az értékesebb mellékleteket szokásszerűen a derék, illetve a nyak táján keresték és találták meg, a lábakat ellenben — melyek mellett értékesebb tárgyakat nem sejtettek — érintetlenül hagyták. De ott hagyták a számukra értéktelen vas és agyag tárgyakat is. Ennek köszönhetjük, hogy temetőnkől a végnélküli rablás ellenére meglehetősen számmal kerültek elő emlékek, amelyek megérdemelték az ásatások folytatását és megérdemlik, hogy alább még foglalkozzunk velük.

Mikor esett a temető kincsrablók áldozatául, nem mondhatjuk meg, de abból a körülményből, hogy a sírokat egyenként ásták fel, továbbá hogy a csontok nagyon szétszórta és többször bronz patinától megzöldülten, de már az illető fémtárgy nélkül kerültek elő, arra következtethetünk, hogy a temető kifosztása olyan időben történt, amikor a tetemek már feloszlottak, de a sírok helyének, tájolásának és méretének a földszínen való megjelölése még könnyen felismerhető volt. Abból a tényből, hogy minden sír bolygatott állapotban került elő, az is következik, hogy a bolygatás idejében a temető használatával már felhagytak, illetve, hogy a kifosztás után a temetőben többé nem temetkeztek. Kihalt a telep, vagy lakói más helyt ütötték fel tanyájukat, ki mondhatná meg? Csak annyi bizonyos, hogy a temető környékén ma létező községek a temető területétől távolabb fekszenek (maga Mezőbánd 4 klm. távolságra és a Kapus patak ellenkező partján!), semhogy e községek bármelyikét is úgy tekinthetnők, mint az ide temetkező nép egykori települési helyének egyenes folytatását. A temető közvetlen környékének domborzati alakulata — mondhatnók — meggyőzően sejteti, hogy az ide temetkező nép állandó, vagy állandó jellegű megtelepülésének helye a temetődombtól nyugatra elterülő, szélmentes „Rózsáspad“ nevű dűlő lehetett (lásd a bevezetést). A kérdést azonban csak újabb szakszerű ásatás dönthetné el.

Minden bolygatás ellenére azonban megállapíthattuk, hogy valamennyi sír égetetlen temetkezést takart és hogy a temetkezések befogadására földbe ásott és lefelé keskenyedő oldalfalakkal bíró hosznégyszögös sírüregek szolgáltak. A sírok tájolása különböző, de legtöbbször hosszirányú mégis nyugat-kelet, illetve délnyugat-északkelet s a sírba fektetésnél — amennyire a részlegesen bolygatott síroknál megállapíthattuk, — a koponya a sír nyugati, illetve délnyugati végébe került s így az arc keletre, illetve északkeletre nézett.

Eltelkintve a lábokban zsurorított egyetlen temetkezéstől (CXLVIII. sír) ott, ahol részlegesen bolygatott sírokra találtunk, megállapíthattuk, hogy a halottak hanyatt fektetve kerültek sírba és pedig szabadon, koporsó nélkül. Legalább is olyan nyomokat, amelyekből koporsó használatára következtethettünk volna, nem találtunk. A CXXVIII. és CXXXVI. sírban a lábfejnél észlelt, félkör alakban kihajló korhadt szerves anyag nyomokat legfennebb bőr maradványának tarthatjuk.

A sírok mélysége leggyakrabban 50 és 100 czm. közt váltakozott, de pár esetben mélyebben fekvő sírokat is találtunk anélkül azonban, hogy ezeknek tartalma a magasabban fekvőkéétől eltérő lett volna. — Egyébként a temető bolygatott volta arra sem alkalmas, hogy e tekintetben megállapítás jellegű következtetéseket vonjunk le.

Megállapíthattuk azonban és ennek következtében mint *temetőnk egyik jellemző vonását emeljük ki*, hogy a felbontásra került 180 sír közül 14 sír az embercsontokon, illetve a szokásos mellékleteken kívül *lócsontokat is tartalmazott*. A 14 sír mindenike erősen bolygatott volt, bennük a hiányos ember- és lócsontok tökéletesen össze voltak keverve. Négyben megtaláltuk a lókoponyát, láb- és lapoczkacsontokat (XXIV., XXV., XXXII., XLIV. sír), míg más sírokban csak lábcsontokat (CXXIV., CL., CLVIII., CLXVII. sír) s néhányban csupán pár fogat (XLVIII., LIV., CXL., CLIV., CLVI., CLXVIII. sír) találtunk a lócsontvázból. A lócsontokat tartalmazó sírok egyikében (XXXII.) edénytöredékeken kívül csupán égetett embercsontokat és egyetlen égetetlen embercsontot találtunk, de amint azt a sír leírásánál kifejtettük, az égetett csontokat praehistorikus temetkezésekből származónak kell tekintenünk annál is inkább, mert népvándorláskori temetőnkben hasonló jelenséggel se lócsontokat tartalmazó más, se lócsontok nélküli sírban nem találkoztunk, ellenben temetőnk területén 3 praehistorikus urna-sírt földünk fel s így feltehető, hogy az égetett embercsontok a lócsontokat tartalmazó bolygatott sírba egy ilyenből véletlenül kerültek. A többi sírban a hiányos lócsontok legtöbbször hiányos embercsontok társaságában fordultak elő. Volt eset azonban arra is, hogy az embercsontok teljesen hiányoztak, de két esetet kivéve (CXXIV. és CLVIII. sír), az ilyen sírokban (XXIV., XLIV., CV. sír) több-kevesebb sírmellékletet mindig találtunk, melyekből rendes temetkezésre következtethetünk. Ennek alapján a nagy bolygatottság ellenére is kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy legalább az említett 14 sírnál a ló, mint temetkezési melléklet szerepelt. Azt azonban, hogy az egész ló, vagy annak csak bizonyos része került-e sírba, épen a bolygatottság miatt nem dönthetjük el. Mégis úgy látszik, hogy ha az embercsontok a bolygatás miatt annyira elkallódhattak, hogy belőlük igen sok esetben csak pár töredék maradt meg, ugyanez a lócsontokkal is megeshetett, tehát feltehető, hogy a lovak teljes egészükben kerültek a

sírokba. E helyen még csak azt kívánjuk megjegyezni, hogy a lócson-
tokat is tartalmazó sírok a temető nyugati és keleti szélén fekszenek,
tehát a többi síroktól helyileg mintegy elkülönülnek s így látszólag
későbbi temetkezéseket fődnek, mint a középre eső sírok.

A halottak *sírbatétele módjára* vonatkozólag a fémtárgyak által
gyakran konzervált szövetmaradványok (XVIII., XXIX., XXX., XXXIII.
XXXIX., XLVI., LII., XCVI., CLI. sír), az övszerelések, szerszámok s
általában a sírmellékletek arról győznek meg, hogy a halottakat fel-
öltöztetve és foglalkozásuknak megfelelő lehető teljes felszereléssel (egy-
egy agyagedény hozzáadásával) temették el. Sajnos, a rablásnak bizo-
nyára a mellékletek értékesebb, szebb, karakteresebb része esett áldozatul,
s így az emlékek hiányossága a temető által képviselt kor izlésének
megítélésénél a tiszta kép megalkotását nagyban zavarja. Pár esetben,
mint pl. a X., XXIX. és XXXIII. sírnál megfigyelhettük, hogy a halott
apró holmait leggyakrabban a lábfejek közelében kisebb-nagyobb cso-
mókba felhalmozva, vagy esetleg bőrzacsókba kötve adták a halott mellé,
mely szokás hogy állandó jellemvonása temetőnknek, csak feltételezzük,
de a bolygatottság miatt meg nem állapíthatjuk. Hasonló szokással orosz
területen, az ú. n. batyus temetkezéseknél találkozunk,¹ de gyakorlatban
volt e szokás a finn-germán² és nyugaton a frank-germán³ területen is,
ez utóbbi helyeken inkább abban a formában, hogy a tárgyak a derék-
övre erősítve kerültek sírba, amire temetőnk is elég példát szolgáltat.

A *ruházati felszerelések* közt nagy szerep jutott az övnek, mely
legtöbbször bőrből, egy esetben (CLXXIV. sír) spárka vászonból készült.
Az öv a csattok, szíjvégek és boglárók azonos méretéből ítélve, pár esetben
két csattal (VIII., XXIX., LXXI., CLVII., CLXXIX. sír), máskor egy csattal
(XII., XIII., XVIII. stb. sír) zárult. Az egy ugyanazon sírban lelt övsze-
relékek különböző nagysága amelletől szól, hogy a derékövről mellék-
szíjak is lógtak alá, melyekhez erősítve az egykori tulajdonos magával
hordta legszükségesebb kellékeit, mint pl. a kést, faszelenczét, esetleg
szerszámokat stb. (15. kép 2., 7.; 27. kép 1.—3.; 30. kép 20.; 34. kép
16., 17.; 35. kép 4., 9.; 43. kép 8., 12.; 51. kép 1., 3., 11., 12.), ami
a nomádizáló népek viseletének jellemvonása. Ha temetőnk anyagát e
tekintetben a marosszentannai temető anyagával összehasonlítjuk, arra az
eredményre jútunk, amíg ez utóbbi helyre temetkező nép viseletében
a fibula használata mellett a csattnak alárendelt szerep jút és három
eset kivételével⁴ mellékszíjak alkalmazását fel sem tételezhetjük, addig

¹ *Pósta Béla*: i. m. I. rész 77. l.

² U. o. 148. l.

³ *D. Viollier*: Anzeiger für schweizerische Altertumskunde 1912. évf. 284. l.

⁴ „*Dolgozatok*“ 1912. évf. 282., 315. és 316. l.

temetőnkél — az előkerült leletekből ítélve — fordított a helyzet, mert itt a fibulákkal szemben a csattos ruhaszerelések játszó a főszerepet és pedig olyan formákkal, melyek egy ugyanazon övön több-kevesebb mellékszíjat tételeznek fel. Ha ehhez hozzávesszük még, hogy lovas-temetkezésekre is találtunk — alig tévedhetünk, ha lovas nomádok által legalább is kevert népelemek hagyatékát látjuk a temető ránk maradt emlékeiben.

A marosszentannaihoz viszonyítva az öv szerelékében temetőnkél új elemképen jelentkezik a szíjbújtató (szíjvég) és a szíjboglár, melyekkel ott egyetlen esetben sem találkoztunk, de a csattok javarésznél is lényeges formai módosulat észlelhető. Ott a kerek, vagy ovális karikáról legtöbbször hiányzik a szíjszorító lemez,¹ de ha meg van, hosszégyzetes alakú, kétrétű lemezből formálódik,² s kerek talpú paizs alakot csupán egyetlen esetben vesz fel.

A mezőbándi csattoknál — az ép példányoknál — soha sem maradnak el a szíjszorító lemezek, melyeknek alakja szerint csattjainkat két csoportba sorozhatjuk. Az egyikbe tartoznak azok a csattok, melyeknél a lemezes rész alakja hosszégyzetes (VIII., XXIX., XXXIX. sír) s így ezek formai rokonságot mutatnak a marosszentannaiakkal s ezen felül abban is egyeznek azokkal, hogy bronzból vagy ezüsből készültek. A hozzájuk tartozó szíjvégek nyelv-, néha piskóta alakúak, lekerekített végződésűvel. Vannak köztük egy tagúak és két tagúak (VIII., XXXIX., LIX., CLVII. sír), van olyan, amely két vékony ezüst lemezből van összetéve (30. kép 3., 4., 4a.), míg a többi egyetlen vastagabb lemezből formálódik. Díszítése mindenkinek ponczolt. A boglárók hasonlóképp ponczolt díszítésűek és mindig egymást fedő két vékony lemezből vannak összerakva (30. kép. 7.—9.; 50 kép.), melyek közül az elülső gyakran derékszögű parallelogramma alakba át van törve (45. kép. 2.—4.), s az így támadt keretbe igen vékony aranyozott ezüstlemez van behelyezve, mely a CLXXIV. sír két példányánál a bezenyei runás fibulákra emlékeztető préselt díszítéssel van ellátva. Csattjaink nagy többségét azonban a rombikus-, trapesoid- és általában a háromszögformához közelálló és a hosszoldalakon elkeskenyedő (lóhere alakú) sokszor csipkés végződésű szíjszorító lemezek jellemzik (V., X., XIII., XLVI., LXXI., CV., CXXV., CXXVIII., CLI., CLXVI., CLXXIX. sír), melyek az előbbiekkal ellentétben mindig egyetlen lemezből és pedig egy esetet kivéve (35. kép. 4., 4a.) vaslemezből készültek. Ezeket a csattokat az övhöz vagy a szíjhoz legtöbbször félgömb alakú és ólommal kitöltött nagy fejű bronzszegecsekkel nították, amilyenek készítésé-

¹ „Dolgozatok“ 1912. évf. 264., 270., 280., 282., 310., 315., 318. l.

² U. o. 258., 260., 290., 304., 313. l.

vel — amint láttuk — a X. sírban eltemetett kovácsmester is foglalkozott. Sőt e forma iránt akkora előszeretettel viseltetnek, hogy még a faszelencze bőrsarkát is ilyen alakra készítették (XXXIV. sír). A X. sír egyik példányánál azt is látjuk (15. kép. 2a.), hogy a csuklót, melyben a karika mozgott, a lemez visszahajlítása által nyerték s e visszahajlított rész rögzítésére keskeny bronzszalagot nítoltak a lemez aljához és pedig ugyanazzal a két szegeccsel, amely a csatt elülső oldalán gömbös fejben végződik. A szegecsek elhelyezése majd háromszöget (15. kép. 2., 7.; 20. kép. 4., 5.; 21. kép. 3.; 35. kép. 4., 9., 9a.; 43. kép. 9.; 64. kép.; 72. kép. 8.; 79. kép. 5.; 81. kép. 1., 3.), majd ötszöget formál (40. kép. 6., a középre rajzolt sima tag nem tartozik hozzá; 51. kép. 1., 3.). A hozzájuk tartozó szíjbújtatók az előbb ismertetett szíjbújtatóktól abban különböznek, hogy anyaguk vas, díszitelenek, mindig egy tagúak és egyetlen lemezből készültek. A boglárók szintén egyetlen hossznegyzetes vaslemezből állanak és mint a csattok, úgy ezek is kúpos fejű bronzszegecsekkel nítoltattak az övhöz, vagy szíjazathoz.

Mint szorványosan előforduló csattformákat említjük: a X. sír gyárásai hulladékai közül a hossznegyzetes kerettel öntött bronz csattot (17. kép. 15.) és a csatt helyettesítésére hivatott két bronz karikát (34. kép. 9.; 73. kép. 1.).

Látjuk tehát, hogy a négyzetes és háromszög alakú szíjszorító lemezzel bíró csattok a hozzájuk tartozó szíjbújtatókkal és boglárókkal egyetemben, anyag, szerkezet és díszítés tekintetében különválnak anélkül azonban, hogy a temetőben helyileg elkülönülnének. A nehézkes vas övszerelékektől a temetőben felt szerszám mellékletek már csak a X. sír tartalma alapján sem választhatók el, így a kézvonók, fúrók, szegfejezők, kalapácsok, vassésű, fenőkövek stb., míg a kevésbé szolid-, vékony lemezes-, ponczolt díszítésű ezüst és bronz övszerelékekkel a két faszelencze megy együtt. E két különböző barbarus izlést képviselő tárgyakat azonban egy ugyanazon sírban több ízben is megtaláltuk, (X, XIII., XXIX., XXXIX. sír.) tehát egyidőben, egymás mellett vannak divatban. A bronz és főleg az ezüst tárgyak csekély száma a vasakkal ellentétben legfennebb azt jelzi, hogy a nehézkes vas túlsúlyban van.

A négyzetes lemezű csattokhoz formai analogiát már a rekeszes gránát ötvösség fénykora eleget szolgáltat, így a szabolicsmegyei,¹ a mezőberényi,² komáromvidéki³ leletek, de amint láttuk, megtaláljuk a

¹ Hampel József: A régibb középkor emlékei Magyarhonban. Budapest, 1894. XI. t.

² U. o. XXXVIII. t. 4.

³ U. o. XXXX. t.

marosszentannai temető emlékei közt is s módosult formákkal a népvándorlaskor egész folyamán előfordulnak. A hozzájuk tartozó szíjvégek ponczolt díszítményeire az adonyi,¹ fenéki,² keszthelyi,³ regölyi⁴ temetők szolgáltatnak pár közvetlen analógiát, míg az avar, illetve avarbolgár⁵ periodusba tartozó kunágotai⁶ és szentendreai⁷ szíjvégek és karpereczek díszítő eljárása csak rokonvonásokat mutat. Minthogy szíjvégeink közt inda, vagy állatmotivumos egy sincs — amennyiben az ilyenek nem a rablásnak estek áldozatúl — feltételezhetnők, hogy a temetkezések korában területünket még nem érték azok a kulturhatások, amelyek e motivumokat Magyarország területén annyira otthonosokká tették, de ennek többek közt ellene mond a CLXXIV. sír préselt díszítésű boglárja is, mely a bezenyei runás fibulákra élénken emlékeztető díszítményével e boglárok és szíjvégek korát a népvándorlás előrehaladottabb korára utalja. Erre vall a szíjvégek fejlett formája és lemezes volta is.

Hazai leleteinkben a csattok második csoportjára még nehezebb közvetlen analógiákat találni. Szíjszorító lemezeik formai tekintetben a szilágysomlyói második kincs arany csészéinek⁸ szélére erősített háromszög alakú lemezek és a blatniczai,⁹ meg nagybisztereczi¹⁰ lóhere idomú lemezek (ruhacsattok?) közt mintegy középhelyet foglalnak el és egyben élénken emlékeztetnek az ú. n. meroving izlésű csattokra, melyeknek korát az V—VII. századokra teszik. Kr. utáni III—IV. sz.-ból származó, többnyire átlukasztott érmekkel legutóbb a kaiser-augsti (Svájc) temetőből¹¹ nagy mennyiségben kerültek elő hasonló alakú, de jóval nagyobb méretű csattok, melyeknek korát az V—IX. századokra teszik. Hazai leletből legközelebb áll csattjainkhoz a cikói¹² temető vascattja, hol a mi nyílhegyeinkkel, késeinkkel egyező formájú nyílhegyek és kések társágában olyan sír közvetlen közelében került elő, amely többek közt Carus császár által veretett, átlukasztott bronz érmet, és egy, az avar kort is jellemző fülbevalót tartalmazott. Mint távolabbi analógiát említhetjük fel a keszthelyi¹³ temetőből a háromszög alakú 2 drb. csattot, melyek abban is egyeznek szóban forgó csattjainkkal, hogy a három-

¹ U. o. LXXIX. t. 5.

² U. o. LXXXIII. t. 1a., 2a.

³ U. o. CVIII. t. 8.; CIX. t. 1., 2.

⁴ U. o. CCXCVI. 1., 2.

⁵ Nagy Géza: *Arch. Ért.* 1893. évf. 113. l.

⁶ Hampel: i. m. L. t.

⁷ U. o. LIII. t.

⁸ Hampel i. m. XXIX. és XXX. t.

^{9, 10} U. o. CLXXXIX. t. 1., 2.

¹¹ D. Viollier: i. m. 1900—1912. évf.

¹² Hampel i. m. CCXIV. t. 11.

¹³ U. o. CIX. t. 8., 9.

szög csúcsain egy-egy félgömb idomú paszta foglal helyet, ezzel vannak t. i. a mi bronz szegecseink helyettesítve. Ugyancsak itt a paszta hasonló alkalmazását övkapcsón és boglárokon is megtaláljuk, mint egyrészt kifejezetten díszitményt, másrészt, mint szerkezeti elemet. Szabad-e ezek és temetőnk rokonvonású emlékei közt, meg a kunágotai,¹ madarasi,² kömlödi,³ czikói⁴ préselt gömböcsők közt olyan formán keresni összefüggést, hogy az egykori szerkezeti és csak részben díszítő elem ez utóbbiaknál tisztán díszítő elemmé változott át, vagy pedig feltételezhetjük, hogy egymás mellett is megférnek? — megrabolt temetőnk alapján alig dönthetjük el, de azt hisszük, ha a kunágotai temetőben és orosz területen⁵ megférnek egymás mellett — nyomósabb okok hiányában szétválasztásuk nem indokolt.

A temetőnkben lelt egyetlen *éremet* (Commodus) rombikus alakú csatt társaságában találtuk. Azonban az érem kopottsága, de főleg a leletkörülmények arról győztek meg, hogy a scytha típusú bronz nyílhegy, a La-Tène izlést még erősen éreztető fibula és a vésett aljú zománcczal bíró korongos fibula, mint temetőnk anyagától elütő, részben classicus emlékek — az éremmel egyetemben csak mint relictumok kerültek zacskóba kötve a XXXIII. sírba s így az érem csak lefelé bír korhatározó értékkel, amennyiben igazolja, hogy az illető sír, illetve temetőnk kora a Kr. e. II. sz. végénél korábbra semmi esetre sem nyúlhat vissza. — Az analógiák azonban másfelől ez emlékek korát az V—VII. századokra útalják.

A ruházati felszerelések közt találjuk még a *fibulákat* és *stilusokat*. Az ásatások folyama alatt 4 sírban (XXXIII., LXV., LXXIII., CIII.) mindössze 5 drb. fibula került elő, melyekhez szorványos leletekből még 2 drb. járul. Fibuláink általában a kezdő császárkor római provinciális fibuláinak formáit mutatják, melyek azonban úgy hazánk, mint általában Európa területén még a IV—VI. századból származó leletekben is megtalálhatók. A legkorábbi formát mutatja a XXXIII. sír egyik fibulája (34. kép. 7., 7a.), mely karcú testével, a hátán és lábán levő gombbal még élénken emlékeztet a késő La-Tène fibulákra. Ezzel szemben talán legkésőbbinek mondható a szorványos leletből származó, félköríves nyereggel bíró, aláhajtott lábú bronz fibula (85. kép. 2., 2a.), melynek tömör pálczás teste, nehézkes formája ellentétben áll a maroszentannai lemeztestű, aláhajtott lábú fibulák könnyedségével. Mintegy e kettő közt foglalnak helyet a LXXIII. és CIII. sír fibula töredékei (53. kép. 3., 3a.,

¹ Hampel: i. m. LI. t.

² U. o. CXXXXV. t. 3.

³ U. o. II. rész, 483. l.

⁴ U. o. II. rész, 370. l.

⁵ Pósta Béla i. m. 583. l.

60.; kép. 2., 2a.) s egészen külön formát képvisel a kakas formát utánzó állat fibula (48. kép. 8., 8a.) és a vésett aljú zománcczal bíró korongos fibula (34. kép. 8., 8a.), mely utóbbi keresztre emlékeztető formájával a IV. századra is feltehető. — Valamennyi fibula kéttagú s az aláhajtott lábú kivételével a tütök mindeniknél hosszúra megnyúlt. Almgren e fibulaformákat a IV., VI. és VII. csoportban tárgyalja¹ s azt állapítja meg róluk, hogy a Kr. u. II—III. sz. jellegzetes fibula formái. Tischler² alighanem a szorványos leletből származó aláhajtott lábú fibuláról mondja, hogy e nehézkes, darabos forma kora az V. sz.-ra is átnyúlik.

Egyébként feltűnő jelenség, hogy ez utóbbi kivételével a többi mind hiányos, törött példány, még azok is, amelyeket az éremmel egy helyen, a sír bolygatatlan részében találtunk. A kormeghatározásnál a máskor meglehetősen használható fibulák tehát temetőknél jórészt csak lefelé bírnak kormeghatározó értékkel. Hogy a fibulák egy bizonyos időben mennyire elveszítik e tekintetben szerepüket, illetve, hogy mekkora óvatosságra intenek, példát szolgáltat rá a regölyi³ temető fibulája, ahol előrehaladott korú népvándorláskori mellékletekkel tiszta La-Tène formákkal jelentkezik.

Hogy temetőnk hozzánk közelebb eső korból való, mint ahogyan azt az érem és fibulák jelentős része alapján következtetni lehetne — egyéb mellékleteken kívül a stílus alakú bronztűk jelenléte is igazolja, milyenek hasonló és fejlettebb formákkal a fenéki⁴ és keszthelyi⁵ temetőből nagy számmal kerültek elő.

Stílus négy került elő (XXIX., LV., XLI., és CLXXIV. sír.). Anyaga mindannyinak bronz. Egynek fatokjából töredékek maradtak ránk (LV. sír), de ennek alakja is eltér a többitől, amennyiben szára egyenes, díszítetlen, lapátkája pedig hosszúra megnyúlt és szintén egyenes, míg a többi, rovátokkal díszített példánynál a szár többé-kevésbé elgörbült és a rövid lapka egyik oldalra kihajlik. A törés ellen védett előbbi darab valódi stílus, vagy műszer lehetett míg a többi a kaiser-augsti⁶ leletek bizonyossága szerint ruha összetűzésére szolgált.

Az *ékszerek* közül a *gyöngyöket* jellemzi, hogy a legtöbbnek anyaga színes üveg és pedig legtöbbször egyszínű, egy ízben millefiori (XXIX. sír.) a *bezenyei*⁷ temető gyöngyeinél oly gyakran előforduló levél mintával, ahol a mienkkel (XCI. sír) teljesen egyező kétélű *csontfésű* társaságában kerültek napvilágra. A Kr. u. I—III. századot annyira

¹ Studien über nordeuropäische Fibelformen. Stockholm, 1897.

² Almgrennél i. m. 81. l.

³ Hampel: i. m. CCCII. t. 7., 7a., 7b.

^{4, 5} U. o. LXXXIV., CXIX., CXX. tábla.

⁶ D. Viollier: i. m. 1912. évf. 283.

⁷ Hampel: i. m. CLVII., CLIX. t.

jellemző hasábos chalcedon gyöngyök¹ temetőknél csak egy-két példánnyal vannak képviselve.

Talán *hajkarikát* láthatunk abban a szívalakban meghajlított bronzsodronyban, melynek két vége állat (kigyó) fejjé vastagodik és amelynek tökéletes formái analogiája aranysodronyból az első szilágysomlyói kincsleletben² olyan érmekkel van datálva, melyek közül a legkésőbbi a Kr. u. IV. század második feléből származik.

Fülbevaló 7 sírból (XI., XXIX., LXXII., LXXXV., LXXXVI., CVI., CXLI.) összesen 9 drb. került elő. Ezek közül két drb. ezüst (LXXXV., CVI. sír), a többi bronz. Két typust képviselnek: az egyik typus kifli alakú egyszerű sodronykarika, mely a végektől a közép felé fokozatosan vastagodik s rovátkokkal díszített (7 drb.), a másik typusnál (CXLI. sír) a sodronykarika aljára jókora gömböcs van ráforrasztva s ez utóbbinak nyelét 4 kisebb gömböcs veszi körül. Hazai leletből az első typusnak tökéletes analogiáját a kunágotai³ leletben találjuk és pedig a mi csattjaink, bogláraink bronzpitykéivel rokonságot mutató préselt dudorok társaságában, míg a második typusra közvetlen analogiát a szentendrei,⁴ závodi⁵ és czikói⁶ temetők fülönfüggői szolgáltattak. Az említett magyarországi leletek közül a kunágotai Justinianus császár arany érmével (527—563), a szentendrei I. Justinus (518—527) és Phokas (602—610), császárok szintén arany, a závodi pedig Constantinus *átlyukasztott* kis bronz érmével van datálva.

Karpereczet mindössze kettőt találtunk (XXXIX., CLXXX. sír), ezeket is töredékekben, hiányosan. Anyaguk bronz sodrony, mely egyik példányunknál ép végén elszélesedve kissé megvastagodik (állatfejéjé?). Ez utóbbival egy sírból való a bolygatott temetőből ránk maradt egyetlen *gyűrű* (XXXIX. sír), mely emlékeink közt a nemezebb izlést képviseli és sejteti, hogy a temető egykori megbolygatói oly nagy kitartással bizonyára nem hiába fáradoztak. Gyűrűnk anyaga arany. Szerkezetét ismertettük a sír tartalmának leírásánál s itt csupán az analogiákra és arra utalunk, hogy gyűrűnk a rekeszes ötvös munkáknál észlelhető technikai eljárásoknak olyan változatát képviseli, melyre eleddig, legalább hazai leleteink, nem nyújtottak példát. Ezen ötvös stílus kezdő, fénykorában az arany, ezüst tárgyakba foglalandó almadin számára a rekeszeket külön-külön ragasztották az alapra (ritkán alkalmazták az alapelkülü kereteket), ami később, a stílus romlása idején,

¹ A marosszentannai temetőben is tömegesen kerültek elő.

² *Hampel*: i. m., XV. t. 1.

³ *Hampel*: i. m. Ll. t. 8a., 8b.

⁴ U. o. LII. t. 1—4.

⁵ U. o. CCLXI. t. 1.

⁶ U. o. II. rész, 341. l.

főleg a bronz tárgyaknál oda módosult, hogy a kereteket együtt öntötték a tárggyal¹ és legtöbbször még arany tárgyaknál is üveg helyettesítette az almadint. Gyűrűknél azonban azt látjuk, hogy a berakás tartására alapról gondoskodtak, de a rekeszeket a felsőlap áttörése által nyerték s a tulajdonképeni egykori rekeszek emlékét csupán az áttört felületek szélén meghagyott vonalkák jelzik, de ezek is csak a gyűrűfej közepén levő áttöréseknél. Ezenkívül a berakás anyaga gyűrűknél tejszínű üveg (?) lapocskákból áll. Gyűrűnk korát már csak e sajátosságok alapján sem tehetjük az ötvös ízlés kezdő korára. Ellene mond ennek alakja és díszítése is. Széles szalagból formált alakjára — ponczolt díszítésű, illetve kiemelkedő félgömböcsökkel díszített tárgyak társaságában — a keszthelyi² és fenéki³ temetők bronzgyűrűi közt találunk egy-egy analogiát. A fenéki példány épen úgy, mint a mienk, bevert rövid vonalkák által megszagotott bőrfonásos dísz mutat, amely azonban gyűrűknél abban az átalakult formában jelentkezik, melyre a nagymányoki⁴ (Tolna m.) és a madarasi⁵ szíjvégek és pántrészek — ugyancsak préselt félgömböcsökkel díszített tárgyak társaságában — példát szolgáltatnak. Gyűrűnk díszítményeihez ezek közül is a nagymányoki áll közelebb, mert ennél a szalag végei állatfejbe mennek át s még inkább ez történik gyűrűknél, ahol a bőrfonás emléke csak a végeken van meg, míg a gyűrűfej szélein két-két egymásnak hátatfordító, hátratekintő madár alakba megy át úgy, hogy gyűrűnk díszítményében inkább az északi germán izlést annyira jellemző madár motívum, mint a bőrfonás jút kifejezésre. Az azonban mindenképen bizonyos, hogy gyűrűnk díszítése az említett szíjvégek díszítésével egy eszme- és egy izléskörből fakad s ugyanazon technikai eljárás eredménye. Azoknak korát pedig a kunágotai, szentendrei stb. leletek érmei határozzák meg.

Áttérve most a *fegyverekre*, először a pántos sisakkal foglalkozunk, amely egyrészt kezdetleges szerkezeti formájával páratlanul áll, másrészt arra is alkalmasnak látszik, hogy segítségével a sajátos szerkezetű sisak eredetére rámutassunk.

Pántos sisakot eleddig mindössze 11 darabot ismerünk,⁶ melyek közül a baldenheimi és gültlingeni sisakkal Lindenschmit behatóan foglalkozik⁷ s egyben a sisakok képét is adja. A baldenheimi sisak képét az ő közléséből mutatjuk be a 86. képen 4. sz. alatt. A koul-

¹ Hampel: i. m. II. rész, 268—271.

² Hampel i. m. CIX. t. 13.

³ U. o. LXXXIV. t. 6a., 6b.

⁴ U. o. CXXXXIII. t.

⁵ U. o. CXXXXV. t. 1a., 8., 10.

⁶ Katalogusszerű felsorolásukat lásd Lindenschmit i. m. V. k. 193. l.

⁷ i. m. 45. és 191. l.

1.

2.

3.

4.

86. kép. 1. 2. 3. Sisakképek Trajanus oszlopának domborműveiről. 4. A baldenheimi pántos sisak képe.
 Fig. 86. 1. 2. 3. Têtes coiffées de casques à côtes du relief sur la colonne de Trajan.
 4. Casque à côte de Baldenheim.

obai sisak képét pedig a budapesti Erzsébet-híd pesti fejénél talált díszes lemez-sisak ismertetése kapcsán magyar szöveg közt Hampel József adta közre.¹ E sisakokat általában jellemzi, hogy a dalmáciai és angol példányoktól eltekintve, melyek négy pántosak, a többi 6 pántos és a következő főrészekből áll: homlokabroncs, 6 pánt, melyeket fent zárókorong foglal össze, a pántok között kitöltő 6 gömbszögalakú vaslemez (az angol földi példánynál csontlemez), két arcvédő és forgótartó. Jellemző vonásuk továbbá, hogy a nemtelen fémből készült szerkezeti részeket, egy-két esettől eltekintve, valamennyi sisaknál késő római korra valló trébelt művű, gazdag díszítményű ezüst, illetve aranyozott ezüstlemez borítja és a sisakrészeket szegecselés tartja össze. Szerkezetük tehát nagyjában azonos sisakunk szerkezetével, de amíg azoknál a pántok száma legfennebb hat, addig a mienknél nyolcz és amíg azok díszes kiállításúak és részeit szegecselés tartja össze, addig sisakunk minden díszítés nélküli s részeit nagy valószínűséggel, legalább részben, szíjfűzés tartotta össze. A tagozásban és kivitelben tehát lényeges különbség van köztük.

Pántos sisakkal ábrázolásokban nyugati területen legelőször Trajanus oszlopának domborművein találkozunk, ahol jazygoknak és más keleti nyílas népeknek ismertető jele. Az itt ábrázolt tulajdonképeni pántos sisakoknak² három változata van. α) Egyik az, amelyet kétségkívül jazyg harcosok viselnek.³ Ennek formája kónikus, a fedőkoronghoz erősített függőleges pántok száma hat s ez utóbbiakhoz vízszintesen körülszaladó 2—3 abroncs csatlakozik. E sisaknak nyakvédője nincs, arcvédőül pedig, úgy látszik, széles bőrből készült állazó szolgált, de az sem lehetetlen, hogy a fém arcvédők az állak alatt össze voltak kötve s innen van szíjformájuk (86. kép. 2.).

β) Másik változatát szintén íjjászok hordják,⁴ de úgy látszik a dombormű készítője érezeteni kívánta, hogy viselőjük nem azonosok a jazygokkal, mert ellentétben azokkal csak felső testükre ad pikkelypánczélt, alsó testüket tunikába bújtatja. A fejükön látható sisak (86. kép. 1.) annyiban mutat eltérést a jazyg sisaktól, hogy itt 8 pánt szalad a fedőkoronghoz, elmaradnak a vízszintes abroncsok és a homlokabroncshoz elől még egy fémlap, — hátul nyakvédő csatlakozik.

γ) Harmadik változatát ismét *nyílaszó* katonák hordják,⁵ akikben

¹ Arch. Ért. 1900. évf. 371. l.

² Lindenschmit idézett munkájában megjegyzi, hogy a római katonák lemezsisakján ugyanitt látható négy pánt alig lehet más, mint a római sisakokról ismeretes trébelt díszítmény ábrázolása. Általában a pántos sisakot keleti eredetűnek tartja.

³ W. Froehner: La colonne Trajane. Paris, 1872. 55., 62. és XXXIII. tábla.

⁴ U. o. 148. és XXXII. tábla.

⁵ U. o. 96. tábla.

Froehner az „Ituraei sagittarii“-t véli felfedezni.¹ Sisakjuk alakja kónikus és fejrésze szorosan egymás mellé helyezett, vagy egymás alá bújtatott fémlapokból áll, melyeknek száma jól kivehetően 16. Sajnos azt, hogy a pántok fent milyen formán záródnak, a hiányos felvételtől nem lehet megállapítani, de az analógiák alapján a fedőkorongot feltételezhetjük. Ami feltűnő e sisakoknál, az a szokatlanul hosszúra nyúló nyakvédő, míg arcvédőül úgy látszik itt is a széles szíj állazó szolgált, de épen úgy, mint az előbbieknél, fém arcvédőket is jogosan tételezhetünk fel.

Sisakunkat a baldenheimi és azzal egyező díszes kivitelű sisakoktól nem annyira a szerkezet, mint inkább a kivitel és nagyobb tagozottság választja el, de épen ezek a sajátosságok hozzák igen közel a dák háborúban szerepeltetett ijász, lovas nyllas népek sisakváltozataihoz. Amíg az említett díszes sisakoknál a pántok száma legfennebb 6, de némelykor csak 4, addig sisakunk fejrésze 8, illetve 16 egymáshoz illeszkedő pántból és lemezből alakul s így közvetlen forma rokonságot mutat a Trajanus oszlopának domborművein látható, előbb ismertetett sisakokkal s ezek közül is főleg a két utóbbival, melyeknél a sisak fejrésze szintén 16 pántból, illetve lemezből alakul. Amint ezekről megállapítható, hogy barbarus kézművesek egyszerű készítményei, úgy sisakunkról is bizonyos, hogy nem római, vagy bizánczi műhelyből került ki, hanem barbarus munka és nagy valószínűséggel éppen az a szerszámkovács készítette, akinek halála után temetkezési mellékletéül szolgált.

A keleti lovas nyílas népeket Trajanus oszlopának domborművein karakterizáló sisak szerkezetet tehát, mint belföldi készítményt leljük fel a mezőbándi temetőben, ami egymagában is amellet szól, hogy temetőnk környékét a temetkezés korában harcias, lovasnép, vagy legalább is ilyen elemekkel erősen kevert nép lakta, amit a lovasszokrok, nyíllhegyek, lándzsák gyakorisága csak megerősít.

Lindenschmit a baldenheimi és gültlingeni sisakok korát a Kr. u. V. századra teszi. Mi sisakunkat kor tekintetében az eddig látott sír mellékletektől egyebeken kívül már csak leletkörülményei alapján sem választhatjuk el, ezeket pedig stilisztikai szempontból — amint előbb láttuk — V—VII. századból származó érmek datálják. Hogy az igen korai formát és főleg szerkezetet mutató sisak hogyan kerül azonos, sőt talán későbbi századokba, mint a fejlettebb formákat mutató díszes sisakok, magyarázatát bizonyára abban leli, hogy a barbarus hagyományok a sisakformát és szerkezetet nemzedékről-nemzedékre megtartották s legfennebb az arcvédőket kölcsönözték római vagy bizánczi forrásból, ellenben a klasszikus műhelyek, mikor hozzájuk került, izlésük szerint tetszetősen átalakították. Egyébként e sisak szerkezettel a nagy-

¹ U. o. 16. l. 1. jegyzet.

szentmiklósi kincslelet egyik aranykorsoján is találkozunk,¹ ahol turáni lovas fejét fűdi. Ennek homlokabroncsán a szegecsek is jelezve vannak. A lovas alakról *Nagy Géza* azt tartja, hogy a korsó készítője avart ábrázolt benne.²

Sisakunk nagyon tagolt szerkezete arra is alkalmat ad, hogy megpróbáljunk rámutatni a sajátos sisak szerkezet eredetére. Tesszük ezt anélkül, hogy próbálkozásunknak megállapítás jelleget tulajdonítanánk. Véleményünk szerint a sajátos sisak szerkezet a priori nem a védelem gondolatából fakadt, hanem egy már adott formájú fejdíszből fejlődött ki és pedig a fejdísznek abból a formájából, melynél eleinte talán a függőlegesen álló tollak s általában — mint pl. a fémből készült sűgárkoronánál — a homlokszallag fölé emelkedő, többé-kevésbé hosszú és hegyes nyúlványok játszottak nagy szerepet. A nyúlványokat a fejtető védelmére csak össze kellett hajlítani, gondoskodni kellett összefoglalásukról s ezzel a pántos sisak elképzelhető legősibb formája már megszületett.

Hogy a sisak sajátos szerkezete egy már megszokott formákkal bíró fejdísz praktikus átalakítása folytán állott elő, a feleslegesen komplikált szerkezet is bizonyítja. Annak részére ugyanis, aki a szokásos fém, vagy bőrlemez sisak mellett védelmi szempontból pántokból összeállított sisakot akart készíteni, sokkal egyszerűbb és a célnak megfelelőbb eljárásnak kínálkozott, hogy a sisak fejrészét a különálló és fent zárókoronggal összefoglalt lemezek mellőzésével félellypsis alakban meghajlított és egymást keresztező hosszú pántokból szerkessze meg, amint pl. a későbbi korból származó ú. n. angolszász- és a XV. századbeli pántos sisakvázaknál (Eisenkappengestell) történt. — S ha mégis azt látjuk, hogy az aránylag korai pántos sisakokat a szerkezet igen tagozott, leveles volta egyenesen karakterizálja, magyarázatát a fentebb mondottakban találjuk.

A zárókorong használatát épen a fejszerkezet leveles volta teszi szükségessé, mert ha azt eltávolítjuk a levelek a sűgárkorona sűgárainak módjára szétlengenek. Itt idézzük és képen is bemutatjuk I. Varahrane (Varanes) sassanida fejedelem egyik éremképét³ (87. kép 4.), amelynek előlapján a király fejét olyan korona fűdi, melynek a homlokabroncs fölé emelkedő nyúlványai feltűnően hosszú levél alakot öltenek s ezenkívül a korona fülvédőkkel is el van látva úgy, hogy az egész a zárókorongjától megfosztott, nyitott pántos sisak benyomását kelti.

De perzsa területen nem a Sassanidák uralma alatt találkozunk

¹ *Hampel* i. m. CLXVII. t.

² *A magyar viseletek története.* Budapest, 1900. 14. l.

³ *B. Dorn*: *Collection de monnaies Sassanides.* St. Pétersbourg, 1873. III. t. 4. sz.

először a cidarissal, hanem megtaláljuk, mint a sűgár koronának egyáltalán legrégibb alkalmazását már a Kr. e. VI–V. századból származó legrégibb dareikosokon és siglosokon, ahol a nyílzó királyok elmaradhatatlan fejdísz — a satrapák børsisakjával szemben — a királyi méltóság jelvénye. A korona sűgarainak alakja, nagysága, amint azt *Babelon*¹ kimutatta, időközönként változást mutat, de jellegzetes fogazott szélű, sűgaras voltát úgy látszik az egész óbirodalom folyamán megtartotta (87. kép. 1., 2.). Már ebből az időből ismerünk éremképeket, melyeken a kocsiban álló királyt kísérő szolga fejét kónikus formájú, és függőleges vonalkázás által tagolt sisak fűdi, de ha ez éremképekre épen piczinségük miatt nem sokat alapíthatunk is, emlékeztetünk a pasargadaei egyik domborműves férfi alak koronájára, melynél a lemezek felső vége tompa csúcsba fut össze. — A Nagy Sándor hódításainak nyomában járó erős görög

87. kép. Perzsa és sassanida éremképek.
Fig. 87. Monnaies persanes et sassanides.

hatás a Diadochusok korában az éremtypusok s ezzel együtt a fejdísz megváltozásában is kifejezésre jűt, de az Arsacidák nemzetibb jellegű uralma alatt ismét sajátos formájű korona szolgál a királyok fejdíszéűt, mely szemben az óperzsa birodalom nyitott koronájával, zárt jelleget² ölt. Mikor pedig IV. Artaxerxes megveti a Sassanida dinasztia uralmának alapját, az erős archaisáló törekvéseknek lehet tulajdonítani, hogy amíg a dinasztia alapítű első uralkodű érmein a cidaris az Arsacidák alatt nyert zárt formával jelenik meg (87. kép. 3.),³ addig a második uralkodű, I. Varahrane érmein ismét nyitott a cidaris formája (87. kép. 4.).

Látjuk tehát, hogy az a fejdísz, melybűl származtatva a pántos sisak sajátos szerkezetét könnyen megérthetjűk perzsa területen, hol nyitott, hol zárt formával a legrégibb idűktűl a Kr. u. századokig otthonos s épen azért úgy véljűk, hogy a sisak szerkezet perzsa területen, vagy legalább is perzsa hatás alatt állott elű.

¹ *Traité des monnaies grecques et romaines*. Paris, 1910. II. rész. II. k. 70. és követtűk lap.

² *Petrovicz*, von Alexander: *Arsaciden-Münzen*. Wien, 1904. XIX. t. 9., 10.

³ *B. Dorn*: i. m. I. t. 11.

A sisakká formált fejdísz a távolról ható könnyű fegyverzetű nyíl-
las nép fején — szerkezetéből folyó gyöngesége ellenére — mindig
kellő védelmi eszközül szolgált. Ezért ragaszkodik e nép a megszokott, jól
bevált szerkezethez annyira, hogy még aránylag késő időkben is hasz-
nálja. Ellenben a közelre ható nehéz fegyverekkel operáló nyugatiak
számára — úgy látszik — csak a díszsisak szerepét tölti be. A gültlin-
geni és baldenheimi stb. díszes sisakoknak Lindenschmit által is kiemelt
feltűnő gyenge stabilitása magyarázatát talán épen ebben leli.

Temetőnk fegyvermellékletei közt vas *lándzsahegyek* (XLIX., LII.,
LXVI., CXV., CXLII., CLIX., CLXXIX. sír) és vas *nyílhegyek* (XXXIII.,
LII., LXV., CII., CXLII.) meglehetősen nagy számmal szerepelnek. Bronz
nyílhegy csak egy került elő, t. i. a scytha típusú háromszárnyú kis
nyílhegy (XXXIII. sír), mely az éremmel és fibula mellékletekkel együtt
mint relictum került a sírba. Vas lándzsáink egy része (LII., LXVI.,
CLIX., CLXXIX. sír) fűzfalevél alakú pengéjével és bő köpűjével a
germán lándzsahegyek típusát képviseli, míg más része rombikus át-
metszetű, hosszukás, keskeny pengéjével (XLIX., CXLII. sír) a szent-
endrei¹ lovassírokból kikerült lándzsahegyeket juttatja eszünkbe. Ha-
sonló lándzsahegyek a bezdédi² temetőből is kerültek ki. A nyílhegyek
közt van háromszárnyú, szakállas és levélalakú pengével bíró, melyekkel
egyező formákat a keszthelyi,³ czikói,⁴ csunyi⁵ stb. temetők nyújtanak.
A szakállas nyílhegyek gyakorisága feltűnő.

A használati eszközök közül gyakran fordul elő a *vaskés* (XIII.,
XVIII., XXV., XXIX., XXXIII., LXXI., LXXIII., CII., CXXVIII., CLXXX.
sír), melyet általában az egyenes penge jellemez. Határozottan görbülő
pengét csak a XXIX. sír ezüst szerelékű tokba bújtatott kése mutat,
melyhez fémszereléke révén is közel áll oroszföldi leletből a manilovai
temető⁶ és a tomszki⁷ temető 26. kurgánjának kése.

A *vaslakatra* közvetlen analogiát hazai leletekből nem ismerünk,
de bizonyos, hogy azonos típust képvisel azokkal a lakatokkal, amelye-
ket *Hampel* József idézett munkájában a XLVI. táblán mutat be.

Temetőnknek egyik legsajátosabb jellemvonása, hogy mellékletei
közt a *szerszámok* olyan nagy számmal szerepelnek, mint hazai ismert
leleteink közt sehol s így e tekintetben — mondhatjuk — páratlanul
áll. A X. sírban eltemetett *szerszámkovács* sírmellékleteiben műhelyének

¹ *Hampel* i. m. LIV. t.

² U. o. CCCXLVII. t.

³ U. o. XCVIII. t.

⁴ U. o. CCVIII. t.

⁵ U. o. CCLXXV—VI., CCLXXIX. t.

⁶ *Pósta* Béla: i. m. 51. l.

⁷ U. o. 285. l.

jórészt egész felszerelése ránk maradt s ezek segélyével bepillantást nyerhetünk a temetőnk által képviselt opus barbaricum technikai eljárásaiba. Az innen kikerült szerszámokat a sír leírásánál ismertettük, épen azért újólág nem soroljuk fel, csak utalunk a temetőnk által képviselt korra annyira jellemző félgömbös, üres fejű pitykék előállításához szükséges szerszámokra, a *szegfejezőkre* t. i., továbbá a *fúrószerkezetre* és arra, hogy az üreges fejű szegecsek fejének ólommal való kitöltésére temetőnknel az első példákat szintén e sírban leltük. De nemcsak a fémipar szerszámait találjuk meg temetőnkben. A XI. sírban lelt két nehézkes vasszerszámot már csak a közelükben lelt szurok és a szíjvarrást mutató pálczikák miatt is *tímár*, vagy *varga* szerszámnak kell tartanunk. Szurkot egyébként a X. és LXV. sírban is találtunk. A kovács szerszámok mellett a *fa megmunkálásához szükséges szerszámok* vannak legnagyobb számmal képviselve. Egész rakás *vésőnek*, *fúrónak* minősíthető tárgyat találtunk a X., XX., XXIX. és CIII. sírban, míg *kézvonó* vasat, a háziiparban ma is annyira nélkülözhetetlen szerszámot — mely úgy látszik e korban kétélű volt — a XII., XIII., XVI., XXIII., XXIX. és CLVII. sír szolgáltatót. A különböző szerszámok fenésére szolgáló *fenőkövek* sem hiányoztak (X. sír 2 drb.; XX. sír 3 drb.). A faipar csinos termékeit kell látnunk az esztergán készített, csinos kis *faszelen-czékben*, melyek a XIII. és XXXIV. sírból kerültek elő. Végül meg kell említenünk a vas *gyapjú* vagy *kender fésűt* (XXIX. sír) és az *orsógombokat*, melyek arról tanuskodnak, hogy a gyapjú, kender termékkel egyetemben textilipart is űzött az ide temetkező nép. Az itt felsorolt szerszámok eleddig hazai leleteinkből — mondhatjuk — teljesen hiányoznak, így tehát hazai leletben analógiákat sem kapunk rájuk. A külföldi szakirodalom termékei pedig még ma sem állanak abban a mértékben rendelkezésünkre, hogy ezeket e célra hasznosíthattuk volna, amit főleg a keleti területekre vonatkozólag sajnálunk. Így meg kell elégednünk egy-két utalással, melyet részint hazai, részint orosz földi leletek alapján teszünk. Fenőköveket pl. a bezenyei leletben¹ találtak, dr. Pósta Béla elkorhadt fadobozt észlelt Szirákon az 50. sírban,² tömör bronzból készült préselő mintákat találtak Fönlakon,³ a tomszki temető 26. kurgánjában⁴ pedig X. sírunk vasfogóhoz hasonló vasfogó került elő, de ezzel jórészt ki is merítettük a szerszám analógiák sorát. A szilágysomlyói elsőkincs aranylánczának szerszám csüngői azonban arról tanuskodnak, hogy e területen a Kr. u. IV. század végén igen változatos szerszámformák voltak otthonosak.

¹ Arch. Ért. 1893. 215. l.

² Arch. Közlemények. XIX. k. Különlenyomat, 23. l.

³ Arch. Ért. 1900. évi. 117—125. l.

⁴ Pósta Béla: Régészeti tanulmányok az orosz földön 285. l.

Amint a leírásban láttuk és előbb is tárgyaltuk, temetőnkben, főleg annak keleti és nyugati szélén olyan temetkezésekre is akadunk, melyekben több-kevesebb *lócsontot* találtunk. Sajnos azonban e sírok még nagyobb bolygatásnak voltak kitéve, mint a többiek s az ezekből kikerült mellékletek annyira hiányosak és töredezetek, hogy csupán ezek alapján a lovas sírok jellegének megállapítása és az elfogadott csoportosításba az őket megillető hely megjelölése sok nehézséggel jár. Kengyelt, vagy olyan vastöredékeket, melyekből kengyel jelenlétére következtethetnénk, nem találtunk. Három drb. vas *csatkarika* (XXIV., XXXII., LIV. sír), 2 drb. vas *kés* (XXV., LIV. sír), szíjvégből, vagy boglárából való apró vastöredékek inkább apró fejű ezüst-, mint félgömbös fejű bronzszegecsekkel (XXV., XLVIII. sír), korongalakú *orsógomb* (CXL. sír), törpe oldalfalú agyag *tálcza* (XXIV. sír), *lemezes bronz dudorok* társaságában a pálczafejnek mondott *csonttárgy* (XLIV. sír) és végeivel egymáson áthajló vas *szalaggyűrű* hosszú *vas szegecsek* társaságában (CL. sír) azok a sírmellékletek, melyek temetőnkől lócsontok társaságában kerültek elő. A töredékes övszerelések közül még azt sem állapíthatjuk meg, hogy azonos jellegűek-e a többi sírban talált szíjvégekkel és boglárokkal, de a nagyfejű bronzszegecsek hiánya annak fellevesére jogosít, hogy más ízlés képviselői e töredékes tárgyak. A szerszámok hiánya a lovassírokban is ezt látszik igazolni. Ott, ahol épebb tárgyak maradtak ránk, azoknak szoros vonatkozása a lovassal, illetve lóval nyilvánvaló. Így azok az igen vékony bronzpléhből préselt üres dudorok, melyeket közvetlenül a lókoponya közelében találtunk — s az ugyancsak innen előkerült csonttárgy — alig hagynak kétséget az iránt, hogy *lőszerszám díszeket*, illetve a lovas felszereléséhez tartozó tárgyakat kell bennük látnunk.

A dudorokhoz hasonlókat dr. *Pósta Béla* a sziráki temető 39. sírjában talált ló fejéről szedett le,¹ de dudoraink díszítő technikájukat tekintve, mégis a keszthelyi² virágidomú lemezes bronz gombokkal mutatnak közelebbi rokonságot, teljes analógiájukat pedig a *főnlaki lelet* tömör bronz *préselő mintáiban* találjuk meg, melyekkel annyira egyeznek, mintha csak azokon préselték volna. A főnlaki préselő minták avar jellege alig vonható kétségbe, sőt *Hampel József* azokat az avar-bolgár periódusba sorozza.³ A hosszában és keresztben átfúrt csonttárgyra ugyancsak a keszthelyi⁴ temetőből idézhetünk közeli analógiát, de ennél úgy a forma, mint a keresztlyuk elhelyezése egészen más. A LXXI., CL., CLI., CLIX., CLXV., CLXXIX. és CXXXV. sírokból előke-

¹ *Arch. Közl.* XIX. k. Különlenyomat, 17. l.

² *Hampel*: i. m. CXV. t. 11.

³ *Arch. Ért.* 1900. évf. 117—121. l.

⁴ *Hampel*: i. m. XCIV. t. 5.

rült kampós végű és gyűrűdző vaslemezeket inkább *puzdra* vagy *tegez*, mint faedény (veder) szerelékének tekinthetjük s így ezekben is lovassírokat sejtethetünk, amit helyzetük a többi lovassír közt, a temető keleti felében, szintén igazolni látszik.

Szólanunk kell még az *edényekről*. Ezeket általában jellemzi, hogy egy-kettőt leszámítva, a többi mind kisméretű bögre, melyeknek űrtartalma $1/2$ – $1\frac{1}{2}$ liter közt ingadozik. Amelyik sírban egyáltalában találunk edényt, ott rendszeren csak egy volt, egy sírból két edény csak elvéve került elő (XIII. sír). De hogy mennyire gyakorlatban volt a szokás, hogy edényeket adjanak az elhalthoz, mutatja az, hogy a temető bolygatott volta ellenére 67 drb. csupor került elő.

Tál, csésze, nagyobb fazék nem fordul elő közöttük. Az egyetlen füles fazék kivételével (32. kép 4.) a többi mind fül nélküli csupor (1 drb. korsóalakú, 62. kép 10.), melyek alakilag csak annyi változatosságot mutatnak, hogy legnagyobb kihasasodásuk hol a közép magasságra, hol azon alól s ritkán azon felül esik, továbbá, hogy szájnyílásuk majd keskenyebb (54. kép 4., 12.; 62. kép 10.), majd tágabb. Inkább öblös, zömök edénykéek, semmint nyulánkok s ennek megfelelően fenékrészük aránylag keskeny. Ez alól csak a 84. kép 2. sz. a. edényke alkot kivételt, melyet fiatalabb korból származónak tarthatunk.

Közös jellemvonásuk, mely alól csak a farkszerű fenéknyulvány-nyal ellátott edényke alkot kivételt (9. kép 4.), hogy fenékrésze mindeniknek egyszerűen lapított, minden profilálás nélküli. Peremük alig kihajló s szintén profilálás nélküli.

Gyártási technikájukat illetőleg két csoportba sorozhatók: van 7 drb. kézzel formált, és 60 drb. korongon készült edényke. A kézzel formáltak anyaga mindig durva, alakja kajsza. A korongoltak ismét két csoportra oszlanak. Az *első csoportba* tartoznak azok, amelyeknél az agyag kisebb-nagyobb kavicszemekkel kevert, a korongolás tökéletlen, a külső és belső felület egyaránt bevonás nélküli, érdesen hagyott. E csoportba tartozó edénykékre jellemző, hogy a korongolás nyoma legtöbbször csak belsején látszik, de itt éles vonulatokban, továbbá, hogy a legtöbbször a korongolás alkalmával kiugrott kavicszemek által vont barázdákat utólagos simítás és igen sok esetben faragás által igyekeztek eltüntetni. Különösen áll ez az edénykéek alsó részére, ahol az utólagos beavatkozást az tette szükségessé, hogy az edénykét nem levágták a korongról, hanem mintegy feltépték s az ekkor támadt sérüléseket helyrehozandó, faragták, lapogattak a sérült részekben. Ezeknek az edényeknek az anyaga lazakötésű, színe feketésbarna, vagy sötétszürke. Ilyen edényke 30 került elő.

A korongolt edények *második csoportjába* tartoznak azok, amelyeknél az iszapolás tökéletesebb ugyan, de az agyag még mindig szem-

csés. Az előbbiektől főleg abban különböznek, hogy külső felületüket firnises anyaggal vonták be, minek következtében tompán fénylenek. Általában nagyobb gonddal, több forma érzékkel készültek, mint az előbbi csoport edénykéi. A fenék táján azonban ezeknél is több esetben megtaláljuk az utólagos egyenetlés nyomát. Uralkodó színük a hamúszürke. Ilyen edény 21 drb. került elő.

Az edénykéek e két csoportját azonban nemcsak a gyártási eljárás, de a díszítő forma és technika is elválasztja s az egy csoportba tartozókat még szorosabban egymáshoz fűzi. A finomabb iszapolású és firnises anyaggal kezelt edénykéek legnagyobb része díszített. A díszítés eleme az egyenes vonalka, technikája a rácsiszolás. A vonalkák hol egymáshoz párhuzamosan, függőleges helyzetben, hol zeg-zúg vonalat alkotva, a legtöbb alkalommal azonban rombikus szemű rácsdísz alakjában, sima tárgy (csont?) segítségével vannak az edény tompafényű felületére rácsiszolva. Ezt a díszítő eljárást, az erdélyi részek területén, az apahidai La-Tène temető edényeitől kiindulva a marosszentannai népvándorláskori temető edényein át a mezőbándiaknál is megtaláljuk, de temetőnkénél nem találunk már esetet arra, ami az apahidaikat egyenesen jellemezi és amit a marosszentannai edények egyik jelentős csoportjánál is megtalálunk, hogy t. i. a díszítést a fénylő felületből matton hagyott részre csiszolják rá, hanem minden esetben a firnises anyaggal egységesen kezelt felületre viszik rá a díszítést. A marosszentannai edények közt még túlsúlyban vannak a firnises anyaggal bevont, profilált talpú edénykéek, temetőnkénél ezeknek a száma már jóval kisebb s talpuk se profilált, változatosságot alig mutató alakjuk pedig többé-kevésbé szabálytalan. Egyebektől eltekintve már e jelenségek is arra mutatnak, hogy a marosszentannai és mezőbándi temetkezések ideje közt jókora időkülönbséget tételezhetünk fel. — Ez edény-csoportnál egyébként egészen új díszítő eljárással is találkozunk, t. i. a bélyegző technika alkalmazásával, a mely csak két esetben (74. kép 8., 12.) fordul ugyan elő, de a marosszentannaiakhoz viszonyítva szintén jelzi az idők előrehaladtát, mert Francia- és Németország területén, ahol eleddig alkalmazásával leggyakrabban találkozunk a Kr. u. VI—VII. századot jellemző tárgyak társaságában kerül elő.

Az edények első csoportjánál, az érdes felületű edénykéknél díszítéssel ritkán találkozunk s a mennyiben van díszítésük ez rendszeren a vállon, nyakon körülszaladó, többé-kevésbé szabálytalan vezetésű, mélyített vonalkából (9. kép 6.; 54. kép 4., 12.), kettős vagy többszörös hullámvonalból (74. kép. 2., 7., 9.) alakul, melyet azonban az edény testére nem rácsiszoltak, hanem bekarcoltak.

Az edények különböző csoportja temetőnk területén helyileg nem különül el. Lovas sírban egy-egy edénykét 4 ízben találtunk, melyek

közül kettő szabad kézzel formált, kettő azonban finomabban iszapolt firnises felületű.

Edényeinkre — a többször említett marosszentannai temető emlékein kívül — formai analógiát a nemesvölgyi,¹ regölyi,² díszítő analógiát a závodi,³ szentandrászi,⁴ szentendrei⁵ leletek szolgáltatnak.

Ha már mostan temetőnk korát legalább hozzávetőlegesen meg akarjuk állapítani, a legkésőbbieknek mutakozó emlékekből kell kiindulnunk. Ilyenek egyrészt a XXXIX. sír aranygyűrűje, a CXLI. sír gömbcsüngős *tülönfüggője*, a CXLII. sír vaslándzsája és a CLXXIV. sír préselt díszítésű ezüst lemezes boglárai, másrészt a rombikus alakú csattok bronzgombos díszitményei és az edénykéék. Azoknak korát hazai leleteink közül a kunágotai, szentendrei, bezdédi, bezenyei, nagymányoki és madarasi temetők emlékei, amint láttuk, meglehetősen biztosan utalják a Kr. u. V—VII. századokra, ezeket pedig orosz területről a kuzimunszki, hazai területről a Nagy Nemzeti Múzeum aranyozott bronz díszcsattja, a keszthelyi, a csikói és nyugati területről általában az ú. n. meroving izlésű csattok és edénykéék s a magyarországi leletekben is felfalálható félgömbös díszítő elemek szintén e korba utalják, úgy azonban, hogy az emlékek közt az V. századnál korábbra visszanyúló elemeket is tételezhetünk fel. A szerszámok, melyek a tárgyak ez utóbbi csoportjától elválaszthatatlanok a szilágysomlyói aranyláncz szerszám csüngői alapján szintén arra mutatnak, hogy amennyiben szerszámainkat az említett aranylánczal nem tekinthetjük egykoruaknak, e tekintetben legalább örökölt hagyományokat kell feltételeznünk.

A temetkezés módját illetően — amint láttuk — sírjaink két csoportra oszlanak. Egyikbe tartoznak a szerszámos sírok egyéb jellegzetes mellékleteikkel, melyek közt a germán jellegű tárgyakat nem nehéz felismerni. Ezeknél a síroknál tapasztaltuk azt a szokást, hogy a halotthoz apró holmiját zacskóba kötve, vagy halomba rakva adták a sírba, vagy a derékövről lecsüngő mellékszíjakhoz erősítve temették el. Olyan szokás, melyre — amint láttuk — az észak germán terület, és a dr. *Pósta* Béla által finn-germának nevezett északorosz-, de az attól délre eső (bolgár) terület is elég példát mutat. Ezeket a sírokat jellemzi a szakállas nyílhegyek gyakorisága is, melyekről *Lindenschmit* megállapította, hogy a bastarnok és trák törzsek jellemző fegyver formája.⁶ A sírok e csoportjában találtuk a keleti nyílás népeket karakterizáló pántos sisakot is. Mindezek együtt

¹ *Arch. Ért.* 1886. évf. 327. l.

² *Hampel* József: i. m. CCCIV. t.

³ U. o. CCLXII. t.

⁴ *Arch. Ért.* 1898. évf. 65. l.

⁵ U. o. 1904. évf. 167. l. és 1906. évf. 48. l.

⁶ *Handbuch der deutschen Altertumskunde* Braunschweig, 1880. 180—182. l.

véve arra mutatnak, hogy e területen különböző szarmata és germán népelemek verődtek össze, melyek közt a germánság vihette a főszerepet. — E sírok nagyobb számával ellentétben kevés a lovas sír, bár valószínű, hogy több volt, mint a mennyit a bolygatott, rabolt temetőben mi már konstatálhattunk. Az egyik lovassír lószerszám díszének bronzlemezes dudora és a dudornak ólommal való felerősítésében mutatkozó azonos technikai eljárás a szerszamos sírok félgömbös bronzszegecseinek felerősítésénél tapasztalt azonos eljárással, arra mutat, hogy az iparos elem a lovas elem számára is dolgozott. Az a körülmény pedig, hogy a lovassírokat, sőt a germánjellegűek közül is azokat, amelyek a legfiatalabbnak látszó emlékeket tartalmazták a temető nyugati és keleti szélé felé találtuk, egyenesen feljogosít arra, hogy a lovas elemet s vele talán a most említett germán elemet is úgy tekintsük, mint amely később időben telepedett a már régebb idő óta itt megtelepült lakók közt. Ilyen eset pedig, ha a népvándorlás fontosabb mozzanatait vesszük tekintetbe csak két ízben állhatott elő: a hunnok és azután az avarok jöttével. Mindkét turáni nép főleg germán elemeket talál e területen.

Egy bolygatásnak nagyon kitett temető emlékei alapján ethnicus meghatározásokba bocsátkozni nagyon kétes eredményű vállalkozás marad mindig, de főleg az, ha az erdélyi részekről van szó, a mely területnek ethnicus képe az egész népvándorlás folyamán kaleidoskopszerű képet mutat s ezenfelül még annak a lehetősége sincs megadva, hogy e területről más, rendszeres ásatások útján előkerült leletek e tekintetben útbaigazítással szolgáljanak. Erdély területéről a Dacia bukását követő s a honfoglalást megelőző időből eleddig egyetlen rendszeresen feltárt lelet, t. i. a marosszentannai temető került elő. Ez pedig mezőbándi leleteink megítélésénél mondhatni negatív szerepet játszik s legfennebb arról tanuskodik, hogy a mezőbándi temetkezések korában a Maros völgye más ethnicus képet mutat, mint a marosszentannai temetkezések korában (a két hely egymástól való távolsága alig 25 klm.). És ha mégis megpróbáljuk a mezőbándi leletek ethnicus vonatkozására rámutatni, ezt főleg az erdélyi medenczén kívül eső, magyarországi analógiák alapján kíséreljük meg s épen ezért csalhatatlanságot már csak ez alapon sem igényelünk.

Ha a ránk maradt hiányos sírmellékletek korát stilisztikai alapon helyesen állapítottuk meg, a szerszamos sírok által képviselt kultúra hordozóinak azok a népelemek látszanak, amelyek Erdély területén a Dacia bukását követő két első században összeverődtek és amelyek közt a hunnbirodalom bukása után a vezető szerep a gepidáknak jutott. — A Kr. u. V. század második felében ez a nép nyer a régi Dacia területén annyira állandó jellegű otthont, hogy egy időre új nevet is (Gepidia) ad ez országrésznek. E nép több mint száz esztendőn át, mond-

hatni zavartalanul bírja e területet, hová Attila hadjárataiból jövet jórészt törzsrokonai, a góthok maradványai közé telepedett. Bár harcias nép, békesség szeretetét mutatja, hogy letelepülése után megelégszik a kelet-római császártól kapott évi díjjal, mikor pedig a longobárdok az avarok szövetségében támadnak rájuk (566), úgyszólván anélkül kerülnek avar iga alá, hogy ellenállást fejtenének ki. További magatartásukra jellemző, hogy jórészt már az avarok 200 éves uralma alatt az őket környező népelemekbe való felszívódásuk is megtörtént. Ha a sziláagsomlyói aranyláncz csüngőiből arra szabad következtetnünk, hogy a góth ipart kedvelő nép volt, mely szerszámaira sokat adott, közelfekvő, hogy maradáikról, illetve az örökükbe lépő gepidákról e hagyományok megtartását feltételezhetjük. Békességes magatartásuk a kelet-római császársággal szemben, de egész sorsuk is ezt a feltevést látszik igazolni.

Viszont a bastarnokat jellemző szakállas nyílhegyek gyakorisága arra mutat, hogy a góthok előnyomulásával a történelem színpadáról lekerült e harcias népelem temetőnk mellékleteiben mintha éreztetné még hatását.

A lovassírokból ugyan kengyel, zabla nem került elő, de ha a temető középterületéről előkerült tárgyakban az említett néptörzsek hagyatékait szabad látnunk, úgy a hódítónak feltűnő lovas elemekben csak az avarokat sejtethetjük. Ezt igazolják a lovassírokból elkerült emlékek is. A hódító és meghódított nép közt fennálló viszony, mely a történelem tanúsága szerint is a gepidák felszívására vezetett, valamint az avaroknak nyugati területekre való előnyomulása magyarázatát adja annak is, hogy a Tiszától nyugatra eső területek avar temetőiben ritkán bár, de miért találkozunk s miért éppen azokban olyan emlékekkel, melyek formai, technikai és stílusztikai tekintetben is közeli rokonságot mutatnak temetőnk emlékeinek azzal a csoportjával, amelyet a szerszámos sírok félgömbösfejű díszítményei képviselnek.

Egyébként ismétljük, hogy temetőnk bolygatott volta nem nyújt elég biztosítékot arra, hogy emlékeinket ethnics vonásaiban tisztán, végérvényesen ítéljük meg. A később előkerülendő leletek lesznek arra hivatva, hogy e tekintetben fennebb kifejtett nézetünket megerősítsék, vagy módosítsák.

Még csak arra hívjuk fel a figyelmet, hogy amint azt a bevezetésben kiemeltük, temetőnk a Mezőség délkeleti kifolyású nagy tórendszerének egyik legjelentősebb tagja, t. i. a Bándi-tó közvetlén közelében fekszik. A mezőségi tórendszerek kialakulásának idejét, legalább egyes tavakra vonatkozólag, a praehistorikus korba szokás feltenni. Óskori leleteink hiányosságuk miatt, temetőnk emlékei egyrészt természetük, másrészt bolygatottságuk miatt nem alkalmasok arra, hogy megbízhatóan tájékoztassanak affelől, hogy a Bándi-tó az ismertetett leletek

által képviselt korokban megvolt-e. Az a tény azonban, hogy a népvándorláskori sok szerszám közt egy sem akad olyan, amelyet halászó szerszámnak minősíthetnénk, amellet szól, hogy a népvándorlás korában ide temetkező nép elemek intenzívabb halászatot nem űztek, vagy még inkább amellet, hogy ez időben meg sem volt a tó. Ez utóbbi feltevést támogatná a fa megmunkálásához szükséges eszközök gyakorisága is, melynek alapján a ma fanélküli vidéken a temetkezések idejében erdőségeket s ennek folytán nagyobb vízbőséget tételezhetünk fel, mely utóbbi körülmény talán feleslegessé is tette a tónak már abban a korban „dugás” által való mesterséges előállítását.¹ A szóban levő tóra vonatkozólag bármint álljon is a dolog bizonyos, hogy most ismertett leleteink egymagukban is óvatosságra intenek a mezőszégi tórendszerek kialakulásának chronologiai kérdését illetőleg és éreztetik, hogy e kérdés eldöntésénél — legalább a tavak egy részére vonatkozólag — az archaeológiára nagy feladat vár.

Dr. Kovács István.

¹ A mezőbándi-tóról az első okleveles adat, Bethlen Gábor oklevele a *tótársaság* articulusairól, 1615-ből való. Lásd *Sztripszky Hlador*: Az erdélyi halászat ismeretéhez. Kolozsvár, 1908. 56 és 89. ll.